БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКИХ КАЗОК

Прокляте болото

КАЗКИ ПРО ВІДЬОМ І ЧАРІВНИКІВ

Харків
«Фоліо»
2005

ЧАРІВНА КАПУСТА

ЗОЛОТОГОЛОВИЙ ХЛОПЧИК

Діялося це не за моєї пам'яті й не тут. Одна жінка була чарівницею і через це не могла мати дітей.

Дізналася вона, що в горах є дід, який може їй допомогти, й помандрувала до нього.

Дід вислухав її, дав дві горошинки й сказав, аби ковтала одну вранці, а другу — ввечері.

Другого дня вранці одну горошинку жінка проковтнула, а друга покотилася та й упала у пійло. Віднесла вона кобилі пити, а кобила спила й горошинку.

Через сорок тижнів жінка народила хлопчика, що мав золоту голову, а кобила привела золотоголове лоша.

І хлопчик, і коник ростуть не по днях, а по годинах. Малий уже вчиться в школі. Мати розповіла йому про діда, який дав їй горошинку, і хлопчик вирішив провідати його.

Пішов у далекі гори, погостював три дні, а звідти повернувся з чарівним перснем, що дід подарував.

А цей перстень зробив його таким сильним, що золотоголовий хлопчик міг дуба з корінням вирвати.

Просить мати, аби він подарував їй той перстень, а коник радить не давати. Хлопець не дає.

Тоді чарівниця задумала позбутися сина й заволодіти чарівним перснем.

Подає вона хлопцеві сніданок з отрутою. Але тут прибігає золотоголовий коник і каже:

— Не їж, брате, бо вона хоче тебе отруїти.

Хлопець послухав коня і висипав сніданок собаці. Собака з'їв і тут же здох.

— Бачиш, мамо, що ти зі мною хотіла зробити? — каже він. — Тож тепер не нарікай, що залишаю тебе одну, а сам їду світ за очі.

Сів на золотоголового коня і поїхав. Їхали вони цілий день. Надходить ніч і треба кудись проситися ночувати.

А мати цього хлопця була знайома з усіма чарівницями. Задумала вона хлопця зі світу збути — полетіла до своєї приятельки, аби його перестріла.

Не встиг хлопець подумати, що нема де ночувати, як виходить з лісу вродлива жінка й просить до себе:

— Я маю багато волів. Якщо мене захочеш, то я хоч зараз згодна виходити за тебе заміж.

Пішов дивитися на її воли, а то ведмеді. Як не кинуться на нього, а він лише рукою махнув — і всі лежать неживі.

Входить до її палацу і каже:

— Ой, що то за воли! Я за одним махом усіх повбивав.

— Як ти такий сильний, — каже вона, — то будеш моїм чоловіком. Але спочатку подивися на моїх собак.

Пішов дивитися на собак, а то сорок вовків. Він як махнув рукою — всі сорок трупом лежать.

— Добре, — каже вона. — Коли ти такий сміливий і сильний, то будь моїм чоловіком.

Вийшла вона надвір і переговорила з його мамою, що нічого не боїться хлопець. Сама не знає, що вчинити.

— Знаєш що? — каже стара. — Виймемо йому очі. Але головне якось перснем заволодіти, аби силу втратив.

Входить чарівниця до хати і каже:

— Перед весіллям треба жениха купати.

Нагріла води. Він роздягнувся, скинув з руки перстень, а його мати хапнула той перстень і каже:

— А тепер я зроблю з тобою, що сама схочу!

Чарівниця питає:

— Що з ним вчинимо?

— Виймемо очі й кинемо голого за пліт.

Кинули чарівниці хлопця за пліт на оболонь, де його кінь пасся. Як побачив кінь, що таке сталося з його другом, підбіг і каже:

— Сідай якнайскоріше, бо вони вже здогадалися й радяться спекти тебе в печі.

Викарабкався він на коня, й той завіз його далеко-далеко. Скинув під старим високим хрестом і ліг поруч відпочивати. Він заснув, але опівночі чує, що його будить кінь. А то прилетіло три круки. Один сів на лівий бік перехрестя, другий — на правий, а найстарший — на вершечок.

Чує: говорять між собою.

Перший каже:

— Село вимирає, бо води нема.

Другий каже:

— Я сам таке зробив. Я копитом заткав джерело. Якби хтось з них взяв сирового полотна, зліз у криницю, відкрив ним нору, то вода знову була б.

Третій:

— Я чув, що цісарева донька дуже хвора: зсохла на тріску. Вона гуляла в парку і плюнула на доріж-

ку, а жаба прискакала і ту слину злизала. Жаба тепер живе під підлогою її кімнати й чекає смерті царівни. Треба ту жабу зловити, розрізати, дати крові з неї напитися дочці цісаревій, а в м'ясі скупати, і одужає.

— А ще що в світі діється?

— Знаю, що мати синові очі вибрала.

— Якби він дійшов на світанку до Дунаю, то буде така вода текти, що хто би в ній не вмив очі — стане видючим.

Знялися з хреста три круки й полетіли. А кінь питає:

— Все чув?

— Чув. Але як я зможу дійти до ранку до Дунаю?

— Сідай швидше й поїдемо.

На світанку були вони на березі Дунаю. Промив очі, кінь питає:

— Бачиш?

— Як крізь товсте скло.

— Вмивай ще раз.

За другим разом побачив ліпше, а за третім — повернувся зір.

— А тепер куди поїдемо?

— Поїдемо до того села, що без води вимирає. Може, хоч який одяг дадуть, бо я голий.

Доїхали до села, а біля криниці сидить старий дід і плаче.

— Дайте, дідусю, води!

— Де ж я тобі візьму, дитино? Одна-єдина криниця була — та й та пересохла. Люди мруть без води, худоба гине.

— Дайте мені якесь вбрання, драбину, сирового полотна, і будемо мати воду.

Приніс дід все, що просив хлопець. Зліз він драбиною у криницю, витяг з нори чортове копито і відразу пішла вода. І таке було джерело, що нараз

криниця заповнилася і побігла вода потоком. Люди втішилися, біжить худоба, всі п'ють, дякують йому, а він каже:

— Їдемо до царя.

Сів на золотоголового коня і через якийсь час були в цісарському саду. Вже більше доби не спали, були змучені й позасинали. Збіглися царські слуги. Одні стали коло них, а другі побігли до царя.

— Що сталося?— питає цісар.

— Золотоголовий хлопець із золотоголовим конем у саду спить!

Цісар зібрав військо, оточили сонного з усіх боків, аби не втік. Сам цісар підходить і питає:

— Хто ти такий?

— Я — лікар, — спросоння відповідає цісареві.

— А чого ти так погано одягнений?

— Не питайте. Я вашу доньку вилікую, і ви мені краще вбрання подаруєте.

— Як вилікуєш, то вона жінкою твоєю буде. З усього світу лікарі в мене були, але ніхто ще не вилікував.

Пішов до її покою і так зробив, як круки говорили. Одужала царівна.

Оженився з нею парубок і жив, поки життя не прожив.

ЗОЛОТІ ЯБЛУКА

В одній сім'ї було три дочки. Дві повіддавалися на сторону, а наймолодша, Марійка, залишилася при матері й батькові. Вона була найвродливішою з-поміж сестер, та лише щастя не мала. Бо не встигли відгуляти весілля середущій сестрі, як вмерла мати, і батько привів собі другу жінку.

Недовго прожив з нею. Знущалася мачуха над Марійкою, банував* батько за першою жінкою і скоро теж відправився на той світ.

Нікого тепер вже Марійка не мала, хіба що корову. Рано-вранці виганяла її на пасовище, найкращої трави носила і свій біль сирітський тварині виливала. А мачуха була така лиха, що й за пса її не мала, знущалася, як лише могла.

Одного разу каже Марійці:

— Ти, неробо, лише мій хліб їси, а робити нічого не хочеш. Поженеш нині корову пасти, то маєш на пасовищі виткати мені з павутини звій білого полотна. Як не витчеш, то не вертайся до хати.

Сіла Марійка на пасовищі й плаче. А корова підійшла і людським голосом питає:

— Чого ти плачеш, Марійко? — Та як мені не плакати, коли мачуха наказала виткати з павутини звій білого полотна, а я не вмію ткати.

— Не плач. Подивися краще мені в ліве вухо та й візьми, що треба.

Пригнала дівчина корову з пасовища, поклала полотно на стіл, а сама лягла спати.

Здивувалася мачуха, де вона таке біленьке полотно дістала. Другого дня каже:

— Не забудь мені, лежибоко, принести нині синього шовку. Як не принесеш, то й ночувати не приходь.

Втекла би Марійка від злої мачухи, але жаль їй корови. Сіла на пасовищі та й гризеться, що тепер робити.

— Чого журишся, Марійко? — питає корова.

— Та як не журитися, коли мачуха наказала принести звій синього шовку, а де я його візьму?

— Не гризися. Подивися мені в праве вухо і візьми собі, що треба.

Прийшла ввечері мачуха, а шовк на столі. Дивується, як Марійка виконує всі її забаганки. На другий день відправляє дівчину на пасовище з коровою, і каже принести звій червоного оксамиту.

Не знала Марійка, що зла мачуха прийшла вслід за нею аж на пасовище, сидить за кущем і слухає, про що вона з коровою розмовляє.

Пригнала ввечері корову додому, а мачуха каже:

— Завтра будемо твою корову різати, бо вона мало молока дає.

Вибігла Марійка надвір і так заплакала, що аж небо засмутилося. Але бачить — йде незнайомий дідок.

— Чого ти, дівчино, плачеш? — питає.

— Та як мені, бідній сироті, не плакати? Нікого я не маю, лише корову, і ту мачуха хоче зарізати.

— Не плач, сирітко, бо сльози не поможуть. Як заріжуть корову і будуть кості розбирати, візьми кісточку і посади в грядку.

Зробила Марійка, як дід казав. На другий день серед города з кісточки виросла прекрасна яблуня, одразу зацвіла, а на третій — зродила золоті яблука.

Хто чужий надійде, хоче яблуко зірвати, а вона гілля підніме догори і не дається. Лише підійде Марійка, і всі гілки нахиляються, аби вона зірвала золоте яблуко.

Над'їхав вродливий хлопець, а сирота під яблунею. Хотів зірвати золоте яблуко, але яблуня гілля підняла догори, і побачив під ними Марійку. Так сподобалася йому, що каже:

— Якби ти хотіла, я б оженився з тобою.

Марійці теж дуже сподобався цей хлопець і каже:

— Дай, яблуне, йому яблуко.

Яблуня вкрила їх гіллям, і обоє стали обривати золоті яблука. Як обірвали всі до одного, хлопець взяв її на бричку і повіз до себе додому.

А на другий день побачили на своїм городі яблуню. То вона вночі перейшла вслід за Марійкою. Ще довго там росла і родила золоті яблука. Може, і тепер родить, якщо вони ще живуть.

ЗАЧАРОВАНИЙ ХЛОПЕЦЬ

Був собі чоловік і мав багато дітей. Тяжко йому жилося. Якось приходить до нього чарівник і каже:

— Дай мені одного хлопця, я візьму його до себе в школу. Приїдеш через три роки і забереш його назад.

Дав чоловік йому хлопця, і чарівник вчить його, муштрує на всі боки і навчає різних штук.

Кінчилися три роки, їде батько за сином. А чарівник показує йому три голуби.

— Вибирай, котрий з них твій син.

Голуби всі однакові, котрого вибрати? Не знає чоловік, що робити.

Приходить він додому та й розказує жінці про тих голубів. А жінка йому:

— То ти дав йому хлопця, а він хоче голуба віддати? Іди й кажи, нехай віддає хлопця!

Іде він до чарівника другий раз, а той знову показує йому три голуби.

— Подивися, котрий твій син?

І батько знову пішов додому без сина. Жінка свариться ще дужче.

Збирається він іти третій раз, і сниться йому вночі сон. Ніби каже син: «Тату, як ти прийдеш за мною і покажуть тобі три голуби, то я буду з лівого боку, і трошки тріпну крилом. Як я тріпну крилом, ти мене зразу лови і не віддавай».

Прийшов батько до чарівника, а той знову показує три голуби.

Чоловік свариться:

— Ти віддай мені сина!

— А ти пізнай, — каже йому чарівник.

Дивився, дивився чоловік на ті голуби, а один — раз! — і тріпнув крилом. Чоловік одразу вхопив його.

— Це мій син!

— Ні, це не твій син, — каже чарівник.

— Я пізнав і забираю, — сказав батько і не віддав чарівникові голуба.

Приніс він його додому, і голуб перекинувся хлопцем.

Минуло кілька днів, і не стало в них ніякої їжі. Треба десь дістати грошей на харчування. Каже син батькові:

— Тату, я перетворюся на коня, а ви ведіть мене на ярмарок і продавайте. Кажіть на ярмарку так: «Яку мій кінь виб'є копитом яму, стільки треба насипати за нього золота». Але продавайте мене тільки без вуздечки.

Повів старий коня на ярмарок. Ходять купці, але хто ж стільки золота має? Коли йде той самий чарівник. Через плече в нього торба.

— Продається кінь?

— Продається.

— Що за нього?

— Яку мій кінь виб'є копитом яму, засип золотом.

— Добре.

Кінь як почав бити, то й вибив яму по груди. Розкриває чарівник торбу, засипає яму золотом і бере коня. Але вуздечки батько не дав. Одяг чарівник на коня свою вуздечку.

Їде чарівник додому, а кінь і по землі біжить, і попід хмари летить. Летів він так, летів, а тоді як шпурне чарівника на землю! Аж порожня торба відлетіла.

Побіг кінь додому, а чарівник встав і собі пішов.

Перетворився кінь хлопцем, і живуть вони з батьком, розживаються. Але сім'я велика, і гроші минаються. Син і каже:

— Ну, тату, треба знов іти на ярмарок. Тільки дивіться, щоб не продали мене з вуздечкою.

Повів старий коня на ярмарок, але ніхто не міг його купити. Аж тут знов іде чарівник з торбою через плече. І знов продав йому батько коня. Довго торгувався чарівник, хотів і вуздечку взяти, але старий не дав.

Їде чарівник додому, стискає ногами коня. А кінь то по землі біжить, то під хмари злетить. Летів він так, летів, а тоді як шпурне чарівника на землю, аж загриміло. Чарівник упав, торба відлетіла, а кінь побіг додому. Перетворився він удома хлопцем і живуть вони, розживаються.

Минув час, і знову гроші минулися. Каже син татові:

— Підемо знову на ярмарок. Знов буде яма золота. Лише тільки не давайте вуздечки.

Прийшли вони на ярмарок. Коло коня купці роєм рояться. І пани, і попи — усі хочуть мати такого коня. А грошей таких не мають. Коли йде знову той чарівник. Питає за коня.

— Кінь продається, — каже батько. — Дайте за нього стільки золота, щоб була повна яма. А яму він виб'є копитом.

— Добре.

І зачав кінь бити яму. Б'є і б'є, лиш земля на всі боки летить. Забився в яму по груди. Насипав чарівник повну яму золота, а тоді й каже старому:

— Дайте мені й вуздечку.

— Ні, не дам.

— Я вам за неї ще дві пригорщі золота насиплю.

Подумав старий: «Як за дві пригорщі золота, то можна й віддати». Та й віддав вуздечку чарівникові. Одяг чарівник вуздечку на коня і поїхав. Кінь то по землі біжить, то під хмари злетить, але вирватися від чарівника не може. Приїхав чарівник додому, заводить коня у стайню, прив'язує його. Потім насипав йому казан вугілля і каже:

— Їж, вражий сину. Ти мучив мене, а тепер я тебе буду.

Замкнув стайню і пішов.

Ліг чарівник спати. А на ранок встав і йде до коня. Подивився, а коня немає. Лиш вуздечка і вугілля лежать. Чарівник розгубився і забув зачинити двері. Де кінь? А кінь перетворився горобцем, заліз у шкарубину, туди, де випав сучок, і сидить. Чарівник перетворився у шуліку і глядить по шкарубинах, і от-от має його спіймати. А горобець раз! — і надвір. І в кущі. Шуліка за ним і почав там ловити. А він перекинувся голубом і полетів. Шуліка — за ним. Але голуб летить швидше, і шуліка ніяк його не здоганяє.

Долітають вони до моря. А там дівчина прала сорочки. Голуб перекинувся в перстень і впав коло дівчини. А дівчина підняла перстень і на палець його почепила. Шуліка перекинувся в панича і підступив до дівчини.

— Віддай перстень. То мій.

А вона не дає. Він усе «дай» і «дай», і не відходить від неї, а вона не дає. Попрала вона своє шмаття, кладе його на коромисло і йде додому, а він усе «дай». Виходить з хати її мати.

— Що там таке?

— Я, — каже дівчина, — знайшла перстень, а він причепився і хоче забрати. Каже, що це його перстень.

— То дай йому той перстень, — каже мати.

Дівчина зняла перстень з пальця і кинула на землю. А перстень перекинувся кукурудзою і розсипався по траві. Панич перекинувся в півня і давай те зерно дзьобати. Видзьобав він усе зерно. Лише одне зернятко лишилося, і з того зернятка зробилася миша. А з півня зробився кіт. Кіт — за мишею, а вона — в дірку. Забилася і сидить там. Кіт походив, походив, а тоді перекинувся шулікою і полетів додому. А миша перекинулася в хлопця.

Повернувся син додому і каже батьку:

— Тату, погано ви мене продали. Мало душі не збувся. Нащо продали вуздечку?

І жили вони собі, і більше на ярмарок не ходили.

ПРО СЕСТРИЧКУ ОЛЕНКУ ТА ЇЇ БРАТА ІВАСИКА

В одному селі жили чоловік і жінка. Мали вони дівчинку Оленку і хлопчика Івасика. Добре їм жилося. Але людина ніколи не знає, що її завтра чекає. Вмерла в господаря жінка, і він оженився другий раз. Прийшла до хати не сама мачуха, а привела ще й свою доньку.

Була її донька дуже лінива, а мачуха сварлива. Пожив трохи чоловік, а далі побачив, що добра не буде, й пішов на заробітки.

Тяжко було дітям коло мачухи, коли він був удома, а тепер ще тяжче стало. Ще сонце не сходить, а мачуха будить Оленку, аби до роботи ставала. Своїй доньці теплої води наливає, а Івасик у холодній вмивається. Лінивій доньці молока свіжого дає, а Оленці — штурханців у плечі.

Поснідає лінива дівчина й знову спати в садочку лягає, а двоє сиріт цілий день працюють.

Але мачусі всього було мало і мало. Найбільше злило її, що рідна донька сохла і чорніла, а Оленка з кожним днем розквітала, як у городі ружа. І задумала вона звести дітей зі світу. Одного дня проганяє сиріт із рідного дому:

— Ідіть служити і не вертайтеся. Я не маю чим годувати нероб.

Взяла Оленка Івася за руку, заплакали й пішли у світи.

А мачуха була чарівницею. Випустила з рукава чорну ворону і наказала їй висушити всі криниці, потічки, річки й озера, куди пішли Оленка з Івасем.

Йшли сиротята, йшли, Івасик дуже втомився і захотів пити. Побачив він коров'ячий слід, а в нім дощову воду і каже:

— Я нап'юся, Оленко.

— Не пий, Івасику, бо станеш телятком.

Далі побачили свинячий слід, а в нім воду.

— Я вип'ю цю воду, — каже Івасик.

— Не пий, братчику, бо станеш поросятком.

Але зустрівся їм овечий слід з водою. І не встигла Оленка слово вимовити, як Івасик припав до нього і вмить став баранцем.

Заплакала Оленка:

— Що мені тепер з тобою робити?

Зняла з себе пояс і веде баранця за собою. А ніде нема ні села, ні води. Аж далеко-далеко побачила палац. Підійшли вони ближче, а за палацом — сад, річка, луги і на брамі стоїть вродливий царевич. Проситься Оленка:

— Чи не взяли б ви мене на службу?

Подивився царевич, що Оленка дуже вродлива й каже:

— Чи не була б ти мені за жінку, бо я нікого не маю.

— Стану, але при одній умові, що цей баранець буде всюди зі мною. Що я буду їсти, те й він нехай їсть, де я буду спати, нехай і він там спить.

Так жили вони всі троє в добрі та гаразді. Царевич ходить на полювання, а Оленка з братом-баранцем вдома. Вона прибирає, пере, варить. Але мачуха питає чорної ворони, чи загинули діти, і чує, що живі-здорові.

Переодягається мачуха-чарівниця з донькою так, аби їх Оленка не впізнала, і разом ідуть до палацу. Царевич на полюванні, а тут сонце пече. Каже чарівниця:

— Ходімо, Оленко, купатися.

Прийшли до річки, роздягаються. А мачуха зайшла ззаду, скрутила назад руки, зв'язала осокою, до шиї камінь прив'язала й кинула Оленку у воду.

Каже чарівниця дочці:

— Тепер царевич буде твоїм чоловіком. Іди до палацу, лягай на її ліжко і чекай його.

Повертається царевич з полювання, а Оленка не зустрічає його. Входить до палацу, а вона лежить чорна, марна і з очима лютими.

— Чого ти так змарніла, Оленко?

— Я дуже хвора.

— А чим тебе рятувати?

— Заріж он того баранчика і звари мені з нього печінку і серце.

— Нехай буде так.

Пішов царевич ножа гострити, а баранець прибігає і проситься:

— Пусти мене з річкою попрощатися.

— Біжи, попрощайся.

Прибіг Івасик-баранець до річки й просить:

— Оленко-сестричко, рятуй мене. Хочуть мене зарізати — вже ножі точать.

А ріка відповідає:

— Я тебе вже не врятую. На мені камінь лежить і руки мої зв'язані.

Прибігає баранець, а на нього вже ніж гострий чекає.

Проситься ще раз:

— Пусти мене, царевичу, ще раз до річки, бо я ще не попрощався.

Відпустив його царевич, а сам пішов за ним. Сховався за кущ і слухає.

— Врятуй мене, Оленко, бо я вже зараз маю вмерти.

А річка відповідає Оленчиним голосом:

— Не врятую тебе, Івасику-братику, бо на грудях важкий камінь лежить і руки зв'язані.

А в цю хвилину крикнув царевич слугам нести сіті. Закинули слуги сіті в річку й витягли з води Оленку. Розв'язали руки, зняли з шиї камінь, покропили цілющою водою, і вона ожила. Питають, як так сталося. І вона розповіла про все.

Знайшли стару мачуху-чарівницю, зв'язали її разом з дочкою і кажуть:

— Прощайтеся з цим світом, прокляті.

Почали вони проситися, але царевич витяг револьвер і забив мачуху разом з донькою. Як викинули їх за браму, то все розквітло: сухі дерева, зів'ялі квіти, трава. А з баранця знов зробився Івасик.

І на цьому кінець.

КАЗКА ПРО БОВУ КОРОЛЕВИЧА

Жив цар Кірбіт Вірзалович і мав собі дочку, дорослу дочку мав.

А кругом нього жили два князі, знатні князі, багаті. Одного князя, князя Гвидона, цар любив, а другого князя, князя Додона, дочка любила.

От дочка збирається заміж, а батько не хоче віддати за князя Додона, а тільки за князя Гвидона. Дочка ж любить Додона, та що вдієш, воля батькова, як батько скаже, так і буде. Вийшла вона заміж за князя Гвидона. Рік-два прожили, народився у неї син і назвали його Бова Королевич — красень, і ріс не по днях, а по часах.

От минуло три роки, став він здоровий і сильний. А мати його замислила злодійське діло — знищити свого чоловіка князя Гвидона і вийти заміж за Додона. Кірбіт Вірзалович, її батько, вже на той час помер, залишилась вона сама. Задумала злодійське діло і написала листа до князя Додона. Призвала одного гінця, дала листа і сказала:

— На! Завези князю Додону і привези мені відповідь, а ні то голова з пліч!

Взяв гінець, завіз, дав Додонові.

А вона йому пише: «Милий і дорогий мій Додон, я тебе любила і люблю. А Гвидона я не люблю, віддав мене батько силою. Я три роки терпіла, більше терпіти не можу».

Додон їй написав: «Ти підлаштуй так, щоб я міг його де-небудь знайти і вбити».

Вона зразу ж написала другого листа, призвала гінця і послала. Пише йому: «Я Гвидона вишлю в ліс».

А в старі часи такі були князівства: місто, а кругом міста проведений канал, наповнений водою, річка і на всі чотири сторони ворота і мости. Хочуть кого впустити в місто — ворота відчиняють і міст опускають. А ні (ну, коли там нападав хто) — ворота замикаються і міст піднімається.

От вона вислала свого чоловіка. А як вона його вислала? Хитрощами! Вона було все прикидалася слабою, а коли Додон їй передав, що «візьму тебе заміж», так вона зробилась здорова й весела. А пе-

ред Гвидоном хвора. Прикликала чоловіка й сказала:

— Чоловіче мій, знаєш, у мене була ворожка й ворожила мені про мою хворобу. Загадала такі ліки: щоб ти, мій чоловік, виїхав у ліс і своїми руками вбив дике козеня, розрізав і витяг у нього серце, привіз додому і мені сам зварив. І як я його з'їм, тоді буду здорова.

Князь Гвидон нічого й не подумав лихого. Сам був мисливець. Призвав слуг, осідлали коня, взяв з собою одного провожатого, сіли верхи і помчали до лісу.

Тільки вони виїхали з двору, а вона зразу ж наказала підняти мости і замкнути всі ворота. А сама вийшла на башту (була така башта, щоб було видно кругом) і дивиться. Дивиться й дивиться, бач — чоловік поїхав у ліс, гониться там за дичиною. Коли це князь Додон з військом летить прямо туди — за Гвидоном, у ліс. А вона все дивиться. Бігали вони, поки знайшли, де Гвидон. Гвидон же тільки з одним провожатим, а у Додона сотня душ озброєних. Побачив Гвидон — давай тікать, а ті давай ганятися за ним. Тікав Гвидон прямо до перших воріт, до першого моста. Прибіг — міст піднятий, ворота замкнені... Гайда до других! Пригнавсь до других, і там так. Об'їхав він кругом всього міста — всюди ворота були замкнені і мости підняті. Тоді він з розгону кинувся в річку, а Додон зверху давай стріляти. Та там і вбили його.

Зразу ж княгиня веліла відкрити ворота і спустити мости. Відчинили, мости спустили, Додон з військом урочисто в'їхав у місто, музику наперед, і почали гостювать, гулять.

А Бові Королевичу було три роки. От вони там стільки гуляли, Додон захотів побачити її сина, говорить:

— У тебе ж є син, здається, його звуть Бова Королевич, як би його побачити?

Вона приказує нянькам:

— Ану ж бо, приведіть Бову Королевича!

А Бова Королевич уже почув від няньок, що мама зробила недобре діло, заховався і не схотів бачити Додона. Потім пішли няньки і мамки, почали його силою тягти, але нічого не могли зробити. Він, хоч і три роки мав, а такий міцний був, як ті богатирі. Все ж притягли його силою. Він тільки глянув раз на Додона, а потім вирвався і втік. Уже мали його знайти, Додон розсердився, відчув, знаться, недовір'я пасинка, зрозумів, що він уже проти нього стоїть.

От Додон живе і все думає: «Як би знищити того Бову?»

Одного разу прокинувся і говорить жінці:

— Знаєш, що мені снилось цю ніч? Такий сон страшний, що я боюся з тобою жити. Якщо ти Бову Королевича не вб'єш, то я тебе покину. Мені снилось, що я їхав десь полем верхи, а напроти мене Бова Королевич. І як налетів на мене, то так і нашпилив списом — заколов. Я боюсь, щоб цей сон не справдився, тому зведи Бову з світа, інакше я тебе покину.

Що робить? Жалко їй сина. Але ж любить Додона. От вона й говорить:

— Знаєш що, убить своїми руками, пролить кров сина — гріх, жалко. Давай я посаджу його в темницю, будем держать його без їжі, нехай він з голоду помре.

— Ну, давай!

Посадили Бову в тюрму. Сидить він там день, два... А все-таки їй жалко було сина. Призиває вона няньку, була в неї така, називалась Дівка-Чорнявка. От вона призвала Дівку-Чорнявку, дала їй хліба й до хліба і каже:

— На, увечері, як буде темно, занеси як-небудь і передай Бові Королевичу.

Взяла та нянька (а вона сильно любила Бову Королевича, хотіла його визволить) і занесла все в тюрму. Він почав просить її:

— Як будеш виходить, відчини тюремні двері і замкни ворота у двір княжого двору, то я втечу.

Вона відчинила і замкнула ворота. Вночі, як стало темно, Бова вискочив і давай тікать. Брав він путь прямо до моря. Біг він, біг, поки зморився, впав і заснув. Йшли рибалки ловити рибу і знайшли сонного хлопця. Подивилися — такий красивий, хороший хлопець.

— Давай заберем його з собою!

Забрали його і пішли до моря ловити рибу. Якраз плив корабель. Плив, плив і пристав до берега.

— Що там у вас? Риба є на продаж? — питають.

— Є! — відповідають рибалки.

Ті прийшли, як глянули на того хлопця, так і кинулися:

— Продайте нам його!

А тим рибалкам що, де гроші взять? Краще хлопця продать... Купці дали добрі гроші, і рибалки продали Бову.

Сів Бова Королевич на корабель, і попливли.

Пливли вони, пливли, поки допливли до одного міста. У тому місті княжив князь Зіндзівей Андронович. Мав дорослу дочку. А в стародавні часи так було: корабель на пристані стає біля міста, і хто там княжить, князь який, чи що, — посилає послів: «Ідіть подивіться, що на кораблі на продаж є і що вони купують?» Знаться, торгівля. У них купувати, а своє продавати.

От так пішли люди і від князя Зіндзівея Андроновича. Прийшли на пристань і як глянули на Бову

Королевича, то й забули, чого їх князь послав туди. Тільки на Бову дивились і дивились.

Як вернулись, питає князь:

— Що там є?

А вони тільки за того хлопця і розказують:

— Такий хлопець, такий хлопець, такий хлопець!

А дочка князева як почула, та:

— Гайда, поїдемо побачимо!

Зразу ж князь узяв дочку, поїхали. Як побачили Бову Королевича, то й самі забули за все. І причепилися до команди корабля:

— Продайте нам його.

Ті не хотять, а ці:

— Ні, продайте, бо арештуєм корабель.

Ну, ті вже не мали що робить, продали Бову Королевича князеві Зіндзівею Андроновичу.

От той князь із дочкою ведуть Бову Королевича до себе та й питають:

— Як тебе звуть, хто ти такий, якого роду?

А він не признається, тільки каже:

— Батько мій музика, а мама прачка.

Та ці знов його випитують:

— Якого ти роду, хто ти такий, чий ти?

— Батько мій музика, а мама прачка.

— Ну, — каже князь,— якщо ти простого роду (а Бова уже виріс, стало йому п'ять років, а здоровий, як дорослий чоловік), то я тебе поставлю старшим на стайні, будеш там коням лад давати.

А він думає: «Це мені й треба, я буду собі коня шукать по своїй силі».

От побув він там на конюшні, роздивився, усе взнав, знайшов собі коня.

Почалася війна.

А раніше так бувало: коли який-небудь сусідський князь хоче взяти у другого князя заміж дочку, то присилає листа, пише:

«Дай твою дочку за мене заміж, а ні — зараз прийду і військом завоюю, заберу силою».

От присилає і до Зіндзівея Андроновича листа один князь, на прізвище Духопер. А в тім листі просить: «Віддай свою дочку за мене заміж, а якщо не віддаси, то прийду з військом, розіб'ю твоє військо, заберу твою дочку заміж силою».

От пішов князь Зіндзівей, засмутився, питає дочку:

— Що будем робить? От так і так.

Вона:

— Н-ні! Ніяк! Ніяким родом не хочу, не йду! (А їй уже Бова сподобався. Хоча він молодий, а красивий, здоровий!)

Той Духопер як прочитав листа, що не згодна дочка йти заміж за нього, враз зібрав своє військо, прийшов, оточив місто і давай викликать — виходь на бій (викликать трубою, що називалась бараній ріг).

Зіндзівей зібрав своє військо, вийшов проти тих, а його дочка з Бовою Королевичем вилізли на башту й дивляться.

Почали битися. Раніше не було ще вогнепальної зброї, тільки руками билися, різні шаблі були, навіть сокири. Брали в руки що попало й билися.

Почали битися. Баче Бова Королевич, що вже ті війська душать ці. Він розсердився і каже:

— Я піду на поміч!

Вона не пускає:

— Куди ти підеш? Ти ще малий, чи ти битися вмієш?

— Піду!

Вона не пускає, а він виривається. Вирвався від неї силою і подався вниз. Прибіг на конюшню, кінь у нього вже є. Нема чим воювати — нема шаблі, нема меча. Була мітла така — з терну зв'язана

дротом міцно. Він схопив у руки ту мітлу, сів на коня і полетів.

Як вилетів за місто, як почав тією мітлою направо і наліво: махне — так і лежать, махне — так і лежать! Пролетів напрольот те військо Духоперове і всіх положив — зробив дорогу. Повернув коня назад і другу дорогу проклав. Ті бачать, що нема де дітися, злякались — і навтіки! Ці за ними. Розбили, розігнали те військо.

Тоді вже як побачив князь Зіндзівей Андронович, що зробив Бова Королевич, хлопець, батько якого музика, а мама прачка, стрів його з музикою і питає:

— Скажи правду, хто ти такий?

— Батько мій був славний хоробрий князь Гвидон, а мама Мілітриста Кірбітовна, а я Бова Королевич.

— Ага! Он хто ти, хлопче!

Привели його з музикою.

Так минуло день-два чи й три — другий князь, ще й богатир, присилає знову листа, пише: «Віддай дочку заміж, а ні, то розіб'ю твоє військо і силою заберу».

Цей князь був богатир, і батько в нього ще був живий, сильний цар Султан Султанович. Син же називався Маркобрун Султанович. Мав він сильне військо і сам був дужий: голова в нього як пивний казан, між очима п'ятдесят сантиметрів, а очі були, як сито, здорові.

От як прислав він листа до князя Зіндзівея, то всі перелякались. Тільки одна дочка князева не злякалась, бо вже знає, що Бова Королевич — богатир над богатирями, розбив Духоперове військо, вже вона й не боїться. Відмовила відразу й тому.

От той Маркобрун зібрав свої війська, вийшов напроти, ну куди ж там воювать?

А Бова Королевич в кладових свого князя знайшов собі богатирський меч, кінь уже в нього є.

Тільки ті війська почали цих душить, так він як узяв меч, як сів на коня, як вилетів напроти, і прямо до того князя-богатиря, та так його навпіл і розрубав. А потім почав його війська чистить, розбив, розігнав.

А в першого князя, Духопера, був дід чаклун. Уже як Бова Королевич розбив ці війська, той чаклун і каже своєму князеві:

— Знаєш що? Чим ти мене нагородиш, коли я зроблю так, що ти візьмеш дочку Зіндзівея за себе заміж?

Він каже:

— Як так? А Бова Королевич?

— Я його вишлю!

— Ну, все тобі буде, тільки зроби!

Зразу ж той чаклун написав листа до батька богатиря Маркобруна Султановича, пише:

«Цей, що дає тобі листа, — той самий, котрий убив твого сина-богатиря і розбив його військо. Візьми його і зроби з ним що хочеш».

Да... Пішов на хитрість!

Потім з тим листом пішов, уліз до князя Зіндзівея Андроновича в будинок, прямо в спальню, де князь спить, зробився чистим князем Зіндзівеєм (перевернувся на нього). І вийшов з його спальні якраз, коли всі спочивали. Виніс того листа, викликав Бову Королевича і сказав:

— На цього листа, завези до царя Султана Султановича.

Бова подумав, що його просить саме князь Зіндзівей Андронович, якому він служить. А то був чаклун.

Узяв Бова Королевич листа, свій меч, свого коня, сів і поїхав.

А той чаклун зробився пташкою і полетів уперед.

А до того царя Султана Султановича треба було їхати через пустелю. І той чаклун знав, що там буде така спека, що Бова Королевич шукатиме, де напиться води, а він його напоє сонними краплями. Той засне, а цей забере коня і меч.

Так і сталося. Полетів чаклун пташкою уперед, у пустелі знову зробився старим дідом, сів і сидить під деревом. Дерева навіть і не було, так тільки, пеньки сухі. А Бова Королевич до того вже хотів пити, що не знав, де води шукати. Дивиться — якийсь дід наче щось п'є там, він до нього. Прилетів і почав просить:

— Дідуню, я бачив, наче ви щось пили, нема у вас водички напиться?

— Є, є, синку, є!

Витягає й дає йому.

Тільки він напився (а то були сонні краплі), так відразу ж захотів спати. Зліз з коня, ліг і захропів.

Чаклун забрав у нього меч, забрав коня. Коня завів до свого князя Духопера і сказав:

— Як не віриш, от кінь Бови Королевича. У тебе на стайні хай стоїть. Тепер можеш іти, Бови нема.

А меч той узяв (він таки Бови чогось боявся), і затяг до цього самого царя Султана Султановича в тюрму, і поклав в один куток (він знав, що Бова Королевич там буде сидіти і після цього знайде той меч).

От Бова Королевич прокинувся: коня нема й меча нема, що робити? А наказ треба виконати.

Пішов він пішки. Ішов, поки прийшов. Прийшов, приніс і подає царю Султану Султановичу листа.

Той узяв, як почитав, та як закричить:

— А-а-а!

Та до своїх слуг:

— Забрать його і на шибеницю! Він мого сина-богатиря вбив, військо моє розбив, забрать його і на шибеницю!

Відразу схопили Бову. Добре, що не закували, не зв'язали рук. Так воїни з шаблями, з мечами взяли його і повели. А шибениця була там край міста.

Вели, вели, вели. Дивиться Бова, вже край міста, вже шибениця стоїть. Думає: «Що ж це мене так карають, за що? Хто? Невже ж це сам князь мій звелів? А його дочка так мене любила... І, знається, послали мене, щоб тут повісили... Та невже ж я дозволю, щоб мене повісили?»

Як скочив на одного воїна, як вихопив шаблю, як почав усіх рубать! Порубав усіх і давай тікать.

Тут дали знати царю Султану Султановичу, вислали знову військо, догнали Бову, схопили, привели назад.

А в Султана Султановича теж дочка була. Як побачила Бову Королевича — зараз розтанула геть! І каже своєму батькові:

— Тату, нащо вам його вішати? Вже все рівно ваш син, а мій брат не вернеться, раз він його вбив. Військо так само. А як він такий сильний богатир, візьмемо його до себе, нехай буде нас захищать, коли хто-небудь нападатиме (вона вже вирішила, що вийде за нього заміж).

Ну, цар подумав: «Нехай буде так».

— Гайда, ну, бери його до себе!

От вона взяла його до себе і почала йому щось за заміж говорити. Він як почув за заміж, та й каже:

— Я зовсім не знаю, що це таке жениться і що це таке заміж, я ще молодий, мені не до цього.

Вона побачила, що він відбивається, пішла до батька і каже:

— Візьміть, тату, і посадіть його в тюрму (не сказала «вішайте», а «в тюрму»). Вона думала: «Схожу до тюрми, як він і звідти не захоче мене взяти, скажу тоді вже батькові: «вішайте його, чорт з ним!»

От взяли його, посадили в тюрму. Сидить він. Пішла вона до тюрми і знов питає:

— Ну, що, Бова Королевич, ти нічого не надумав? Чи не краще взяти тобі мене заміж і царювати? Зараз мій батько половину царства тобі передасть.

— Іди,— каже Бова,— до чорта зі своїм царством, зі своїм батьком!

Вона розсердилася, пішла й сказала своєму татові:

— Тату, візьміть його, повісьте к бісу!

От і послав цар військо:

— Ідіть,— каже,— заберіть його, поведіть і покарайте.

От він чує, що вже йдуть війська забирать його, — почав по тюрмі бігать, дума: «Хоч би яку-небудь палицю знайти...» Побіг. Мацнув один, другий куток, третій — знайшов меч. Дивиться — заіржавлений, а наче схожий на його меч. А його меч називався меч-кладенець.

— Неначе мій меч-кладенець!

Подивився ще:

— Мій! Тільки що заіржавів. Як же він сюди потрапив? (А то ж чаклун затяг його).

Схопив він свій меч, сів біля дверей, чекає.

Відімкнули двері, йдуть: дзінь, дзінь.

Один тільки увійшов, а Бова:

Трр-а-ах! — зарубав.

Іде другий.

Трр-а-ах! — зарубав.

Скільки було, всіх перерубав, сам вискочив — і хода! І прямо до моря тікає.

Тут, поки царю розповіли, що сталося, Бова знову усіх перебив і тікає. Поки цар зібрав військо і вислав за ним, він добіг до моря. А біля моря якраз стояв корабель. Він ускочив на той корабель, підняв меч і закричав:

— Скоріш відпливайте, а то всіх перерубаю!

Враз корабель підняв вітрила і подався.

Тут від царя військо почало бігти, а корабель уже пішов. Бови нема...

Пливе Бова, пливе, пливе й пливе. От припливає якраз до того Духопера, де чаклун живе.

Рибалки на човнах пливуть, рибу ловлять. Він питає:

— Що це за місто?

— Це місто князя Духопера, а в нього весілля завтра буде.

— А яке весілля?

— Він Зінзівея Андроновича дочку забрав. Розбив його військо і силою забрав. І от завтра має бути весілля.

— Добре, — каже, — попав. Ну, візьміть мене на човна й вивезіть на берег. А корабель може пливти куди завгодно.

Ті взяли його в човен, вивезли на берег.

А з берега, прямо від берега до міста, ліс був сильний, треба йти через ліс.

Іде Бова Королевич тим лісом у місто побачити, де там його наречена. Іде, іде, коли назустріч дід. Дивиться — той самий чаклун, котрий у нього забрав коня й меча. Він як схопить того діда:

— Ах ти, собачий син, ти, — каже, — в мене коня й меча забрав!

Як узяв, як кинув його вгору!

Той тільки мельк-мельк — долетів угору, потім летить назад та кричить:

— Ой, злови мене, не дай вбитися! Я тобі всю правду скажу.

Він його піймав раз, здушив його, дав йому одного щигля, аж очі на лоб вискочили. І знов як кине його другий раз угору. Він знову летить і кричить:

— Злови мене, не дай убитися, я тобі все розкажу.

Він знов зловив його, придушив добре і каже:

— Ну, говори, де мій кінь?

— Стій,— каже чаклун,— я тобі раніше скажу. Бачиш, якби я за тебе не думав, мав би ти свій меч? Чий він у тебе, чи не твій?

— Мій.

— Якби за тебе не думав, хіба б я заніс тобі меч туди? А таки виходить, я не хотів, щоб тебе повісили, поклав тобі меча, щоб ти порубав ті війська, котрі тебе вішати мали.

— Правда, є меч. Ну, тепер скажи, де мій кінь?

— Твій кінь тут, у князя Духопера на стайні стоїть.

— А моя, — каже, — молода де?

— Тут, — каже,— в нього. Він завтра збирається робити весілля. От у мене є три пляшечки, я тобі дам — ти підеш і все зробиш, тільки залиш мене живим. Ось ця пляшечка, — каже, — з водою. Як умиєшся з неї — зробишся такий дід, як я, всі, подумають, що це я прийшов, чаклун. А ось ця, друга, — як умиєшся, так зробишся таким, як ти є, Бова Королевичі А ця, третя, — сонні краплі. От підеш, твоя молода зараз у саду гуляє, а князь Духопер спить. Ти підеш до неї, даси їй оцю пляшечку з сонними краплями, признаєшся, що це ти, або скажеш, що бачив Бову, чи що. Скажеш, що як сяде вона з Духопером їсти, нехай піділлє йому цих сонних крапель, і він засне на сім діб. А ти хоч що хоч, те й роби.

От він умився з першої пляшечки і зробився дідом, таким самим, як той чаклун, і пішов. Іде, іде, дивиться — його наречена ходить, а він іде позаду та гукає:

— Підождіть, підождіть трішки, бо я заморився, я вам розкажу щось про Бову Королевича.

Як сказав «про Бову Королевича», вона відразу:

— Що? Де? Де ти чув? Де ти бачив Бову Королевича?

— Я з ним, — каже, — разом в тюрмі сидів.

— Де в тюрмі? Підійди ближче!

Він тоді підійшов, почав говорить:

— Тихо! Я сам Бова Королевич, тільки я вмився водою вашого чаклуна і зробився таким як він. На тобі ось другу пляшечку і біжи. Як сядеш з Духопером їсти, напої його цими сонними краплями, і він засне на сім діб, а ми тоді поїдемо прямо до твого тата.

Вона взяла пляшечку і пішла до Духопера. От прокинувся її «молодий», сіли їсти, почали пити. Тільки він відвернувся, вона підлила йому в склянку сонних крапель.

Він як випив, перекинувся — захропів.

Вона тоді вийшла, Бова Королевич зараз за коня (сам дідом все сидить), її попереду посадив, і помчали, їдуть, їдуть, аж раптом:

— А де ж Бова Королевич?

— Х-хе! Стій, тпру, — спинив коня.

Зараз зліз, витяг пляшечку, вмився і зробився Бовою Королевичем. Сіли і поїхали прямо до її батька, до князя Зіндзівея Андроновича.

Приїхали. Батько як побачив, з радості і плаче, і сміється...

Зараз весілля зробили, погуляли там добре.

Пожили скільки, а потім Бова Королевич говорить:

— Ну, тепер я піду розквитаюся зі своїм батьком другим, спитаю його, за що він мого батька вбив. Спитаю свою маму, де ж мій тато, а потім знов приїду сюди.

Сів Бова Королевич на коня і поїхав до своєї мами в гості. Тільки приїхав, зараз князя Додона (так, як тому й снилося) зарубав. Хотів і свою маму вбити, та вона впала на коліна, плакала й просилась.

Передала мати йому все царство. Заволодів Бова і тим, і тим царством, царствує собі, живе-поживає та добра наживає.

ЦАРЕВИЧІ ВАСИЛЬКИ

У одного царя був син. Цар був старий, тому вирішив він сина оженити і віддати йому царювання. Так і зробив. Синові присягли, і він став царювати.

Царський палац був коло моря, і молодий цар з жінкою полюбляли на човні по морю прогулюватися. Та одного разу пішла цариця до моря без чоловіка, але із служницями, і сіли вони на човен утрьох. Служниці взяли весла, управляють і їдуть. Раптом, коли трохи від'їхали від берега, човен перекинувся, і служниці потопились. А цариця перетворилася на качку і полетіла поверх води над морем.

То чарівниця човен перевернула, а сама перетворилася на царицю, прийшла до царя і каже:

— Нещастя яке трапилося! Перекинувся човен у морі, так я випливла, а служниці потонули.

От і живе цар з нею, як зі справжньою жив, — він і не здогадується, хто вона. Та куди цар не їде, його справжня жінка качкою стає і летить за ним.

Одного разу їде він широким шляхом, а вона наперед полетіла, спустилася, стала знов жінкою і народила двох синів. Поклала їм по голуб'ячому яєчку кожному під праве плече і сказала:

— Їжте, сини мої, — не заїдайте, спіть — не засинайте, пийте — не запивайте!

Обгорнула їх ковдрою і на шляху поклала.

Доїжджає цар, дивиться: щось лежить на дорозі, ковдрою обгорнуте. Під'їхали ближче і стали, бо коні далі не йдуть.

— Піди, — каже цар кучерові, — подивися, що там таке?

Схопився кучер, побіг, подивився, прибігає і доповідає:

— Це двоє діток маленьких, тільки що народжених.

Цар сам підійшов, подивився на них і каже:

— Беріть їх у коляску.

Повернувся додому, позвав священика, та й охрестив тих дітей і дав їм обом ім'я Васильки.

Ростуть вони не по годинах, а по хвилинах. За один місяць стали вони ходити, стали й говорити. На другий — стали вже й грамоті вчитися. І красиві такі дітки, що не можна на них і надивитися. Але його жінка, теперішня цариця, люто зненавиділа їх.

Якось відлучився цар з дому на троє діб у якесь місто велике, і вона знає, у який час він повернеться. Узяла вона і тих діток потруїла. Повбирала їх гарно і поклала обох на стіл.

Приїздить цар додому, доносять йому, що ті дітки, котрих знайшли на дорозі, Васильки, померли. Входить цар до кімнати і бачить, що дітки лежать на столі мертві. Узявся він за голову, заплакав.

— Чого вони вмерли? То б один, а то обидва разом?

Жінка каже:

— Хіба я винна? Вони, як попили, похворіли трохи і вмерли разом.

Зробили труну, позолотили її і зсередини, і зверху, внесли в церкву, а наступного дня, щоб поховати на цвинтарі, призвали священика.

Проситься дяк:

— Дозвольте, ваша царська величність, переночувати коло тих діток. Буду я псалтир над ними всю ніч читати.

— Читай, брате, — дозволяє цар.

Ну, і ночує дід у церкві, читає.

Коли серед ночі прибігає до нього піп і каже:

— Чого ти тут читаєш? Ходімо, в мене для тебе інша робота є!

Він не слухає, читає. Піп пішов, коли прибігає дячок за наказом попа — гнати дяка з церкви. Та він одне робить — читає!

Тут біжать три жандарми із шаблями:

— Чого ти не слухаєш? Зараз біжи до попа, бо голову тобі знімемо геть!

А він одно робить: читає, нікуди й не дивиться.

Не стало раптом того нічого. Шибочка угорі у церкві брязнула, і спускається качечка на землю. Спустилася, стала жінкою і почала плакати над дітками своїми.

Плаче та промовляє:

— Любі дітки мої! Я ж вам яєчка дала. Я ж вам казала: їжте, їжте, сини мої — не заїдайте, спіть — не засинайте, пийте — не запивайте! А ви заїли, запили і поснули! Якби вас, діточки, не ховали ще одну ніч, то я б вас, діточки, оживила у ту ніч.

Дяк усе це чує. А вона коли плаче, то золото з очей, як сльози, сиплеться, а коли говорить, то срібло з рота дрібне випадає. Знов ударилася качечкою і в ту саму шибочку і вилетіла.

Коли розвиднилося, приходить той дяк, що читав, до царя і каже:

— Дозвольте, ваша царська величність, сказати.

— Говори, брате, — цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну ніч у церкві побудуть.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі.

Він узяв, пішов додому, випив чаю і ліг спати. Виспався, узяв псалтир і пішов знов у церкву. Увійшов у церкву, окреслив себе кругом і поробив хрести навкруг того круга, а сам посередині став і почав читати: бо вже знає, що буде. Читав і читав до самої глупої ночі.

Коли посеред ночі з'являється повний полк солдат та й гукають до нього, бо круга перейти не можуть:

— Геть із нашого місця!

Він одно робить, читає. Гнали, гнали, піками, шаблями махали — нічого йому не можуть зробити. Зникло це — з'явилися змії вогненні, кричать:

— Тікай! Церква горить!

А вона ніби й справді горить — огонь так і сиплеться. А він усе читає.

Зникли оці змії, з'являються чорти:

— Тікай, дяк, а то зараз підлога у пекло провалиться!

Та він не слухає нікого, усе читає.

Коли раптом зникло оце усе, і з'являється качечка. Влітає в ту саму шибочку, спускається, плаче й питає:

— Чи живлющої я вам води дістала?

Підняла головку одному, влила раз, два. Ні, не та вода, не ожили діти.

— Який жаль. Я так поспішала, що не з того колодязя води ухопила!

Засмутилася вона і вилетіла через ту саму шибочку.

Дяк узяв тоді, позмітав срібло і золото, яке качечка наплакала. Золото — в один краєчок хустинки, а срібло — у другий, у вузлик.

Йде він до царя і доповідає:

— Дозвольте, ваша царська величність, сказати?

— Говори, брате, — цар каже.

— Ті дітки нехай ще одну ніч у церкві переночують.

— Ну, нехай. На тобі тисячу рублів і йди собі. Якщо вони оживуть, я тебе нагороджу ще й не так.

Поклонився дяк, узяв гроші й пішов собі додому. Діждав третьої ночі й пішов у церкву. Круг крейдою зробив і у крузі став собі, читає. Тут настала глупа ніч. Прибігають жандарми із шаблями, із піками й кричать:

— Геть з церкви!

Він одне робить — читає.

Гнали, гнали — не вигнали. Вони й зникли. З'явилися тоді чорти.

— Тікай, — кричать. — Тікай, бо оце все у пекло провалиться!

А він собі одне робить — читає. Вони його огнем засипали — церква так і горить, і на нього самого полум'я сиплеться, а він одне робить — читає.

Гнали, гнали — не вигнали. Та й зникли чорти — хтозна-де й поділися.

І знов прилітає качечка до того вікна, де шибочка вибита. Влетіла, стала жінкою і почала плакати.

— Тепер, — каже, — я, любі мої синочки, праведної води дістала!

Підвела головку одному, потім другому, поналивала їм води в рот — вони й ожили.

— Дивіться ж, діточки мої, тепер, коли ви живі, яєчка вже не заїдайте, пийте — не запивайте і спіть — не засинайте. І нехай вам Бог помагає, а я собі уберуся.

Наказала вона так і пішла, та коли промовила: «Прощавайте», дяк схопив її за ноги. Вона стала вириватись, але він міцно тримав.

Коли півні заспівали, вона й каже:

— Тепер пусти, вже пройшов час, я тікати вже не буду.

А він не вірить і все коло неї сидить.

Прокинувся цар, о дванадцятій годині попив чаю і питає:

— Чи не було дяка?

Кажуть:

— Не було.

Цар і послав якогось там посланця, чи жандарма, чи кого ще, щоби спитати, де дяк подівся. Той посланець пішов до дяка додому, аж там кажуть, що не було його ще з церкви. Він — у церкву і, врешті, знаходить дяка.

Дяк і каже тому посланцеві:

— Іди і скажи царю, що його дітки ожили й жінка його перша тут з ними.

Посланець повернувся до царя. Каже йому, що дітки живі і жінка перша коло них. У царя чуприна вгору полізла:

— Як же то жінка? Коли жінка ж моя коло мене?

— Я не знаю, — каже посланець, — так мені дяк сказав.

— Зараз запрягай у коляску коней!

Сів і поїхав. Доїхав, вскакує в церкву — аж там і дітки, і цариця. Пізнали вони один другого, почоломкалися.

Він і питає:

— Що ж це таке?

Вона й каже:

— То все чарівниця зробила, з якою ти жив. Вона служниць згубила і мене хотіла згубити, так

я перекинулася качечкою і полетіла, а вона думала, що усіх нас потопила.

Сіли вони у коляску, діток узяли. Цар одного за руку, вона другого, і поїхали додому.

Приїхали до палацу, а чарівниця, як їх побачила, отруту прийняла і відразу лопнула.

Цар увійшов:

— Приберіть її, вирийте яму на розпутті та поховайте.

І почав він знову жити зі справжньою царицею, дітками втішатися. А діточки хороші, Василькі обидва.

Живуть, хліб жують, чоботом добро возять.

ЧАРІВНА ДУДКА

Давно воно було чи недавно, так чи не так, — тепер уже достеменно ніхто й не знає.

Ну, от розкажемо ми те, що діди розказували своїм онукам, а онуки — своїм онукам.

Жили колись в одному краю люди в згоді та в злагоді. Землі багато, всюди вільно — одне одному не заважали, а прийде до кого біда — одне одному допомагали, біду перемагали. Та ось унадився звідкілясь літати в той край страшний змій. Почав він літати, людське добро хапати, собі в зміїне лігво тягати.

Поназносив добра — дівати нікуди! Надумав тоді він собі хороми будувати. Та сам працювати і не вміє, і лінується. Не звик змій трудитися. Почав він людей ловити, у своє зміїне царство носити.

Наловить людей і примушує їх хороми будувати, глибокими ровами обкопувати, високими насипами обсипати, густою огорожею обставляти.

А слугам своїм — цівунам та гайдукам — накази дає: людей не жаліти, бити їх, карати.

Працюють люди на змія щодень і щоночі, працюють, бідують, гірку долю проклинають, передчасно помирають.

А змій усе нових людей хапає. Набудував він собі людською працею силу-силенну хоромів, проклав між ними дороги, наставив парканів-огорож.

Пухнуть люди з голоду, мруть, як мухи. І що далі, то гірше: нема порятунку від змія.

Та ось постарів змій, знесилів і лежить, як дохлятина, не може більше людей і їхнє добро хапати.

Тим часом змієві слуги — цівуни і гайдуки — самі панами поставали й почали із змієвих хоромів розлазитися, за людьми ганятись. І стало людям од панів ще гірше, як од одного того дохлого змія. Ніде од них не сховаєшся: заполонили вони увесь край. А щоб не бути на людей схожими, понавигадували собі пани різних нових імен та прізвищ. Хто назвав себе Вовком, хто Ведмедем або іншим звіром, хто Шулікою, Вороною, а хто якимсь деревом. От звідкіля й повелися пани Вовк, Свинський, Дубинський... Простих же людей тепер вони інакше як бидлом і не називали.

Служать люди дохлому змієві, служать панам, останнє їм віддають, а самі в голоді та в холоді за працею світа не бачать. Отак і живуть. Одні помирають, інші народжуються, а полегкості нема ніякої. І ніхто не знає, що робити, аби життя змінити.

Та ось народився у тім краю хлопчик. Був він страшенно немічний: як занепав змалку, то ніяк і видужати не може. Такий вдався кволий, що навіть пани його не чіпають, на панщину не ганяють: нікому його не треба.

Виріс він, у літа ввійшов, а все тільки з дітьми гуляє, як маленький. І назвали його люди Іванком Простачком.

Сидить Іванко Простачок узимку на печі, тріскочками, мов цяцьками, грається, а влітку пісок на призьбі пересипає.

Заблукали якось у те село, де жив Іванко Простачок, три старці-подорожні. Куди не зайдуть — усюди порожньо, ні живої душі: усіх пани на роботу погнали. Вгледіли старці на призьбі Іванка і зайшли на його подвір'я спочити. Сіли, відпочили, люльки тютюном набили. Помацали в кишенях — та ні в кого кресала нема, щоб вогню викресати. Просять старці в Іванка вогню. Пішов Іванко до хати, набрав з припічка жару й виніс старцям. Закурили старці люльки, подякували Іванкові і питають, що він удома робить.

— Пісок на призьбі пересипаю, — відказує Іванко. — Бо все одно, що не роби, то на панів піде.

Вислухали старці Іванка, головами покивали, потім ліри взяли та гучно заграли.

Перший раз заграли — великий розум Іванкові дали.

Другий раз заграли — талант до слова й музики дали.

Третій раз заграли — на панів у серці гнів нагнали.

Пішли старці, а Іванко відчуває, які ясні стали його думки, який гнів на панів спалахнув у серці... Заходився він за діло братись, у світ лаштуватися.

Змайстрував дудку-веселинку та так заграв, що не тільки люди — звірі й пташки заслухались.

І почав Іванко між людей ходити, на чарівній дудці грати, правду про змія та його слуг розказувати.

Почали людям очі розкриватися, побачили вони, що велика кривда на світі живе — одні панують,

а інші горюють, одні багатству ліку не мають, а інші з голоду помирають.

І де не пройде Іванко, — люди там розуму од нього набираються, за вила й сокири хапаються та з лихими панами змагаються.

Думають пани, гадають, як Іванка зі світу зжити.

Почали вони військо збирати, Іванка шукати. Почують голос на сході — шасть туди. Шаблі дзвенять, списи, як ліс, стирчать, гармати, як грім, гримлять, а Іванка ніде не видно.

Спиняться пани з військом, слухають, стоять. Аж раптом чують голос на заході — Іванкова дудка грає, людей навчає, на велику битву підіймає. Тільки луна йде-гуляє від села до села, від краю до краю.

Вдаряться пани на захід. Коні, як вихор, мчать, шаблі дзвенять, гармати стріляють, а де Іванко — не знають.

І відтоді змієвим слугам ні вдень, ні вночі нема спокою. Як тільки дудку почують, то зразу мороз у них по шкірі пройде, бо чекають вони собі лиха, як віл довбні.

Дудка ж свистить, дудка грає, луна далеко по світу лунає, людей збирає. Ту луну ні зловити, ні з гармат не вбити. Всюди вона собі шлях прокладає, ніяких кордонів не знає.

Грає дудка, грає, а прийде час — усіх панів познищує.

ЧАРІВНА КАПУСТА

Був один багатий чоловік. Він мав сина. І надумав той син стати мисливцем. Старий не дуже хотів цього. Але син таки став мисливцем. І пішов по світу. «Хочу побачити, як світ живе».

Довго він ходив і потрапив у ліс. Іде лісом, а назустріч йому бабка старенька.

— Здрастуйте, бабусю!

— Здрастуй, синку! Куди йдеш?

— Іду, бабусю, на полювання.

— Добре тобі. Ти йдеш собі на полювання, а я умираю з голоду й холоду. Їсти нема і вбратися нема в що.

А він руку в кишеню, витяг жменю золота і дав бабці. І далеко вже відійшов від неї, а вона кричить йому вслід:

— Ей, мисливцю!

Він зупинився.

— Там у лісі, — каже бабка, — є здоровенний дуб. На тім дубі страшенно б'ються ворони. Вбий одну ворону, і з неї упаде плащ. Ти той плащ візьми, а ворону розпори, витягни з неї серце і з'їж. І як після того плюнеш, то з рота вилетить золото. Скільки раз плюнеш, то все золото буде падати. А як сядеш на того плаща, то куди хочеш полетиш на нім.

Знайшов він того дуба. Справді, б'ються на нім ворони. Стрілив він в одну ворону, і зробилося так, як бабка сказала — і ворону вбив, і плащ з неї впав. Розрізав він ту ворону, узяв з неї серце, з'їв і пробує плювати. Скільки плюне — золото. Сів він на плащ, а плащ так і летить поверх лісу. Пролетів трохи хлопець і наказав: «Сідай, плащ!» Плащ опустився на землю. Узяв він плащ, закинув на плече і пішов далі. Ішов, скільки йшов, і надибав будиночок. У вікно дивляться старенька бабка і її дочка. Побачила дочка молодого мисливця, і дуже сподобався він їй.

Та баба була чарівниця. Каже вона дочці:

— Виходь і клич його в хату. Він має плащ, що на нім летіти можна, і плює золотом, бо з'їв вороняче серце.

Дівчина виходить надвір і кричить:

— Мисливцю, зайди до нас!

Він заходить, а баба каже:

— Ви йдіть з моєю дочкою в другу кімнату, а я приготую щось їсти й пити.

Заварила баба своє зілля, кличе дівчину й каже:

— Дай йому це випити, і він виплюне вороняче серце. А ти ковтни те серце сама.

Дала дівчина мисливцеві того пиття, він випив і виплюнув вороняче серце, а вона взяла та й ковтнула. Баба каже дочці:

— Є така гора, що на неї ніхто не може вилізти. На тій горі є багато золота і коштовного каміння. Скажи хлопцеві, най полетить на своєму плащі на ту гору і набере всього. І сама їдь з ним.

Хлопець знав, що воронячого серця у нього вже нема, а дівчина каже про ту гору. «Полечу», — думає він. Сідають вони з дівчиною на плащ, а баба тихо каже дочці:

— Як візьмете там, що треба, то я нашлю на нього сон, він засне, а ти сідай на той плащ і лети додому.

Так воно й було. Полетіли вони, набрали, що треба, та й баба наслала на нього сон. Захотілося мисливцеві спати. Каже він до дівчини:

— Давай ляжемо, спочинемо трохи, а тоді поїдемо до дому.

Тільки заснув, а дівчина полетіла на плащі без нього. І лишився він на тій горі.

Пробудився хлопець. Коло нього — ні дівчини, ні плаща. І злізти з гори не годен. Аж тут приходять три велетні. Подивилися на нього, і один з них каже:

— Це що за черв'як?

— Стань на нього ногою і розчави, — каже другий.

А третій сказав:

— Не треба. Лишімо його. Як він і візьме щось на нашій горі, то все одно не злізе. А як полізе вище, то, може, вітри його понесуть.

Та й пішли велетні. А він поліз на гору все вище і вище. І там зробився легкий, як пір'їна. Довго мотав ним вітер, поки не закинуло хлопця у царський город. Була ніч. Помацав він — капуста. Почав він ту капусту їсти. І перекинувся на осла. «Як я вже осел, — думає він, — то хоч наїмся цієї капусти». Та намацав ще одну головку. Як почав її їсти, то знову зробився чоловіком. Тоді взяв головку капусти, від якої ослом станеш, і головку з другої грядки, щоб можна було знов чоловіком стати, та й іде з тою капустою до баби-чарівниці і її дочки. Та помастився сажею, щоб його не впізнали. Підходить він до їхньої хати, а баба подивилася у вікно та й каже дочці:

— Дивися, мужик іде. Біжи поклич його до хати. Побачимо, що то за один.

Дівчина вийшла й гукнула:

— Зайдіть до нас!

Мисливець зайшов, і вони не впізнали його. Баба питає:

— Звідки ви йдете й куди?

— Я ходив до такого й такого царя за капустою. Дуже хороша капуста. Я дістав її й несу своєму царю. А мій цар дуже сердитий. Як не зроблю, що він скаже, то відрубає мені голову.

Баба зацікавилася.

— Ану, покажи ту капусту.

Він показав головку капусти, що від неї ослом станеш. Баба питає:

— А можна відрубати собі шматочок?

— Можна.

Баба врубала собі тої капусти і несе на кухню. Не могла витерпіти баба і покуштувала капусти. І зра-

зу перекинулася на ослицю. Та й не заходить у кімнату, а пішла другими дверима надвір. Дивляться люди, ходить по подвір'ю ослиця. Дівчина чекає — нема матері. Посилає вона служницю. «Подивися, чого мами так довго нема». Заходить служниця на кухню — нема баби, лиш миска з капустою на столі стоїть. А служниця взяла й покуштувала тої капусти. Та й перекинулась теж на ослицю. І пішла та ослиця надвір. Дівчина чекає — нема ні матері, ні служниці. Пішла й вона на кухню. Та забачила той капустяний салат і покуштувала. Зробилася й дівчина ослицею. І пішла надвір.

Лишився мисливець у кімнаті один. Виходить він надвір, а три ослиці ходять по подвір'ю. Узяв він доброго бука та давай бити їх. Вигнав на дорогу і думає: «Пожену їх до мельника». Пригнав він їх до мельника і каже:

— Беріть цих трьох ослиць і годуйте їх три місяці.

— Чим же їх годувати? — питає мельник.

— Встанете рано, беріть доброго бука і дайте кожній по три буки. І їсти нічого не давайте. На обід три буки і їсти дайте, але мало. Увечері знов по три буки і їсти не давайте нічого. А я прийду за ними через три місяці.

Витяг мисливець із кишені жменю золота і дає мельникові. І мельник погодився. А мисливець повернувся у дім тої баби і живе там.

Минуло три місяці, пішов мисливець до мельника. Баба не витерпіла тих буків і вмерла. Лишилися тільки дочка й служниця. Закопали мисливець з мельником стару ослицю, а тих двох мисливець повів до бабиного дому. І там каже:

— Ви витягли з мене вороняче серце і взяли плащ. Я буду без плаща і без золота, але вами буду орати, як кіньми.

Ослиця-дівчина просить його:

— Перекинь нас у людей. І я буду тобі за жінку, а ти мені за чоловіка. Служниця буде нам служити. Плащ твій є, і серце вороняче віддам тобі назад.

А була вона дуже гарна, та дівчина. І він хотів мати її за жінку. Узяв він тої капусти, що перекидає на людей, та дав обом, і вони знову зробилися людьми. Дівчина й каже:

— Ось твій плащ. А серце я ще дам тобі.

— Не треба. Все одно, чи плюну золотом я, чи ти. Ти — жінка моя, — сказав він.

І оженився мисливець на тій дівчині. Жили вони дуже добре. Так живуть і сьогодні, як ще не вмерли.

ЧАРІВНА ЛІХТАРНЯ

Не знаю, коли і де то було, лише чув я від свого діда, що жив на світі цар Чорнокнижник. Не було такої книжки, аби він не прочитав, і не було такого, аби він не знав.

Одного разу став читати нову книжку і дочитався, що в царя з неблизької землі є дуже гарна дочка, але не може вона ні за кого заміж вийти. А в другій книзі прочитав, ніби десь є така гора, що в тій горі є двері, а за тими дверима — царство, а в тім царстві схована ліхтарня, а в ліхтарні дванадцять дівчат пісень чарівних співають.

Став цар далі читати. І з третьої книги довідався, що в однієї вдови є дуже сильний син. Притулить він до тих дверей свою руку, і гора відчиниться.

Цар був хитрим і сам пішов наймати того хлопця до себе на службу. Довго йшов чи не довго, а побачив на пасовиську, як десять хлопців б'ють

одного, меншого, і нічого не можуть із ним зробити.

Крикнув цар, і всі десять, як горобці, розлетілися. Залишився той, що його били.

Став цар із ним до розмови і дізнався, що зустрівся із вдовиним сином, про якого читав у книзі.

— А за що били тебе? — питає цар.

— Та я сказав їм, що колись царем буду.

Чорнокнижник на ті слова не звернув уваги, а пішов до його матері, поклонився і почав просити, аби відпустила свого сина на рік до нього на службу. Розплакалася бідна жінка:

— Та змилуйтеся, царю, якби не він, то я б давно не жила на цьому світі. Він мене, слабу, годує і доглядає.

— Не плач, жінко. Я тобі за нього стільки грошей дам, що будеш ти гарно жити, і твої внуки, і ще правнукам залишиш.

Цареві перечити не будеш. І хотіла чи не хотіла мати, але мусив син збиратися з царем у дорогу.

Пішли вони прямо до тієї гори, що в ній є двері, а за тими дверима — царство, а в тім царстві схована ліхтарня, а в ліхтарні дванадцять дівчат пісень чарівних співають.

Каже Чорнокнижник:

— Ану, приклади руку до цих дверей.

Лише торкнув хлопець двері, як вони відчинилися.

— Тепер іди туди, — каже цар, — і винеси мені ліхтарню.

Переступив хлопець поріг і стежкою пішов до такого царства, якого ще ніколи не бачив.

Йде він, іде та й бачить, що на траві сидить сивий дідо і читає книжку. То був чарівник.

Вклонився йому хлопець:

— Добрий день!

Підвів здивовано свої очі дід:

— Здоров був! Скільки я тут, то ще живої душі з того світу не було. Чого ти сюди завітав?

Хлопець тоді розповідає:

— Цар Чорнокнижник найняв мене в матері і послав сюди, аби я приніс йому ліхтарню.

Подумав дід і каже.

— Йди цією стежкою далі й побачиш столик, а на тому столику стоятиме ліхтарня. Три рази обійдеш його і тоді бери. Далі не смій іти, бо ще не час тобі. Коли повернешся до дверей, то поки не переступиш поріг, Чорнокнижникові ліхтарню не віддавай, бо лихо буде.

Подякував леґінь і пішов. Скоро побачив столик, обійшов його, взяв ліхтарню і повертається назад тією ж стежкою. Дідо читає і уваги на нього не звертає.

Дійшов до дверей, доторкнувся до клямки, і двері відчинилися. Чорнокнижник скочив на ноги і каже:

— Давай ліхтарню!

— Коли я тобі віддам її, то вже звідси не вийду.

Почав Чорнокнижник кричати, а тимчасом двері зачинилися, і хлопець залишився з ліхтарнею на тому світі. Скільки не тиснув на двері, скільки не бив кулаками, але вони навіть не скрипнули. Затремтіли руки й ноги зі страху, бо не знає леґінь, що йому робити. Раптом чує коло себе якийсь спів. А хто співає — не бачить.

Шукав, шукав, але нікого не знайшов і знову повернувся до ліхтарні. Побачив усередині дванадцять малесеньких дівчаток. Найкрасивіша серед тих красунь питає:

— Чого хочеш, володарю?

— Нічого не хочу, лише побачити свою маму і хату, де я народився і виріс.

Лише промовив ці слова, як звіявся вітер, двері відчинилися, і протягом винесло його разом із ліхтарнею до рідного дому.

Зраділа мати. А він подивився на неї і очам своїм не повірив — аж почорніла з жури. Чорнокнижник обманув її — не дав грошей. Тоді леґінь від ліхтарні зажадав грошей.

Живуть собі щасливо син із матір'ю у рідному селі, за біду й не чують. Аж якось леґінь довідався про царську дочку, що не може вийти заміж, хоч дуже-дуже гарна. Хто її хоче, того вона не хоче, а кого вона хоче, той її не хоче. Із нею хотів одружитися цар Чорнокнижник, але знав, що вона його не схоче, і вирішив дістати чарівну ліхтарню, зачарувати дівчину.

Хлопець довго не думав, вирішив і собі спробувати щастя. Попросив від ліхтарні:

— Допоможи мені посватати цареву дочку, до котрої сватався Чорнокнижник.

— Добре. Чекай.

Минає день, другий, а може, місяць, і приходить хлопцеві повістка до війська.

Взяв із собою лише ліхтарню і пішов служити. За місяць став капралом, за півроку — сержантом, а за рік був уже офіцером. І так йому добре служба йшла, що на другий рік генеральську силу мав, а на третій — став царським маршалом. А як уже він міністр, то не соромно батькові за нього свою єдину доньку віддати.

Поженилися молоді, і цар їм побудував окремий палац.

А Чорнокнижник про все вичитав, і дуже його мучила заздрість, що таке велике царство попадеться не йому, а простому вдовиному синові. Думав, думав та й придумав. Пішов до майстра і замовив багато ліхтарень. Сам переодягся за міняйла

і з тими ліхтарями поїхав до міста, де живе цар. Допитався, де міністрів палац, охороні показав царський мандат, і його пропустили з ліхтарнями: казав, що це подарунок міністрові.

А міністр якраз спав, його жінка читала книжку і дуже здивувалася, як побачила в себе міняйла.

— За невелику доплату міняю ліхтарні.

Одна ліхтарня дуже сподобалася жінці міністра, і захотілось їй приємне зробити чоловікові. Дала Чорнокнижникові стару, а на те місце повісила нову.

Спить собі міністр і гадки не має, що сталося. Тимчасом Чорнокнижник вийшов за місто і наказав ліхтарні:

— Хочу, аби міністрів палац пішов під землю, а на тому місці зробилося озеро. Хай міністр з ліжком плаває посеред озера, а я з його жінкою хочу жити аж за Синім морем у ще кращому палаці.

Лише сказав це Чорнокнижник, як палацу не стало. Міністра разом із ліжком винесло на середину озера, що тут же зробилося, а царя Чорнокнижника разом із міністровою жоною понесло попід хмари аж за третє Синє море, де вже був незвичайної краси палац.

Їде вранці цар дітей своїх провідати, а там уже ні палацу, ні слуг — лише озеро, а посередині на ліжку сонний зять плаває.

Наказав цар своїм слугам притягнути міністра до берега.

Розбудили його. Питає цар, що сталося, а міністр і слова сказати не може. Стоїть, як камінь.

Почали тіло царівни шукати, але ніде не знайшли. Розсердився цар і каже:

— Говори, якою смертю хочеш загинути? Чи кіньми розірвати тебе, чи повісити?

Подумав міністр і каже:

— Та вам однаково, пресвітлий царю, чи я буду жити, чи я буду гнити. Відпустіть мене ліпше у світ широкий, піду я шукати свою жінку, а вашу дочку.

— Добре, — відповів цар. — Аби я не чув, що ти в моїй державі! А як почую, то мої слуги розведуть із терня ватру і спалять тебе живцем.

Попрощався міністр — хоч уже й не міністр — і пішов у світ широкий. Довго ходив, аж поки в незнайомому царстві не знайшов високої гори. Дивиться він наверх, а там три чорти б'ються, аж шерсть із них летить.

Вилазить він туди і питає:

— Що ви тут не поділили?

Перестали чорти битися і дивляться на нього, бо дивно їм, як він сюди потрапив і не боїться їх.

Нарешті один з них каже:

— Як наш батько помирав, то залишив нам у спадщину три речі: шапку-невидимку, черевики-скороходи і люту шаблю, з якою можна все звоювати, що бачить около. Не встиг лише сказати, що кому належить.

— Не бийтеся, — каже міністр. — Я вас розсуджу.

— Ми вже три роки б'ємося і ніяк не можемо розсудитися, а як ти нас розсудиш?

— Бачите на он тій горі гранітну брилу?

— Бачимо, — відповідають чорти.

— Хто з вас першим добіжить туди, вириє з землі той камінь, скотить униз, а потім знову винесе на гору і положить на місце, той візьме із цих речей те, що захоче.

Чорти зірвалися із місця і втрьох почали вивертати із землі брилу, за якийсь час скотили її і вже б'ються, кому нести. Нарешті кривий чорт вхопив брилу на плече і поніс.

А наш міністр шапку на голову, шаблю до боку, черевики на ноги — і в дорогу.

Летить він попід хмари на схід і дивиться, де сісти. Аж бачить — чорти за ним женуться. Шаблею махнув направо і наліво — і голови їх повідлітали.

Був над якоюсь пустелею, коли нарешті побачив світло. Спустився коло хатинки на курячій лапці з одним вікном. Заглянув досередини. Побачив тисячолітню бабусю. Постукав і зайшов.

— Хто ти є? — питає стара баба.

— Я — прісна душа, — відповідає.

— Відколи світ світом, тут ще живої душі не було. А як ти сюди потрапив?

— Я вже сім років розшукую свою дружину і не можу знайти. Прийміть мене переночувати, а вранці я піду собі далі.

— У мене син Вітер, — відповідає стара. — Як прилетить сердитий, то погубить тебе, а мені шкода, щоб ти гинув.

— Не страшно мені помирати. Прийміть, бо я дуже втомлений.

Положила його спати, а через якийсь час летить її син Вітер.

— Впустіть, мамо, — гукає з-під вікна. — Чую, що прісна душа в нашій хаті є.

Накрила вона міністра коритом, а сама Вітра до хати впустила.

— Нема нікого, сину.

— Ні, є.

Побачила мати, що не сердитий син, і підняла корито.

— Як ти сюди забрів? — питає Вітер. — Відколи світ світом, а я Вітром, тут ще прісної душі не було.

— Я вже сім років розшукую свою дружину і не знаю, де вона.

Подивився на нього Вітер і каже:

— Твоя жона за Синім морем із царем Чорнокнижником. Хоч ти маєш три чарівні речі, але туди не доберешся, бо замерзнеш або згориш у дорозі.

Переночували, а рано-вранці Вітер каже:

— Гаразд, сідай мені на плече і полетимо.

Летять вони та летять, аж показалося Червоне море. Кипить воно, зверху сонце припікає. Почав кричати та стогнати міністр:

— Що тобі треба? — питає Вітер.

— Йой! Гину! Пече!

Дихнув холодом Вітер, і перелетіли через Червоне море. Летять понад Білим. Що знизу лютим холодом тягне, а що зверху ще холоднішим. Знову кричить міністр:

— На мені лід. Гину!

Подихав теплом Вітер, і перелетіли через Біле море. Перебралися й через Синє. Сіли просто під палацом, у якому Чорнокнижник із чужою дружиною живе.

Подякував міністр Вітрові, надів шапку-невидимку і ввійшов до палацу. І застає, як його жінка із Чорнокнижником грає у карти. Сів він коло них і дивиться, хто виграє, а хто програє.

Поки вигравав Чорнокнижник, то він нічого не робив, а як той програв, з усієї сили луснув його поза вуха.

Розлютився Чорнокнижник на міністрову жінку:

— Я тобі дав виграти, а ти ще б'єш мене!

Ще раз дістав цар поза вуха. Жінка з дива кинулась навтьоки, він — за нею. Міністр тоді ліхтарню в руки, вийшов надвір і попросив:

— Зроби так, аби цей палац пішов на дно, як мій колись. Чорнокнижник нехай плаває посеред

озера на ліжку, а я хочу жити на батьківщині у такому палаці, до якого ведуть срібні мости із золотим поруччям.

Лише сказав це, як Вітер вхопив його і дружину. А на ранок вони вже були у своєму палаці.

Зайшов до палацу старий цар, втішився, святкувати свято наказав і зятеві корону передав.

Петро тоді скоренько виліз з-під ліжка, гроші зі стола в кишеню і ще до ранку був у Станіславі. Купив собі корову, пригнав додому і жив з жінкою, як в Бога за дверима. Може, ще й тепер живуть, як не повмирали.

ЧАРІВНА СКРИПКА

Жив колись на світі бідний русин. Щоночі йому снився син — високий, файний легінь. Але то був тільки сон. Життя минало, та ні маєтку, ні сина — сама біда в хаті.

Русин мав під горою кавалок землі, на якому навіть дурний бур'ян не хотів рости. А одного року була така засуха, що не вродило й стільки, скільки було посіяно.

Пішов русин наймати до графа, якого люди любили як сіль в оці і тернину в боці.

— Підеш молотити, — сказав граф, — а за роботу візьмеш те, що в постоли падає.

Русин погодився. Молотив цілий день, увечері прийшов додому і висипав з постолів на лаву півжмені зерна. Отак він цілий місяць махав ціпом і приносив у постолах свій заробіток. Нарешті зсипав усе зароблене докупи, провіяв і розстелив на веретці, аби просушилося. Але позліталися голодні горобці і зерно видзьобали.

Як побачив це русин, кинув спересердя капелюха об землю і вилаявся услід горобцям:

— Смерека би вас прибила!

— Не сердься, добрий чоловіче, — ніби щось запищало у нього за спиною.

— А хто це мені радить не сердитись?

— Та я — зернина, не з'їдена горобцями.

— А де ти є?

— Та гездечки — під лопухом.

Нахилився русин, підняв прив'ялий листок лопуха і побачив золоту зернину.

— Що мені з тебе? — спитав, поклавши її собі на долоню. — Хіба тобою наситяться голодні дід і баба?

— Ти мене не їж, а посій у землю і поливай три рази на день водою з Черемошу, — відповіла золота зернина.

Русин посіяв її перед вікнами хати. Три рази на день носив воду з Черемошу, щедро поливав, але із землі нічого не сходило. Засумував старий, забідкався. Розказав про все жінці, а вона допікає:

— Тобі, чоловіче, на старість горобці в голові цвіринькають. Де то видано, де то чувано, аби зернина вміла говорити! Як не було у нас гараздів за молодих років, то не буде і за старих.

Та одного ранку чоловік почув за вікном таку файну музику, що за серце брала. Виглянув, але нікого не побачив, тільки там, де було посіяно зернину, виросла яблуня. З її гілля звисали не яблука, а скрипки — малі й великі, з жовтуватими й зеленуватими смугами. Зачудувався чоловік, вийшов надвір, та не встиг підійти до чарівного дерева, як почув:

— Добридень, тату!

Ще більше здивувався русин, оглянувся довкола, але нікого не побачив.

— Добридень! — відповів. — Але хто мене татом називає?

— Та це я, ваш син Петрик, — почулося, і з яблуні скочив стрункий, гейби смерічка, леґінь.

— Коли ти мій син, то бери сапу, і підемо в город мандебурку сапати, — все ще не вірив чоловік своїм очам.

Петрик узяв із собою скрипку і втяв такої веселої, що сапи самі стали сапати, а мандебурка почала рости і цвісти.

— Що то за скрипка? — спитав батько.

— То така скрипка, що як погладжу зеленуваті смуги, то омолоджується добро, а як торкнусь жовтуватих старіється зло.

Не могли нарадуватися чоловік і жінка своєму синові, боялися, щоб із нього і волосинка не впала. Та Петрик дома не міг усидіти, все ходив то в ліс, то в поле, то між люди. Одної неділі він узяв скрипку і подався в село. На толоці побачив людей, які гейби танцювали, але їм не грали ні скрипка, ні цимбали. Вони тільки плексали в долоні або вдаряли топірцями об топірці. Всі були такі марні, кволі і сухі, що з вітром полетіли б.

— Що ці люди роблять? — спитав Петрик старого чоловіка.

— Весілля справляють — відповів той. — Але від тяжкої праці у графа без вітру з ніг падають. Граф сказав, що як усі вивмирають, то він привезе сюди людей із-за морських країв.

Погладив Петрик зелені смуги на своїй скрипці, утяв веселої тропотянки, що аж листя на деревах залопотіло, і люди неначе прокинулися з довгої сплячки. Зморшки на обличчях старих і молодих розгладжувались, щоки зарум'янились. Молодий і молода стали такі файні, як місяць із зірницею. Всі пустилися у веселий танець.

Цілу божу днину Петрик веселив людей. А граф вийшов на балкон свого палацу, подивився на толоку і здивувався.

На другий день наказав гайдукам позаганяти всіх до палацу. Прийшли люди, поскидали капелюхи. Граф наказав:

— Від учорашньої музики вам прибуло сили. Тож завтра беріть кияння, молоти і лопати і маєте продовбати під найближчою горою великий прохід, аби весь Черемош міг туди текти.

Взяли люди кияння, молоти, і лопати і під крики гайдуків подалися до гори. Оточили її, як мухариці, і загепали кирками, аж іскри летіли. Минали дні, тижні, місяці, доки утворився широкий прохід, куди потекли води Черемошу.

Подивився граф на те диво і сказав:

— Тепер збудуйте в середині цієї гори казковий палац з великими залами, довгими коридорами і ясними світлицями. Такого палацу не сміє бути навіть у самого цісаря. Брама палацу має бути така, що її зачинить і мала дитина, а відчинити щоб міг тільки я один на світі.

Не чули в собі русини такої сили, щоб палац побудувати. Розсердилися на музиканта. Бо доки він їх не омолодив, не давав їм граф такої страшної роботи. Рушили до хати, де жив Петрик із батьками.

— Ану, виходь на наш суд! — загукали. — Ти дав нам моці видовбати діру для ріки, а тепер лишив у біді.

А Петрик тільки-но повернувся з далеких сторін, де омолоджував добро і зістарював зло. Почувши сердиті крики, вийшов з хати і став перед людьми.

— Кажи, що маємо робити? — чулося.

— Умирати всім разом?

Петрик відповів:

— Завтра всі до одного беріть кияння, довбні, молоти, долота, лопати і починайте будувати. Я прийду і допоможу вам.

Як почули русини, що Петрик прийде, уранці посходилися до гори. Але ніхто з них не міг підняти ні молота, ні кияння. А гайдуки підганяють. Нарешті прийшов Петрик. Погладив зеленуваті смуги скрипки, приклав смичок до струн і врізав веселу коломийку — аж Черемош засміявся. Люди відразу повеселішали, зміцніли, зарум'янились і посхоплювались на ноги. Кавалки скелі розліталися, падали в ріку. В горі з'явилися довжелезні коридори, височезні зали, широчезні комори, просторі світлиці.

Як усе було закінчено, прийшов граф. Дуже чудувався із палацу, а найбільше із брами, яку зачинила б одним мізинцем дитина, а відчинити міг тільки він.

Розсілав тоді граф людей по світу скликати гостей на весілля своєї доньки, яку посватав заморський принц. Коли гості зібралися в палаці, прийшов туди і Петрик. Як побачив його граф, то так скипів, що аж посинів.

— Як ти смів сюди прийти?! — закричав.

— Мужицьке весілля я вже бачив, а графського ще ні, — відповів Петрик.

Наказав граф слугам викинути хлопця із палацу у річку. Та Петрик погладив жовтуваті смуги скрипки, приклав смичок до струн і заграв. У палаці всі притихли, зістарілись. Граф згорбився, зігнувся, руки в нього задрижали. Не міг утриматися на ногах — сів на підлогу і почав дрімати.

Петрик вийшов за браму і зачинив її назавжди. Минули роки, брама обросла травою-муравою. Про

графа ніхто більше не згадував. А про Петрика і його чарівну скрипку знають і донині. Я розповів би про нього ще більше, та в горлі пересохло.

ЧАРІВНИЙ ЧОБІТОК

За селом був маєток графині. Овдовіла вона, ніхто брати її, стару, не хотів. Жила для своєї доньки.

Служила в неї молода дівчина-сирота Марійка.

А що бог не дав сирітці маєтку, то дав файну вроду. Але та врода була схована від людей. Дні й ночі минали дівчині в роботі.

Одного разу графиня поїхала з донькою до міста на бал, а наймичка, як завжди, залишилася сама.

Чує — хтось стукає. Відчиняє двері — заходить старенька жінка. То була чарівниця.

Попросила сісти, дала повечеряти. Питає її стара, чи хотіла би вона поїхати до міста й повеселитися, там так, як графиня з донькою веселяться.

— Хотіла би, але ніхто мене між панство не пустить.

— Ти на мишей пастки розставляєш? — питає стара.

— Розставляю.

— То подивися, чи не зловилося щось.

Подивилася Марійка — є дві миші.

Чарівниця взяла їх, щось пошептала над ними, і враз із них зробилися такі коні, як змії.

Марійка так здивувалася, що слова не може вимовити.

— А гарбузи є? — питає стара.

— Є.

— То принеси.

Розрізала чарівниця гарбуз, промовила якесь слово і зробилася карета.

Тоді каже наймичці, аби вивела найбільш вгодоване порося.

Вивела надвір кнура, а стара перетворила його в кучера.

— А чи маєш ти в що одягнутися і взутися? — запитує бабуся дівчину.

— Маю.

— Принеси.

Чарівниця ще щось пошепотіла, і став одяг Марійки ніби позолоченим, а чобітки такі, що й царівна подібних не мала.

Бабуся допомогла одягнутися наймичці, посадила на карету і наказала, аби вона далі півночі не була на тій забаві. А щоб знала, коли ж та північ буде, то чарівниця відрізала від киптаря ґудзик, і з нього зробився золотий годинник.

— Пам'ятай собі. Рівно опівночі коні стануть мишами, бричка — гарбузом, кучер — поросям, а годинник — ґудзиком.

Кучер махнув батогом, і бричка погуркотіла до міста. Приїхала вона до того дому, і всі князі, королевичі відразу задивилися на неї. Ще такої вродливої графині тут не було.

Підходить до неї царевич і відразу запрошує танцювати. Вона танцює, а під стіною, бачить, сидить графиня з донькою, та ніхто на них навіть не дивиться.

Веселилася, танцювала, але чує: пора їхати. А царевич так її собі сподобав, що не відпускає. Вона якось вирвалася від нього і побігла до брички. Він за нею. Каже:

— Скільки я не їжджу по балах, де не буваю, але такої красуні як ти ще не бачив.

Вона сказала кучерові їхати, але царевич підскочив до брички і зняв з ноги чобіток.

Приходить царевич додому і розповідає батькові, що бачив надзвичайно вродливу дівчину. Думає женитися, але не знає ні хто вона, ні звідки.

Наказує цар слугам:

— Візьміть чобіток, що мій син приніс, і шукайте такої дівчини, аби він придався до її ноги.

Почали слуги обходити всі багаті родини, бо бідні не мають за що на бали їздити, і зайшли до цієї графині. Дають міряти чобіток її дочці. Не підходить.

— А може, ще хтось з жінок живе з вами? — питають слуги.

— Нема більше нікого. Хіба наймичка.

— Кличте.

Приміряли слуги чобіток і в цю ж хвилину сказали збиратися і їхати з ними.

Пізнав її царевич. Хоч вона була бідною, сказав, що то його суджена і він жениться. Багачі обурилися і не захотіли йти на весілля. Цар тоді сказав, аби запросили лише бідних: кривих, горбатих, голодних...

Я мав якусь справу і проходив повз царський палац. Як побачили царські слуги, що ще один кривий негощений, то табуном кинулися до мене. Як я не опирався, що не піду, вони навіть слухати того не хотіли — мусив йти.

Але що там їсти та пити було! Я їв, пив, по бороді текло, а у роті сухо було.

ЧАРІВНІ ЛЮСТРО, КИЛИМ І ЯБЛУЧКО

Був колись король і мав він трьох синів. Вже прийшов їм час одружитися. І сталося так, що всі троє закохалися в одну панну, але один про одного не знали, як їздили до неї.

От збираються вони сватати ту панну. Приїхав перший, потім другий, нарешті третій королевич. І не могли вони ніяк погодитися, кому вона дістанеться.

Панна й каже:

— Котрий з вас принесе мені найладніший і найпотрібніший дарунок, за того й піду.

Посідали брати на коней і поїхали різними шляхами. Заїхали, може, аж на край світу.

Ось їде старший брат і зустрічає діда-чарівника. Розповів йому свою пригоду. Той і каже:

— Підожди, я тобі, мабуть, допоможу. Візьми оце люстерко. Коли схочеш довідатись про те, що з кимось зараз діється, подивишся і побачиш.

Подякував він чарівникові і повертається назад.

А той дід опинився вже на дорозі другого королевича і питає, куди він їде. Той розповів про все.

— Підожди, — каже дід, — може, я тобі якось зараджу. На тобі килим. Як розстелиш його і скажеш: «Неси мене туди й туди!», він понесе тебе, куди тобі треба.

Подякувавши дідові, повертається додому другий брат.

А чарівник отой опинився вже на дорозі наймолодшого брата. Питає його, куди й навіщо він їде. Той розповідає. Каже дід:

— Може, я тобі допоможу. На тобі оце яблучко. Воно має таку силу, що коли хто вмиратиме, то як скуштує його — відживе, одужає.

Бере він те яблуко, вертається назад.

І з'їхались разом королевичі в одному місці. Показують один одному свої дарунки.

— Ану, — каже один, — подивимось в люстро, що наша панна тепер робить.

Подивились вони, а та помирає. Засумували брати, середущий і каже:

— Сідаймо ж на килим і везімо швидше оте цілюще яблуко.

Посідали вони на килим і наказують йому:

— Неси нас туди й туди!

Килим знявся вгору і привіз братів аж на самий двір їх улюбленици-панночки. Прийшли вони до неї. І тільки-но молодший притулив до її губ яблуко, вона враз одужала.

Тоді показали вони їй свої дарунки. Вона каже:

— В люстерко можу не дивитися, килимом не буду літати, а яблучко мені для здоров'я потрібне. Хто його приніс, за того піду.

І справили вони весілля.

ВИЛУПОК І ЙОГО БРАТИ

Дід з бабою прожили многі літа, але дітей не мали.

Каже якось баба до діда:

— Пішов би ти до чарівника, аби вгадав, чи можемо ще дітей мати.

Пішов дід, довго шукав чарівника і знайшов — аж у темному лісі. Мав чарівник літ сто, а може, й двісті.

— Скажи мені, чоловіче, хто нашу старість догляне? — просить дід. — Старі ми вже з бабою, а дітей не маємо і не знаємо, чи будемо мати.

Чарівник відповідає:

— Піди, чоловіче добрий, до міста, купи новий горнець й дванадцять яєць. Вдома поклади яйця в горнець і накрий подушечкою, а бабі скажи, аби спокійно сиділа на тій подушечці дев'ять місяців.

Чоловік так і зробив. Купив яйця, а в горшкодрая — горнець і заставив бабу сидіти на тих яйцях, як чарівник порадив.

Дід бабу доглядає, носить їсти, аж минає дев'ять місяців. Чує вона, що шуркоче щось у горнці. Підняла подушку і скрикнула з радості:

— Синок є! Біжи, шукай кумів.

— Почекай, стара, може, ще буде один, і тоді піду кликати.

Через якийсь час як почали з'являтися сини — баба їх лише назначує, аби не переплутати. Так прийшли на світ одинадцять синів, а дванадцятий заплакав у яйці:

— Йой! Йой! І я на світ хочу!

Подивилася баба, а шкаралупа ніяк не тріскається, і дванадцятий не може вилізти. Довелося пальцем виколупати його на долоню.

Всім синам дали людські імена, а яке дванадцятому дати? Дід з бабою хотіли якесь гарне, та старші сини обурилися і прозвали його Вилупком.

Сини ростуть як із води. Ще вчора були як долоня, а сьогодні вже по лікоть. Пройшла одна весна, друга, а на третю кажуть:

— Тату, зробіть нам лопати — будемо копати город. Вам несила нас всіх вигодувати.

Поробив старий їм лопати. Вийшли всі на город і за день завеснували. Тоді кажуть батькові:

— Ви літо перебудете, а ми підемо у світ заробітку шукати. А як щось заробимо, то повернемося.

Що робити старим? Мусять погоджуватися.

Попрощалися з ними сини і рушили в далеку дорогу.

Ідуть хлопці, минають села та міста, ріки та гори, і прийшли в чудесний ліс. А на узліссі хатка на курячій лапці.

Повернули і стукають:

— Добрий день. Хто тут живе?

Аж виходить із хати стара-престара баба.

— Хочемо найнятися на роботу, — просяться хлопці.

Подивилася баба на них і каже:

— Добре, дам вам роботу. Я давно шукаю таких молодців. Будете служити в мене рік, а тоді просіть, що хочете.

На другий день нагодувала їх, показала на табун коней:

— Женіть у степ, — наказала. — Маєте їх пасти й сторожити.

Погнали хлопці коней у степ і граються собі, а Вилупка як найменшого посилають коней завертати.

Була в тому табуні жеребна кобила. Почав Вилупок їй найкращої трави носити, годувати. А через кілька днів привела кобила лошатко. Вилупок тішиться, бо має тепер з ким гратися: до гурту його не приймають. Дасть господиня хліба на обід, а він половину з того лошаті несе.

Так проминув рік, лоша й каже:

— Слухай, побратиме, завтра баба кожному за службу дасть те, що хто собі вподобав. Ти ні золота, ні багатства не бери, тільки скажи, що хочеш мене, старе жґребло, що над дверима лежить, клубок із нитками, що в баби під подушкою, голку, що носить стара в пазусі, щітку й старий гребінець, що на вікні. А вже тоді ми не пропадемо.

Пригнали увечері коней додому, повечеряли, переночували, а вранці стара каже:

— Ну, синочки, закінчилася ваша служба. Скажіть, кому чим заплатити?

Той каже стільки-то дукатів, той захотів ще більше — ледве баба розплатилася з ними.

— А ти що хочеш? — питає баба Вилупка.

— Не хочу я, бабко, платні, — каже хлопець, — подаруй те мені лошатко. Брати підуть, бо сильні,

а я залишуся позаду. А з лошатка викохаю коня і буду їздити.

— Та навіщо тобі лоша? За твоє старання — вибирай коня. Котрого хочеш?

Згадав хлопчик слова лошака й знову своє:

— Не хочу коня, лише те лошатко, що на пасовищі народилося. І других речей не хочу, а дайте мені старе жґребло, що над дверима лежить, клубок із нитками, що у вас під подушкою, голку, що носите в пазусі, щітку й старий гребінець із вікна.

Здивувалася стара, що хлопець знає про всі ці речі, але що поробиш, обіцяла кожному з братів те, що попросить.

Попрощався хлопець з бабою і побіг до свого лошати.

Бачить — братів уже нема, поїхали. Сів на своє лошатко і також рушив у дорогу. Доганяв, доганяв братів, але наздогнати не міг.

А брати за той час найнялися до якогось пана фірманити, пастушити, орати. Доїхав туди Вилупок і теж найнявся. Як побачили його брати, то ще гірше почали зневажати.

Думали брати, думали, як би позбутися меншого брата, і надумали сказати панові, ніби Вилупок може таке зробити, чого ніхто в світі не робив.

Пішов один з братів до пана і каже:

— Наш Вилупок хвалиться, ніби він може роздобути такого когута, що кожної години кукурікає стільки раз, скільки годинник показує.

Кличе пан Вилупка до себе і говорить:

— Чув я, що ти можеш привезти мені такого когута, якого на світі нема. Кожної години він стільки разів піє, скільки годинник показує.

— Не чув я про такого когута, пане, — відповідає Вилупок, — а хто чув, той і привезти може.

Пан вислухав Вилупка чемно, а тоді показав у вікно:

— Подивися на тих повішених — як не привезеш мені того когута, і тебе таке чекає. Я їх повісив за непослух.

Пішов Вилупок до лошака, гладить його і гірко плаче.

— Чого плачеш, побратиме? — питає лошак.

— Біда, повісить мене пан, — відповідає хлопець. — Брати набрехали, ніби я можу привезти такого когута, що піє кожної години по стільки разів, скільки годинник показує.

— Не журися, — каже кінь. — Кажи панові, най дає торбу грошей.

Дав пан гроші, Вилупок осідлав коня і поїхав.

Приніс його кінь на море, а там стоїть крамниця.

Каже лошак:

— Іди до корчми і купи сувій полотна.

Купив хлопець сувій полотна, взяв під пахву і далі поїхали. Від'їхали недалеко, а тоді лошак каже:

— Я дмухну на полотно, а тоді кидай його на воду.

Лошак дмухнув, Вилупок кинув полотно на воду, й зробився міст.

— Голку не загубив, ту, що баба дала? — питає лошак. — Коли не загубив, кидай позад себе, аби забилася в полотно.

Кинув Вилупок голку, і рушили полотняним мостом.

Їдуть, а полотно попереду розмотується, а ззаду змотується знову в сувій.

Переїхали на другий берег, взяв хлопець полотно під пахву — і далі в дорогу.

Довго чи недовго мандрували, а під лісом побачили хату.

Каже лошак:

— В отій хаті живе баба, в неї сидить на поді той когут. Іди, просися на ніч. Баба засне, а ти ще почекай, поки собака, який бабу стереже, вийде надвір і все обнюхає. Тоді тихенько вийди, приставши драбину і лізь за когутом. Злови його за дзьоб, аби не заспівав і біжи з ним до мене.

Зробив хлопець, як радив лошак, впустила його баба до хати на ніч, а він не спить, чекає, коли баба засне. Вже й захропіла стара, але хлопець почекав ще, коли собака все обнюхає. Тоді вийшов з хати, приставив драбину, взяв когута за дзьоб — і тікати. Прибіг до лошака, сів на нього — і гайда до моря.

Та зболіла рука, в якій тримав когута, і хотів хлопець перейняти його в другу руку, але випустив дзьоб, і когут запіяв.

Почула баба свого когута, побила собаку, що не догледів, а тоді сіла на ступу і — доганяти.

Чує Вилупок великий гуркіт за спиною.

— Що бачиш позаду? — питає лошак.

— Бачу вогняну хмару.

— То баба за нами женеться. Дай дмухнути на щітку, кидай її позад себе.

Зробив хлопець, як радив лошак, і позаду зробився ліс густий, як щітка. Баба залетіла в ліс, зачепилася за дерево, і лапка в ступі зламалася.

Закричала баба:

«Рубайся, грабочку,
Тешися, лапочко.
Най я наздожену
Свого когуточка!»

Грабочок рубається, лапка тешеться, і баба сідає на ступу, далі мчить.

Оглянувся Вилупок, а баба вже перейшла ліс:

— Дай дмухнути на гребінь і кидай його позад себе, — каже лошак.

Кинув Вилупок гребінь, і стали позаду гори льодовиті, ковзкі, як скло.

Ковзала баба, падала, але таки видерлася на гору, з'їхала з неї і далі за Вилупком женеться — ось-ось зловить.

Але то вже було коло самого моря. Кинув хлопець сувій на воду, й зробився міст. Як був на мості, голку позад себе кинув. Їде, нитку тримає у руці, той міст зразу забирає за собою. А баба думала, що міст залишиться, та й разом зі ступою залетіла в море і втопилася.

Щасливо перебрався хлопець на другий бік і приїхав до свого пана.

Почули брати, що Вилупок привіз когута, і ще більше злість почала їх мучити. Пішов один з них до пана:

— Хвалився брат, — каже він, — ніби таку скрипку бачив, якої в цілому світі нема: хто почує її — чоловік, звір, чи птах — усі танцюють.

Ще й не відпочив добре Вилупок з дороги, а вже кличе його пан.

— Збирайся, — каже, — у дорогу і привези мені ту скрипку, що в цілому світі такої нема, і хто почує її гру — чоловік, звір чи птах, — усі танцюють. Як не дістанеш — голова на палю.

Прийшов Вилупок до лошака сумний-пресумний.

— Чого сумуєш, побратиме? — питає лошак.

— Та брати набрехали панові про скрипку, про яку я й не чув. Пан наказав дістати йому цю скрипку.

— Не сумуй! — каже лошак. — Скажи панові, хай дає торбу грошей.

Дав пан торбу грошей, і поїхав Вилупок на своєму лошакові чарівну скрипку здобувати.

Їде він, їде, минає села й міста, ліси й гори і доїхав до моря.

Сказав лошак:

— Тепер зайди до крамниці й купи льняного повісма та смоли.

Купив хлопець, що треба, полотняним мостом переїхали море, а тоді лошак і каже:

— Облий мене смолою і обліпи повісмом.

Зробив хлопець, як наказав лошак, і далі їде. Доїхав до хатини — без вікон, ще й на курячій лапці. Входить Вилупок туди, а в ній старезна-престарезна баба.

— А чого ти, шинку, хочеш? — прошипіла стара.

— Бабусю, голубко, дозвольте мені переночувати у вашій хатині, — проситься хлопець.

— Лягай на припічку під комином, — каже баба.

Ліг він, попробував, як буде спатися, а через якийсь час виходить надвір.

— Ти куди? — питає стара.

— Піду, бабусю, коневі їсти дам.

— Йди, лише швидко, бо чаш шпати.

Приходить він до лошака, а той каже:

— Скрипка в баби під головою. Коли почуєш, що перший сон зламав стару, тихенько всувай руку й з-під подушки витягай скрипку. Але неси її в одній руці, а смичок у другій, аби не доторкнутись, бо тоді скрипка заграє, баба прокинеться й перетворить тебе у звіра.

Ліг він, чекає, чекає, аж чує — баба захропла. Тихенько запхав руку під подушку, добув скрипку. Тоді її в одну руку, а в другу смичок і тихенько вийшов. Сів він на коня — і гайда до моря.

Але зболіла рука, хотів перейняти скрипку й смичок з руки в руку, смичок доторкнувся до струн, і скрипка заграла. Тої ж миті прокинулася баба, сіла на віник і погналася за Вилупком. Доганяє вона

їх, намагається схопити за вуздечку, а кінь відхилив голову. Баба схопилася за повісмо, а воно в руках залишилося. Так баба хапалася не раз, і поки доїхали до моря, цілого коня обскубла. А на море Вилупок кинув сувій полотна, виїхав на міст, кинув голку, баба за ним — і втопилася.

Приїхав Вилупок із чарівною скрипкою до пана, а брати, як побачили це, то ще більша злість взяла їх.

— Бачите, пане, який наш брат дивний, — кажуть. — Він ще хвалився, ніби знає таку царівну, що красуня над усіма красунями й мудра над усіма мудрими.

Пан як почув про таке, то й відпочити Вилупкові не дав.

— Ти хвалився, — каже, — ніби знаєш найкрасивішу й наймудрішу царівну. Або ти мені її здобудеш, або загинеш.

Пішов хлопець до лошака сумний-пресумний.

— Чого сумуєш? — питає лошак.

— Як мені не сумувати, коли брати набрехали панові, що я можу привезти ту царівну, що найкраща й наймудріша на світі.

— Це вже біда, — каже лошак. — Але якось буде. Іди скажи панові, хай дає торбу грошей.

Дав пан торбу грошей, і вибрався Вилупок у путь. Їде він, їде, доїхав до крамниці, що коло моря, а лошак каже:

— Іди й купи столик, два крісла, люстро, капелюх півбілий-півчорний, сукню піврожеву-півжовту і великі чоботи — щоб один був синій, а другий червоний.

Купив усе хлопець, що лошак сказав, і поїхав, куди поніс лошак, — до старої порохнявої верби з величезним дуплом.

— Постав столика, на столик люстро, біля стола два крісла, сукню повісь на одне крісло, чоботи положи на друге.

Підготував усе Вилупок, а лошак порадив йому, що далі робити, й пішов пастися.

Заліз Вилупок у дупло. Бачить — русалки купаються. Викупалися, причесалися, а одна каже:

— Сестриці, дивіться, що на березі!

Вийшли вони на берег, обходять усе, оглядають, а найкраща і наймудріша захотіла поміряти людське вбрання, одягла сукню — ніяк не підходить. Спереду — один колір, а ззаду — інший. Крутилась, крутилась перед дзеркалом — нічого не може зробити. Одягла капелюшок — не підходить. Почала вона в дзеркалі чоботи приміряти. Гарно, але чоботи різні. Роззула вона один чобіт, а тоді обидві ноги в один запхала й почала стрибати. Коли обернулася спиною до верби, Вилупок з дупла вискочив і зловив її.

Інші русалки повтікали, а вона плаче й проситься:

— Що хочеш тобі дам, будеш володарем морів — лише відпусти.

— Ні, ти вже моя, — каже Вилупок, — а я твій. Поїдеш зі мною.

Поїхали до крамниці, купили їй таке вбрання, яке хотіла, сіли на лошака і рушили до пана. Дорогою поклялися, що ні він її, ні вона його не зрадить.

Приїхали, а пан уже вибігає назустріч.

— Тут, пане, царівна, — каже Вилупок, — але не знаю, як буде, бо я її привіз для себе.

Розсердився пан, а дівчина каже:

— Не буду я твоя, пане, бо ми вже поклялися.

Не знає пан, що й робити, а брати Вилупка лиш те й думають, як би погубити брата. Радять панові:

— Треба його викупати перед весіллям у киплячому кобилячому молоці.

Наказав пан усіх кобил подоїти, молоко скип'ятити. Як сказали Вилупкові, що він мусить у тому молоці викупатися, він і подумав: «Тут мені вже кінець!»

Пішов із лошаком попрощатися, а кінь радить:

— Роздягнись і скажи, що ти мене сьогодні не бачив і хочеш, аби я поблагословив тебе на купання. Слуги введуть мене, я дмухну на котел, а тоді можеш стрибати.

Закипіло в котлі молоко, пан і наказує:

— Стрибай!

— Виконував я твою волю, пане, то виконай і ти мою: введи коня, най благословить мене на купання.

Звелів пан привести коня.

— Поблагослови мій купіль, дорогий конику, — просить Вилупок.

Кінь дмухнув на молоко, раз, другий, третій, і махнув головою, що готово. Стрибнув Вилупок у котел, помився і вийшов з котла гарним-прегарним.

Здивувався пан і про себе думає: «Як я стану таким вродливим, полюбить мене русалка». Недовго думав, наказав підкласти вогню.

— Добре, — каже Вилупок, — але доки молоко закипить, хочу, аби пан почули, як та скрипка грає, що я привіз.

Взяв скрипку в руки, заграв, і всі почали танцювати. Пан уже так утомився, що ногами лише плете, а зупинитися не може. Сказав прив'язати його, аби спокійно дослухав музику. Прив'язали слуги пана до столітнього дуба в саду, а Вилупок як ушкварить, то пан почав і під дубом танцювати, а що був прив'язаним шнурками, то за півгодини з нього шкіра злізла.

Та закипіло молоко, і Вилупок перестав грати. Каже:

— Простигне ваша купіль, треба поспішати.

Наказав пан привести свого найкращого коня, а кінь боїться підійти до гарячого молока. Слуги силою дотягли його і примусили понюхати купіль. Кінь як понюхав, то губа відварилася й упала в молоко, лише зуби показалися:

Каже пан:

— Тепер можу стрибати, бо кінь сміється.

Як стрибнув пан — лише жир з нього сплив на молоці.

Вареного пана з тим молоком вилили в яму, а русалка одружилася з Вилупком. Братів прогнали на чотири сторони, а батьків і всіх добрих людей на весілля запросили. І я був на тому весіллі, їсти-пити давали, по бороді текло, а в роті не було.

ДІДУСЬ І МАТИ ВОДИ

Якось один дідусь пішов у ліс по дрова. На шляху до лісу протікала бурхлива річка. Дідусь ступив на хиткий місток і ненароком випустив сокиру. Перейшовши річку, дідусь сів на березі і заплакав. Адже в його бідному господарстві була єдина сокира!

Тут з річки вийшла чарівниця — Мати води — і питає:

— Чого ти плачеш?

— Та ось впустив у річку свою єдину сокиру.

Тут Мати води дістала із дна річки золоту сокиру, простягла старому і каже:

— Твоя сокира?

— Ні, — відповідає дідусь.

Вона дістала іншу сокиру, на цей раз срібну, й питає:

— Може, це твоя сокира?

— Та ні, — відповідає старий.

Тоді Мати води показала дідусеві третю сокиру, зовсім просту.

— Твоя?

— Оце моя! — зрадів дідусь.

За його чесність Мати води віддала дідусеві усі три сокири: золоту, срібну, просту.

Дідусь нарубав дров і повернувся додому. Його багатий сусід побачив у старого золоту і срібну сокиру та й питає:

— Звідки в тебе таке багатство?

Дідусь усе йому розповів. Тоді багатій швидше вхопив свою сокиру і побіг до води. Він кинув сокиру в річку, а тоді сів на березі і став плакати.

Мати води вийшла з річки і питає:

— Чого ти плачеш?

— Впустив свою сокиру у воду.

Мати води нагнулася і дістала з дна золоту сокиру.

— Це твоя сокира?

— Так-так, моя! — відповідає той.

Тут Мати води й каже:

— Ти обманув мене, і не буде тобі ні золотої сокири, ні простої.

І з цими словами вона щезла.

ДОБРИЙ ДРОВОРУБ

Прийшов якось селянин в ліс по дрова. Вибрав він берізку і хотів було її зрубати, та береза, побачивши сокиру, заговорила жалісно:

— Не рубай мене! Я ще така молода, у мене багато дітей, вони будуть плакати, якщо я помру.

Селянин виконав її прохання, залишив березу і пішов до дуба. Побачив дуб сокиру і став жалісно просити:

— Дай мені ще пожити на світі, я такий молодий і повен сил, а жолуді мої ще не дозріли і не годяться на насіння. Якщо мої плоди загинуть, як же майбутні покоління людей зможуть виростити дубові ліси?

Селянин погодився з ним і пішов до ясена. Побачив сокиру ясен і став благати:

— Не рубай мене! Я ще молодий і вчора лише висватав собі наречену. Що з нею, бідолахою, буде, якщо ти мене зрубаєш?

Селянин виконав його прохання і пішов до клена, щоб його зрубати. Та клен став просити:

— Не губи мене! Діти мої ще малі й безпорадні. Що з ними буде, якщо ти мене зрубаєш?

Селянин послухав його і пішов до вільхи, хотів її зрубати. Побачила сокиру вільха і заговорила жалісно:

— Дозволь мені ще пожити на світі! Я зараз якраз в повному соку і повинна годувати багато маленьких істот. Що з ними станеться, як ти мене зрубаєш?

Селянин послухав її і підійшов до осики, щоб її зрубати, та осика взялася жалісно вмовляти його:

— Не рубай мене! Я створена, щоб шелестіти листям на вітрі і ночами лякати лиходіїв, котрі задумали недобру справу. Що буде з людьми і світом, коли ти мене загубиш?

Селянин виконав і її прохання і пішов до черемхи. Та черемха, побачивши сокиру, стала жалібно просити:

— Змилуйся наді мною! Я якраз у цвіту і повинна дати притулок солов'ю, котрий весною співає серед мого гілля. Де люди можуть почути прекрас-

ний спів, якщо ти мене зрубаєш і солов'ї відлетять із наших країв?

Селянин погодився з нею і пішов до горобини, щоб її зрубати. Та горобина почала благати:

— Не рубай мене! Квіти, які ти бачиш на мені, перетворяться у грона ягід. А восени і взимку цими ягодами живляться птахи. Що станеться з бідолашними, якщо ти мене зрубаєш?

Селянин послухав її і подумав: «Очевидно, з листяними деревами мені нема що робити. Піду-но я до хвойних, спробую щастя».

Він підійшов до ялини і хотів її зрубати. Та ялина, побачивши сокиру, стала жалісно благати:

— Не губи мене! Я ще молода, міцна, мені треба плекати своє потомство, зимою і літом зеленіти людям на радість. Де вони знай дуть собі притулок, якщо ти мене зрубаєш?

Селянин підійшов до сосни і хотів її зрубати. Та сосна попросилась:

— Змилуйся наді мною! Я ще молода, міцна і, як ялинка, вічно зелена. Шкода буде, коли ти мене зрубаєш.

Селянин підійшов до ялівця, щоб його зрубати, а ялівець став його благати:

— Не треба мене рубати! З усіх лісових дерев я найбільша цінність, я усім корисний, бо лікую від дев'яноста дев'яти хвороб. Що буде з людьми і тваринами, якщо ти мене зрубаєш?

Тоді селянин присів на купині і задумався: «От чудо! Кожне дерево говорить своєю мовою і знаходить такі жалісні слова, що духу не вистачає сокиру підняти. Що мені робити, якщо ніде не знайдеш дерева, що мовчки дозволило б себе зрубати? Серце моє не може не поступитися їх благанням. Не мав би я жінки, певно, повернувся б з порожніми руками».

Тут з хащі вийшов дід з довгою сивою бородою, в сорочці з бересту і жупані з кори ялини. Дід спитав:

— Чого ти, брате, сидиш тут на купині, зажурившись? Зобидив тебе хтось, чи що?

Селянин відповідає:

— Як же мені не журитися? Узяв я вранці сокиру, пішов у ліс, хотів нарубати дров і відвезти додому. Та що за диво! — увесь ліс ніби ожив, у кожного дерева свій розум, своя мова, кожне дерево знаходить жалібне слово, щоб відстояти себе. А в мене сили не вистачає їх не слухати. Хай що буде, а живі дерева я рубати не буду!

Дід лагідно глянув на нього і сказав:

— Спасибі тобі, земляче, що ти не залишився глухим до благань моїх дітей. В нагороду за твою добрість я потурбуюсь про те, щоб ти ніколи ні в чому не мав потреби. Ти не пролив крові моїх дітей, і це принесе тобі щастя: не лише дрова, а й усе інше у тебе буде, лише мусиш вголос висловити своє бажання. Та дивись, аби бажання твої не були надмірними. Умов також дружину і дітей, щоб і вони нічого такого, що не виконується, не бажали, а то замість щастя буде біда. Ось візьми цей золотий прутик та бережи його, як свою душу.

З цими словами дід дав селянину золоту різочку довжиною у дві п'яді та у товщину — як в'язальна спиця, тоді додав:

— Якщо хочеш побудувати дім чи виконати якунебудь іншу роботу, піди до мурашника і тричі змахни над ним цією різочкою, та обережно, щоб не вдарити по ньому і не нашкодити маленьким істотам. При цьому накажи мурахам виконати роботу, яка тобі потрібна, і на другий день усе буде готово. Захочеш їсти — накажи кухонному котлу приготувати страви, які лише захочеш. Якщо захочеш со-

лодкого, покажи цю різочку бджолам і вели їм братися до роботи. Вони принесуть тобі стільки меду, що ти зі своїми домашніми і з'їсти його не зможеш. Захочеш попити соку лісових дерев — накажи березі чи клену, вони негайно виконають твою долю. Вільха дасть тобі молока, а ялівець вилікує від хвороб, варто тобі лише наказати. Котел буде щодня варити тобі рибу і м'ясо, і тобі не треба буде знищувати живі істоти. Якщо тобі знадобиться полотно, шовк чи шерсть для одягу, поклич павуків, і вони витчуть тобі тканину, яку ти накажеш. Ти ні в чому не відчуватимеш нужди, всього матимеш вдосталь, в нагороду за те, що зглянувся на мої діти. Я — Лісовий батько, чарівник, повелитель усіх дерев.

Тоді дід попрощався з селянином і відразу щез.

Та в селянина була зла-презла дружина. Вона зустріла його надворі і, побачивши, що чоловік повертається з лісу з порожніми руками, ще здалеку почала лаятись.

— Де ж твої дрова? — кричала вона.

Чоловік спокійно відповів:

— Ростуть собі в лісі, як і росли.

Тут жінка крикнула злісно:

— Ой, хай би усі березові гілки самі в різки зв'язались та й видубили твою ліниву шкіру!

Тоді чоловік непомітно змахнув чарівною різкою і тихо, щоб жінка не чула, проказав: «Хай різки на тобі потанцюють!» І раптом жінка як закричить: «Ой, боляче, пожалійте!»

Тоді чоловік наказав різочці зупинитись.

У чоловіка стояла у дворі напіврозвалена клітка, і він захотів того ж дня перевірити, як мурахи справляться з будівництвом. Він підійшов до мурашника, тричі змахнув над ним золотою різкою і сказав: «Збудуйте на моєму подвір'ї нову комору!»

Прокинувшись вранці, він побачив, що наказ його виконаний.

Не було тепер на світі людини, щасливішої за нашого доброго дроворуба. Про харчі йому і його сім'ї не доводилось турбуватися. Чого б душа не побажала, що б не наказала золота різочка — усе це котел сам варив і сам подавав на стіл, так що людям лише залишалось їсти ці харчі. Павуки ткали їм різні тканини, кроти орали землю, а мурахи засівали її. Восени вони ж збирали врожай, так що людських рук ніде не треба було.

Володар золотої різочки жив щасливо до кінця своїх днів, тому що ніколи не висловлював бажань, які здавалися б йому нездійсненними. Перед смертю він залишив золоту різочку у спадщину своїм дітям і наказав їм також, як йому наказував Лісовий батько, обережно користуватись цією чарівною річчю і не висловлювати нерозумних бажань. Діти в усьому виконували настанови батька і прожили свій вік так само щасливо, як він.

Та ось сталося так, що вже в третьому поколінні золота різочка дісталася людині, яка порушила заборону своїх батьків, висловлювала багато дурних бажань і тим марно турбувала золоту різочку. Спочатку великої біди в цьому не було, бо від абсолютно нездійсненних бажань чоловік стримувався. Та скоро ненаситному цього здалося замало, і він взявся випробовувати могутність різочки різними нездійсненними вимогами. Так, одного разу він наказав різочці стягти сонце з неба, щоб воно погріло йому спину. Різочка, правда, послухалася, та оскільки сонце на землю спуститися не може, то на безумця впали палючі сонячні промені, і він згорів дотла разом зі своїм домом. На тому місці, де стояли будівлі, не залишилось жодних слідів.

І навіть коли чарівна різочка не розплавилася у вогні, все рівно ніхто не може вказати місця, де її шукати, і шляхів до неї.

В народі кажуть також, що сонячні промені, які впали на землю того нещасливого дня, так налякали лісові дерева, що ті оніміли, і з тих пір люди не чули від них жодного слова.

БАБА МЕТЕЛИЦЯ

Був собі дід та баба, та й були у них дві дочки: одна була дідова, друга бабина. Не любила баба пасербицю і тримала її в хаті, як наймичку: ніколи дівчина ні спала, ні з'їла, ані ночі за роботою не доспала. А бабина доця ні за холодну воду не бралась, тільки все в подушках вилежувалася та вередувала.

І трапилось дідовій дочці таке, що вона відро в криницю впустила. Перелякалася бідна: що їй від мачухи буде! Але чи сяк чи так, а довелося до хати йти, мачусі про шкоду признаватись.

Розлютилася баба, те почувши. Лає дівчину, б'є і велить у криницю лізти, на дні відра шукати. А було то зимою, і вода крижана була.

Плаче дівчина, проситься, так де там! Лупцює її баба щосили, грозиться, що на смерть заб'є. Так допекла, що дівчина перехрестилася, — та шубовсть у воду. Тільки її й бачили. Злякалась баба. Уже б і назад дівчину гукнула, так її вже й не видно, бо криниця глибока була. Пішла баба потихеньку до хати та й не каже дідові, що сталося.

А дівчина не втонула. Як камінь, пішла вона на дно і тут якісь дверцята побачила. Відчинила їх та й увійшла в чийсь дивний сад.

Рожі і всякі квіти на грядках цвіли, а поміж квітами сила дерева родючого була. Рум'яних яблучок, спілих грушок і всякого овочу стільки було, що аж гілля гнулося.

Залюбувалася дівчина садочком. Коли чує, хтось гукає:

— А хто-то, хто по моєму садочку ходить? А хто-то, хто мої квіти розглядає?

І бачить вона — посеред саду хатка стоїть, а з хатки бабуся виходить: у білій свитині і сорочка білим мережана, з-під білого очіпка сивий волос виглядає. Підійшла ближче та й питається:

— А звідки ти, дівчино, тут узялася?

— Я відро в криницю впустила, і мене мачуха по відро послала.

— Знаю, знаю! — говорить бабуся. — Припливло твоє відро до мене. Мусиш у мене на роботу стати і як заробиш, то й відро віддам. Чи згоджуєшся до мене найнятись?

— Добре, — каже дівчина, — мені однаково, де робити.

Пішли вони до хати, і звеліла їй бабуся обід варити. Заходилась коло печі дівчина: швиденько борщу доброго наварила й вареників зварила, ще й пиріжків напекла. Сіли обідати. Їсть бабуся, не нахвалиться. А як із-за столу встали — звеліла постіль слати та добре перину перебити, щоб м'яко було їй, старенькій, по обіді відпочивати.

Стала дівчина постіль слати та тільки до перини взялась, аж скрикнула з дива: перина була із снігу. Стала її дівчина перебивати, став з неї сніг летіти.

І враз стало їй видно їхню вулицю, і батькову хату, і криницю, що до неї по воду ходила, і відро втопила. Надворі сніг іде, такий густий, лапатий, а люди йдуть по вулиці та радіють:

— Добра зима стала, — кажуть. — Щоб так до весни подержало, врожай був би гарний!

Дивується дівчина. А ще побачила під периною жовту померзлу травичку і стало їй тієї травички шкода. А бабуся дивиться на неї та й ніби думки її вгадала:

— Не дивуйся, — каже, — я баба Метелиця, чарівниця; як добру зиму людям пошлю, то на літо хліб добре вродить. А травички не шкодуй: то я її снігом укриваю, щоб від морозів не пропала.

І прожила дівчина в баби Метелиці три тижні. Щодня їсти варила і снігову перину перебивала і щодня, як надворі сніг іде, чула, як люди радіють, що снігу багато і врожай добрий буде. І так тут звикла, що вже й додому їй не кортіло.

Але раз приснилася їй рідна хата: сидить батько за столом та журиться:

— Де моя дитина? — каже. — Не побачу вже я її, — і гірко плаче.

І як прокинулася дівчина, то так їй батька жаль стало, що ні до якої роботи взятися не могла, так би до нього й летіла!

Стала вона у баби Метелиці додому проситись. Шкода було бабі за дівчиною, але не перечила і відро віддала, ще й повне золотом насипала.

— За твою щиру працю, — сказала.

Подякувала дівчина та й питає:

— А як же я звідси вийду?

— Як ввійшла, так і вийдеш, — каже бабуся, — не бійся, не втонеш.

Попрощалась дівчина й пішла. Тільки з саду в криницю вийшла, як вода її підхопила і наверх винесла. Вилізла вона з криниці, іде до хати та й думає: «Загляну я перше в віконце, що то без мене дома робиться?»

Підійшла до вікна і побачила те саме, що їй снилось: сидить батько за столом та так плаче:

— Де моя донечка, — каже, — пропала. Ніколи вже я її не побачу.

А дівчина як застукає у вікно.

— Я тут, тату! Я жива!

Вибіг батько з хати, цілує дочку, пригортає, розпитує дівчину, де була і що їй трапилось.

Все розказала дівчина, а як показала золото, то взяли мачуху заздрощі, і вона напалася на свою дочку, щоб і та йшла до баби Метелиці в найми, гроші заробляти. Того ж дня сама її до криниці привела і в воду пхнула.

Страшно було бабиній дочці в холодну воду поринати. Але вона не встигла дуже злякатися, бо швидко на дні опинилась і тут також дверцятка побачила; відчинила їх і увійшла в садок. Та як побачила грушки та яблука, та всякі овочі на деревах, кинулася їх рвати та їсти.

І чує вона, хтось гукає:

— А хто-то, хто по моєму садочку ходить? Хто-то мої яблучка їсть?

Оглянулась — і побачила бабу Метелицю, що з хатки виходила.

Підійшла бабуся до дівчини та й питає:

— А ти звідки тут узялася?

— Прийшла до вас на роботу найнятись, — сміливо відповідає та.

— А що ж ти вмієш робити?

— Усе, — каже дівчина зухвало, — буду вам обід варити і постіль перебивати.

— Гаразд! — каже бабуся та й повела її до хати. Тут загадала їй зварити обід.

Взялась дівчина до роботи, але як дома того не робила, то й бабусі наварила такого, що та тільки в рот набрала та й виплювала. Тоді закачала рука-

ви та й сама коло печі заходилась: зварила доброї страви і дівчину нагодувала.

А як стала бабина дочка постіль перестеляти, то тільки разів зо два штурхнула снігову перину кулаками, зразу ж змерзла і перину покинула.

— Вже, — каже до бабусі. — Я вже перебила перину!

І стало їй видно їхню вулицю і хату, і ту криницю, що до неї всі по воду ходили. Надворі сонце і мороз, аж під ногами рипить. Люди ходять повз криницю та й скаржаться:

— Як враз перемінилася зима! Які люті морози настали! Хоч би швидше весна приходила, а то весь хліб вимерзне.

Прожила дівчина у баби Метелиці тиждень. Щодня баба сама їсти варила і свою наймичку годувала. А спала весь час на твердій, як камінь, перині, бо дівчина лінувалась її перебивати. І кожного дня бачила бабина дочка у вікно, як на їхній вулиці мороз рипів, і чула, як люди скаржились, що від такого морозу хліб у полі вимерзне.

Як минув цей тиждень, каже баба Метелиця до дівчини:

— Годі з мене такої роботи! Іди вже додому!

— Заплатіть, — каже дівчина, — то я й піду!

— То ти ще й плату хочеш? — здивувалась бабуся. — Добре, яка була робота, така буде й плата! Ходім!

Та й повела дівчину в комору, казала тут собі щось на заплату вибрати.

А в коморі купами золото й срібло лежало, а по скринях повнісінько перлів та самоцвітів насипано було. Як побачила те все бабина дочка, стала по коморі бігати, золото й срібло хапати та в кишені пхати, а потім стала у баби Метелиці розпитувати, що дорожче, — перли чи золото?

— Перли, — каже бабуся, — за все найдорожчі!

В кутку стояла перлина, така як праник завбільшки. Ухопила її дівчина та й з комори побігла і з бабою Метелицею не попрощалась. З комори вибігла в садок, з садка в криницю, а тут її також вода підхопила і наверх винесла. Вилізла дівчина з криниці, біжить вулицею додому, тією перлиною вимахує і гукає:

— Дивіться, люди, якого я перла у баби Метелиці заробила!

Насходилося людей чимало, і дід та баба з хати вибігли. Розглядають перлину, а вона як розтане в руках, як потече! Бо то була простісінька льодова бурулька.

Посміялися люди з бабиної дочки! А дідова дочка за хорошого чоловіка заміж вийшла.

ІВАН МИСЛИВЕЦЬ

Був цар і мав собі мисливця. Всю набиту дичину мисливець приносив цареві. Одного разу пішов він у ліс, і нічого не вдалося йому вбити. Забачив він на дубі птаху і хотів її застрілити. А вона говорить:

— Не бий мене, мисливцю, краще бери мене живу і неси додому, а як принесеш, то поклади на стіл і вдар.

Так він і зробив. Поклав її на стіл і вдарив, і зробилася з птахи дівчина, така красива, що на світі гарнішої нема. І каже вона:

— Іване, ти мене врятував. Моя мама, чарівниця, обернула мене в птаху. А ти мене врятував, і я буду твоя жінка, а ти — мій чоловік.

Одного разу жінка каже Іванові:

— Іди на базар і купи шовкових ниток для вишивання.

Пішов він і приніс їй різних ниток. І вона зробила за ніч килим і вишила на ньому царський палац. Устав рано Іван, а вона каже:

— Продай цей килим, і немало за нього проси.

На базарі було багато народу. Всім подобається килим, але мало охочих купити його, бо Іван дорого запросив. Прийшов на базар один міністр. Забачив він на килимі царський палац і пізнав Івана.

— Хто цей килим зробив? — питає міністр.

— Моя жінка.

Міністр купив килим і поніс його до царя. Цар дуже здивувався: хто міг таке зробити?

— Це вишила жінка вашого мисливця, — сказав міністр.

І пішов цар до Івана, щоб побачити ту жінку. Побачив цар, яка вона гарна, та й онімів. Вона щось говорить до нього, а він не годен обізватися. Цар царем, а як не говорить, то вона його за плечі — та й виштовхнула з хати. Цар сам не міг зрозуміти, що з ним зробилося, але назад вертатися соромно, і він пішов додому.

І вирішив цар позбутися Івана, щоб узяти собі його жінку. Питає цар міністра:

— Що робити з Іваном, щоб він пропав? Тоді я оженився б на його жінці.

А міністр каже:

— Хай Іван піде на той світ і подивиться, що ваш тато робить. Там він і пропаде.

Викликає цар Івана.

— Іване, йди на той світ і подивися, що там мій тато робить. Та прийдеш і скажеш мені.

Прийшов Іван додому та й каже жінці:

— Біда, сказав цар іти на той світ.

А вона говорить:

— Підеш. Але скажи цареві, най дає міністра за свідка. Бо так цар не повірить, що ти був на тім світі.

«Пропаде один міністр, то нічого», — подумав цар і дав міністра.

Збирається Іван на той світ, а жінка дає йому клубок ниток і каже:

— Кинь цей клубок і йди за ним, куди він буде котитися. А де він стане, там і є той світ.

І пустилися вони з міністром у дорогу. Клубок котиться, а вони йдуть за ним. Довго йшли і дійшли до того місця, де клубок зупинився. Зайшли вони на той світ, дивляться, а чорти возять старим царем дрова. Іван спиняє чортів і каже:

— Я маю поговорити з цим царем.

— Нема коли говорити, бо ми возимо дрова, — кажуть чорти. — Як хочеш говорити з ним, то можемо його випрягти, але запряжемо цього міністра. Поки будеш говорити з царем, ми завеземо дрова міністром. Потому віддамо тобі міністра, а старого запряжемо.

Так і зробили, міністра запрягли, а царя пустили. Іван каже старому:

— Ваш син послав мене, щоб я взнав, що ви тут робите.

— Тяжко працюю, — каже цар, — щодня вожу дрова, а чорти б'ють мене та б'ють, один з одного боку, а другий з другого. Скажи моєму синові, щоб не робив, як я колись, — щоб не кривдив людей, бо буде возити тут дрова, як я вожу.

Тут приїхали чорти, розпрягли міністра, а царя запрягли і повезли ним дрова. Іван з міністром пішли додому.

Прийшли вони та й розказали цареві, як чорти його батьком дрова возять.

— Казав старий, щоб ви не робили так, як він робив — не кривдили людей.

А міністр розказує:

— Поки Іван говорив з вашим батьком, чорти так збили мене, що я ледве живий лишився. Тяжко там дрова возити.

«Що ж робити з Іваном?» — думає цар. І надумався. Кличе він Івана.

— Іди, Іване, в друге царство. Там є кіт Бую. Принеси мені того кота.

Каже Іван жінці:

— Погане діло. Сказав цар принести кота Бую з такого-то царства.

— Це завдання, — каже вона, — трудніше, ніж те, що було. Але ти принесеш того кота. Іди до коваля і зроби три залізні капелюхи і дві пари метрових кліщів. Як підійдеш близько до кота, зморить тебе сон. Але ти не лягай, а йди до кота. Хоч іди, хоч повзи. Він кинеться на тебе, щоб розгризти тобі голову. Але ти одягай залізний капелюх, а сам рви на котові шкіру кліщами. Як він пірве тобі один капелюх, бери на голову другий, пірве другий, бери третій. Пірве одні кліщі, бери другі, і рви на ньому шкіру, поки він не здасться.

Прийшов Іван до кота. Кіт пірвав на нім один залізний капелюх, пірвав другий. А Іван рве на нім шкуру кліщами. Пірвав кіт одні кліщі, Іван узяв другі. І каже кіт Іванові:

— Здаюся. Що ти хочеш, Іване?

— Щоб ти йшов зі мною до царя. Він хоче тебе бачити. Як прийдемо до нього, то ти його подряпай. І він пустить тебе.

Прийшли вони до царя, а той питає:

— Це кіт Бую?

— Це він, — каже Іван.

А кіт скочив на царя, пірвав на нім всю одежу і десь-не-десь шкіру пірвав. Цар закричав до Івана:

— Бери цього кота, щоб я його більше не бачив!

А котові цього й треба було.

І придумав цар Іванові ще одне завдання.

— Іване, іди туди, сам не знаю куди. Принеси то, сам не знаю що, — каже цар.

Приходить Іван додому і розказує усе жінці. А вона каже:

— Підеш, — та й наготувала торбу, бо знала, що чоловік скоро не вернеться, і сказала, куди йти. — Ти знайдеш у лісі хатинку, яка все крутиться, не стоїть на місці. Там буде баба. Вона забачить тебе і спинить хатинку. І захоче тебе знищити. Але це їй не вдасться. Тільки ти не втирайся бабиним рушником, а своїм, тим, що я тобі в торбу поклала.

Добрався Іван до тої хатки, а вона так крутиться, що не можна зайти. Баба забачила Івана і спинила хатку.

— Заходь! — кричить Іванові.

Зайшов він, привітався, а баба питає:

— Як ти потрафив до мене?

— Іду сам не знаю куди і потрафив до вас. Дайте, бабусю, помитися.

— Давай, мийся, — каже баба, — ось мило, ось рушник.

А Іван їй:

— Ні, ні, я маю все своє.

Вийняв він мило, вмився, вийняв із торби рушник. І як вийняв рушник, то баба й пізнала його, бо той рушник дочка взяла з дому.

— Звідки у тебе цей рушник? — питає баба. — Хто тобі його дав?

— Жінка моя дала.

— А як ти оженився? Де ти собі жінку знайшов?

— Я пішов на полювання, забачив птаху на дубі, хотів її вбити, а вона каже: «Не вбивай мене. Так і так зроби, а тоді вдар мене». Я приніс її додому, вдарив, і вона зробилася дівчиною.

— Ти знаєш, синку, то моя дочка. Я допоможу тобі, бо ти мені зять, — подобріла баба. — Я направлю тебе, куди треба. Але сам не підеш, бо треба перебратися через море.

Пішла баба з Іваном до моря. І свиснула раз, і з'явився орел.

— Бери цього чоловіка, перевези через море і пусти на тім боці, — каже баба орлові. А Іванові говорить: — Як перенесе тебе орел на той берег, то пройди трохи і знайдеш палац.

Переніс орел Івана на той берег. Пройшов Іван трохи і побачив палац. Зайшов Іван у палац, а там нікого нема. Коли це летить змій. Іван заховався під ліжко. Змій зайшов у кімнату і кричить:

— Дід Наум, дай їсти!

І зразу з'явився стіл, а на столі — цілий бик печений. Змій наївся.

— Пити хочу! — крикнув змій.

І враз з'явилися три бочки вина. Змій випив тих три бочки і полетів. А Іван подумав: «Ану, і я так зроблю». Та вибрався з-під ліжка і каже:

— Дід Наум, давай їсти!

І з'явився стіл, а на столі — їсти й пити скільки хочеш і чого хочеш. Іван сів коло стола і каже:

— Дід Наум, сідайте зі мною їсти.

І почувся голос:

— Синку, я служу в свого пана тридцять років, і він ні разу не покликав мене їсти з собою, а ти зразу запросив. Ти — добрий чоловік.

І сів дід їсти. Але самого діда не видко, а лиш видко, як меншає їди на столі: то один, то другий шматок бере хтось. Як наїлися, Іван каже:

— Дід Наум, якщо хазяїн вас кривдить, то ходімо зі мною.

І погодився дід. Але діда не видко. Вийшов Іван та й питає:

— Дід Наум, ви йдете зі мною?

— Іду, — відповідає дід.

І прийшли вони з дідом до моря. Дід каже:

— Іване, тепер сідай на мене, будемо летіти. Мушу показатися тобі, — і з'явився перед Іваном. — Я буду показуватися тобі, — каже, — лиш тоді, коли треба. А завше мене лиш по голосу будеш чути.

І от полетіли вони через море. Серед моря сів дід з Іваном на воду. І зробив дід на воді золотий палац. А в той час плив по морю корабель. Він не раз там плавав, та ніколи не бачили моряки такого гарного палацу на воді! Зійшли з корабля три хлопці і зайшли до палацу. І побачили Івана. Дивляться хлопці: все кругом золоте — стіл золотий, посуд золотий і стіни золоті. І кажуть Іванові:

— Давай щось поснідаємо.

— Дід Наум, дайте нам щось поснідати! — крикнув Іван. І з'явилося на столі скільки хочеш різної їди та питва. Наїлися моряки, напилися і питають Івана:

— Що за дід у тебе є?

Іван розказав їм про діда.

— Продай нам діда Наума, — просять хлопці.

Дід шепче Іванові: «Продай, я все одно втечу до тебе».

Іван каже хлопцям:

— Дід Наум дуже дорогий. Можете купити, але бачити його не будете, лиш можете казати йому, що хочете.

— Ми тобі дамо за діда такі штуки! — кажуть хлопці.

— Я дам тобі таку шаблю, що як підеш на війну, то хоч скільки ворогів буде, вона всіх порубає, — говорить один.

Другий каже:

— Я дам таку паличку, що лиш промовиш: «Паличко, бий!», то скільки буде народу, вона всіх буде бити.

Третій каже:

— А я дам таку сокирку, що весь ліс сама вирубає.

І віддав Іван діда Наума, а собі взяв усю ту зброю.

А дід Наум шепче йому: «Ти чекай мене тут, я прийду».

Сіли ті хлопці на корабель і поїхали. Проїдуть трохи та й питають: «Дід Наум є?» — «Є». Проїдуть ще трохи і знов питають: «Дід Наум є?» — «Є, є», — відповідає дід. А потому крикнули знов: «Дід Наум є?» Нема діда. Дід уже вернувся до Івана. Вони завернули кораблем назад — не можуть знайти палацу.

Приїхав Іван додому, а там і хати нема. Цар його хату спалив, а жінку Іванову хотів узяти силою, то вона перекинулася птахою й полетіла у ліс.

Пішов Іван до царя, а той і чути нічого не хоче. Іван розсердився і оголосив цареві війну. А цар думає: «Здурів Іван. Що він мені зробить? У мене ж — армія».

Зібрав цар армію і вивів у поле, де мала бути війна. Іван каже цареві:

— Спочатку ми удвох будемо воювати, а потому народ.

Вийшли вони на поле бою. Іван і каже паличці:

— Ану, паличко, порахуй трохи цареві кості!

Як узялась паличка бити царя! Цар закричав:

— Іване, спини цю війну! Давай помиримося!

А Іван каже:

— Ні, будемо воювати.

Цар виставив армію, а Іван пустив свою шаблю, і вона рубає. Цар добавляє армію, а шабля рубає, цар добавляє, а шабля рубає. Цар бачить, що зовсім мало армії лишилося, і каже:

— Іване, давай помиримось. Я збудую тобі ще кращий дім.

— Не треба мені твого дому, — сказав Іван. Узяв він діда Наума і пішов глядіти жінку. Зайшли вони в ліс, і каже Іван дідові:

— Моя жінка має бути десь тут.

А дід Наум був ворожбитом. Він знав, що Іванова жінка знову перекинулася в птаху. І каже дід Іванові:

— Іване, де ти бажаєш будувати палац?

— Тут, у лісі, — говорить Іван.

Збудували вони в лісі палац. І дочувся цар: у лісі такий палац з'явився, що й у самого царя нема. Посилає цар міністра:

— Іди і взнай, хто такий дім збудував у лісі.

Прийшов міністр і питає:

— Хто тут хазяїн?

— Я, — каже Іван.

— А ти хто?

— Я — Іван Мисливець.

Пішов міністр до царя і каже:

— У лісі побудувався Іван Мисливець. Той, що у нас був.

Цар учув це і сидить тихо, боїться зачіпати Івана. Так і лишилися вони жити, цар у себе, а Іван у себе, в лісі. І дуже добре жив Іван.

КІНЬ НАЙМЕНШОГО БРАТА

Були собі дід і баба. Вони не мали дітей. І почала баба сваритися з дідом:

— Іди і знайди такого ворожбита, щоб у нас були діти.

Пішов дід шукати і знайшов бабку-ворожбитку. Та бабка каже йому:

— Іди на ярмарок, купи риби. І скільки купиш, сам не куштуй, а най усю з'їсть баба.

Пішов дід на ярмарок, але трохи запізнився, ярмарок уже розходився. Здибає він того чоловіка, що продавав рибу, і питає його:

— Як там у вас з рибою? Хочу купити.

— Нема вже нічого. Був цілий віз риби, і всю продав.

А той чоловік привіз рибу на солом'яній підстилці.

— Пошукайте в соломі, — каже дід, — може, хоч одну знайдете.

Почав чоловік шукати в соломі і знайшов аж двадцять чотири рибки. Заплатив йому дід за ту рибу і поніс додому. Баба приготувала і всі двадцять чотири з'їла.

І прийшов той час, коли стара почула: буде в неї дитина. А тоді не було лікарень, як тепер. Була така бабка, що приймала роди, і дід ту бабку покликав. Прийшла вона, вигнала діда з хати, а сама зосталася з бабою. Вродилася дитина. Хлопчик. Тоді вродилася друга дитина, третя, четверта. І так вродилося двадцять четверо дітей. І всі — хлопці.

Дід у сінях кричить:

— Ну, що, вже?

— Вже, — каже бабка.

Дітей було так багато, що нікуди й класти. Бабка застелила підлогу веретками і поклала всіх дітей на підлозі. Дід зайшов до хати, а бабка йому:

— Дивися, на дитину ступиш.

Дід сюди — дитина, дід туди — дитина.

— Та скільки ж тих дітей?! — крикнув дід.

— Двадцять чотири, — каже бабка, — маєте двадцять чотири сини.

Як почув це дід, то злякався і втік. Зайшов він у ліс і довго блукав, поки не зайшов туди, де лиш дичина ходила. Зробив собі там дід землянку та й жив. Прожив він у тій землянці багато років і зовсім здичавів.

А хлопці повиростали і питають маму:

— У нас був тато?

— Був.

— А де ж він?

— Налякався і втік, як побачив, що вас аж двадцять чотири вродилося. І нічого не чути за нього.

Пішли одного разу хлопці в ліс на прогулянку. Довго вони ходили по лісі, далеко зайшли і надибали землянку. Дід вийшов із землянки, побачив, що якісь люди йдуть, і втік. А один із хлопців каже:

— Може, це наш тато?

Прийшли вони додому та й питають маму:

— Який був наш тато? Який він з лиця?

Все-все розпитували вони. І стара розказала, який був їх батько. А вони похвалилися, кого бачили в лісі.

— Це, відей, і є ваш тато, — сказала мати.

Але як його повернути додому? І один чоловік їх нарадив.

— Ідіть, — каже, — до шевця і зробіть такий чобіт, щоб у нього можна було всунути обидві ноги. Та наберіть всього їсти-пити. І занесіть усе це в ту землянку.

Так вони й зробили.

Старий прийшов у землянку, наївся, напився і захотів у той чобіт озутися. Встромив одну ногу, а тоді й другу. А хлопці вскочили і схопили його. Та й привели додому.

— Це ваш тато, — сказала мати.

А хлопці й кажуть:

— Ми вже, тату, виросли, і треба нас женити. Ідіть і знайдіть такого чоловіка, щоб мав двадцять чотири дочки. На них ми й оженимось.

І пішов батько глядіти такого чоловіка. Довго ходив, поки не направили його люди куди треба. «Там, у лісі, є хата, — сказали йому. — В ній живе одна жінка, і в неї є двадцять чотири дівчини».

А жила та жінка в другому царстві. Прийшов старий до неї, а вона й питає:

— Що, добрий чоловіче, глядиш?

— Направили мене до вас люди. Кажуть, що у вас є двадцять чотири дівчини. А в мене двадцять чотири хлопці. То, може, посватаємось?

Баба погодилася.

— Най ваші хлопці приходять. Може, й посватаємось.

Приходить батько додому і каже хлопцям:

— Знайшов я двадцять чотири сестри. Їхня мати сказала, щоб ви самі прийшли.

Дорога була далека, вирішили хлопці купити коней, щоб їхати верхи, і пішли на ярмарок. А перед тим, як вони мали йти на ярмарок, найменший ростом брат зустрів якогось дідуся.

— Ви йдете на ярмарок за кіньми? — питає дідусь.

— Ідемо.

— То я тобі щось скажу. Як будеш вибирати коня, то візьми тарілку і поклади на неї жар. Кот-

рий кінь підбіжить до тебе і зачне той жар їсти, отого й купи.

Прийшли вони на ярмарок, і кожен купив коня на свій смак. А найменший брат ходить, ходить і ніяк не може вибрати. Коли ярмарок почав розходитися, підбігла до нього конячина. Благенька, худенька. Та вхопила з тарілки жар і з'їла. Він піймав її, а тут і її хазяїн підходить.

— Ваш кінь? — питає хлопець.

— Мій.

Хлопець запитав про ціну і купив того коня.

Їдуть вони додому. І сміються всі з найменшого брата: «Ну й коня ти собі вибрав!»

Приїхали вони додому, дали коням їсти. А вночі найменший брат зайшов до свого коня. І каже йому кінь:

— Коли поїдете, то, може, живими від тої баби й не вернетеся, бо та баба — чарівниця.

Послухав це найменший брат і нічого не сказав братам.

Вирушили вони в дорогу. Як приїхали до тої баби, кінь каже хлопцеві:

— Як захоче баба завести нас у конюшню, то не погоджуйся. Скажи, що коні надворі будуть ночувати.

Прив'язали вони коней до плота. А баба вийшла та й каже:

— Заводьте коней у конюшню.

— Най вони тут будуть, — сказав найменший брат, і зоставили хлопці коней надворі.

Зайшли вони до хати, поговорили з дівчатами. Дівчата погодилися піти за них. А баба не погоджується, лиш не показує цього хлопцям. І каже їм баба:

— Переночуйте у нас, а рано встанете і поїдете додому. Та й розкажете все татові. І зробимо весілля.

Дає їм баба кімнату. А там сорок вісім ліжок, для двадцяти чотирьох хлопців і двадцяти чотирьох дівчат. Вийшов хлопець і тихо розказав коневі, як баба їх укладає. А кінь каже йому:

— Як будете лягати спати, то скажи дівчатам, що у вас є такий звичай — мінятися одежею. Дівчата най вашу одежу вберуть, а ви одежу з дівчат. Баба хоче вночі зарубати вас, а натомість вона зарубає своїх дочок. А як вона це зробить і вийде, то буди братів і тікайте. І щоб встигли добігти до межі, бо всіх вас зарубає баба.

Зайшов він у кімнату, де збиралися спати хлопці й дівчата, і каже:

— У нас такий звичай: як сватаються, то міняються одежею.

І помінялися вони всі. А баба не знала про це.

Лягли спати. А вночі баба приходить з ножем і дивиться, на котрім ліжку хлопець. І рубає кожного. Так вона порубала всіх своїх дівчат, бо вони були в чоловічій одежі. Хлопець усе це бачив і, як баба забралася, збудив своїх братів. «Давайте, хлопці, тікати!» Вийшли вони, сіли на коней, але ще не знають, чого тікають. Найменший брат їм усе по дорозі розказав.

Приїхали вони додому і говорять батькові:

— От що ми пацили!

Розказали вони все татові. А найменший брат каже:

— Давайте не будемо більше татові голову морочити. Хто де знайде собі дівчину, там хай і жениться.

І розійшлися вони в різні боки.

Самий менший сів на свого коня і поїхав. Від'їхали вони трохи, а кінь і каже:

— Їхати нам дуже довго буде. Давай летіти.

І полетіли вони попід хмари. Летять, дивиться хлопець на долину, а там щось блищить, як сонце. Спустилися вони, а там лежить золота кінська підкова. Питає хлопець коня, чи брати. А кінь каже:

— Візьмеш — погано буде, і не візьмеш — погано буде. Бери!

Узяв він ту підкову і полетіли далі. Летять, і знов забачив він щось на землі. Спустилися, а то золоте перо з птахи.

— Брати чи не брати? — питає знов хлопець.

— І так погано буде, і так погано. Бери! — каже кінь.

Взяли вони те перо і полетіли далі. І побачив він знов, що на землі якесь чудо блищить. Спустилися, а то шалок золотий. Питає він коня, чи брати. А кінь каже:

— Як візьмеш, біда, і як не візьмеш, біда. Бери!

Взяли вони той шалок і полетіли.

І потрапили вони до одного царя. А в того царя не було жінки, а лиш дочка. Глянула та дочка на нашого хлопця, а він такий красивий, як царів син.

— Як ти попав до мене? — питає цар.

— Я бідний хлопець і шукаю, де б найнятися на роботу.

— Мені треба конюха, — сказав цар.

І став він у царя конюхом.

Був хлопець дуже старанним. Навів порядок коло царських коней. І свого коня поставив у конюшню, ще й золоте перо почепив біля нього на стіну. Царська дочка побачила те перо і каже цареві:

— Тату, у нашого конюха є золоте перо. Таке гарне!

А цар каже хлопцеві:

— Як собі хочеш, а мені ту птаху знайди, що ото з неї пір'я у тебе.

Хлопець іде до коня і розказує, яке цар йому завдання дав. А кінь каже:

— Птаха у тої баби, що зарубала двадцять чотири дочки. Вона в неї у золотій клітці, а та клітка така красива, як і птаха. Але не бери птаху з кліткою, бо вона закричить, і тебе піймають. Бери без клітки.

І поїхали вони до баби. Добралися вночі до птахи, і взяв хлопець птаху без клітки.

Як приніс він ту птаху, цар узяв його від коней до себе за помічника. А хлопець дістав золоту підкову та й почепив біля свого коня. Дівчина заглянула, побачила ту підкову та й каже цареві:

— Тату, а він золоту підкову почепив біля свого коня.

Цар кличе хлопця й питає:

— Що то за підкова у тебе?

— Я знайшов.

— Як ти знайшов підкову, то знайди мені й того коня, що загубив її.

Прийшов хлопець до свого коня та й розказує, який наказ дав цар. А кінь каже:

— Той кінь теж у баби. Знову треба йти до неї. Але бери коня без вуздечки, бо він заірже, і баба тебе спіймає.

Поїхали вони до баби. Пішов він туди, де стояв золотий кінь, і тихенько зняв із нього вуздечку. Та вивів золотого коня, і повернулися вони до царя.

Цар задоволений. А хлопець узяв та й почепив коло свого коня золотий шалок. Царська дочка побачила і знов розказала батькові. Викликає його цар і говорить:

— Привези мені ту жінку, що загубила золотий шалок.

Розповів хлопець про все коневі, а той каже:

— Та це ж нам треба ту саму бабу привезти. Як послухаєш мене, то привезеш і бабу, а як не послухаєш, то живий відти не вернешся.

Поїхали вони до баби, і каже хлопцеві кінь:

— Іди до неї в хату. Вона тепер спить. Коло неї горять дві лампи, одна в головах, а друга в ногах. Поміняй ті лампи місцями. І баба зробиться наполовину мертва. Тоді бери її на плечі, неси до мене і поїдемо.

Так він і зробив. Привезли вони бабу до царя. А та чарівниця була красива, і старий цар одразу полюбив її. І каже їй:

— У мене нема жінки, а в тебе чоловіка. Робімо весілля!

— До весілля ще далеко, — каже чарівниця. — Скажи цьому хлопцеві, хай іде до Чорного моря і приведе Морського Коня.

Цар викликає хлопця і каже:

— Багато ти вже зробив для мене. То ще йди до Чорного моря і приведи Морського Коня.

Пішов хлопець знов до свого коня. Розказав йому все, а кінь каже:

— Йди до царя і проси десять шкур із буйволів і десять пудів смоли.

Цареві це легко було зробити, і він дав хлопцеві шкури й смолу. Поїхали вони до моря, а кінь і каже хлопцеві:

— Стели на мене одну шкуру. Та розтопи пуд смоли і змасти її. І так зроби з усіма шкурами: клади на мене всі десять і кожну масти смолою. А сам сховайся, бо Морський Кінь тебе знищить.

Накрив хлопець коня насмоленими шкурами і сховався. А його кінь заіржав. Морський Кінь то вчув, розсердився і зразу вийшов із моря. Та давай кусати хлопцевого коня. Як ухопить, та й набере смоли в рот. І заклеїв він собі зуби смолою. А хлоп-

ців кінь тим часом б'є та б'є його. Морський Кінь ще трохи хапав за смолу та буйволячі шкури, але хлопців кінь так збив його, що той здався і мусив іти, куди скажуть. Хлопців кінь кликнув свого господаря, той скинув із нього насмолені шкури, і їдуть вони до царя. А Морський Кінь каже:

— Подивися назад. Що ти бачиш?

Хлопець оглянувся і крикнув:

— Чорна хмара доганяє нас!

— То не хмара, то коні, — сказав Морський Кінь. — Давайте скоріше бігти, щоб вони не догнали нас у дорозі. Хай доганяють, як ми будемо на місці.

І скапали вони. Приїхали до царя. Хлопець каже цареві:

— Давайте скоро людей і дерева, щоб зробити обору, там сила коней біжить.

Поки морські коні прибігли, обора була готова. Коні забігли, і їх зразу закрили в оборі. Як побачив цар стільки коней, та сказав бабі:

— Треба дати йому за це звання міністра.

А баба каже:

— Він хороший, але треба, щоб він скупався в киплячому кінському молоці, то буде ще май красивий.

Надоїли вони з кобил котел молока, поставили його на вогонь, і цар каже хлопцеві:

— Треба, щоб ти скупався в цьому молоці, то будеш дуже красивий.

Пішов хлопець до коня і каже:

— Біда! Варять молоко і кажуть, щоб я в ньому купався.

— То нічого, — каже кінь. — Як усе буде готове, то скаже, щоб покликали твого коня. Най він побачить твою смерть.

Роздягся хлопець і приготувався скакати в молоко. Та й каже:

— Я вже бачу, що маю тут умерти. То покличте мого коня, най він побачить мою смерть.

І цар звелів привести коня. Хлопець скочив у котел, а кінь подув, і молоко зробилося холодним. Хлопець викупався і вийшов з молока ще красивішим.

Побачила це баба і веліла знову гріти молоко. «Як я викупаюся, — думала вона, — то буду молода і дуже красива». Молоко закипіло, а вона як скочила в нього, то лиш кості від неї лишилися.

Цар каже до хлопця:

— То твій кінь таку силу має. Ти прив'яжи його біля котла, най і я покупаюся.

Стали знову гріти молоко. Скоро воно закипіло. Привів хлопець коня, а той каже:

— Цар нас так багато мучив, що не варто його рятувати. Най пропадає.

Скочив цар у котел — і лиш кості від нього лишилися. А хлопець оженився на його дочці і став царем. І зробили таке весілля, що ні до того такого не було, ні відтоді.

НІМА ЦАРИЦЯ

Був собі один бідний чоловік. Дуже вони з жінкою бідували. Якось пішов той чоловік у ліс по гриби, і підійшла до нього якась баба.

— Що ви тут робите? — питає баба.

— Збираю гриби.

Баба каже:

— Ви бідний чоловік. Нате вам ці три горіхи. Як прийдете додому, розбийте їх, і не будете біль-

ше бідний. Але дасте мені за ці горіхи те, чого у вас зараз нема.

Погодився чоловік. Приходить він додому і не каже жінці нічого, а пробує, що з тих горіхів буде. Розбив один горіх — і купа золота з'явилася! Б'є другий горіх — друга купа золота! Б'є третій — третя купа!

— Жінко, тепер ми будемо жити, бо грошей у нас досить. Але за ці гроші я маю віддати те, чого в нас зараз нема. Так я з бабою домовився, котра мені горіхи дала.

Жінка каже:

— То добре. Як нічого в нас нема, то нічого й не дамо бабі.

А через якийсь час народилася в них дівчинка. І така красива, що на світі такої більше нема. Аж тепер вони здогадалися, що мають віддати бабі.

Минуло років із десять. Той чоловік зробився великим багатієм. Дівчинка вже виросла. А тут і баба прийшла.

Каже:

— Згодилися ви дати те, чого не мали, то я й беру те, чого тоді не було. Беру вашу дівчину.

Взяла баба дівчину й пішла.

А та баба була чарівницею. Це вже дванадцяту дівчину вона від людей узяла. І нічого ті дівчата в неї не робили.

Привела баба дівчину, побула день вдома, а на другий кудись пішла.

Сказала вона дівчатам:

— Тут є багато кімнат, і ви можете в усі кімнати заглядати, лише у останню кімнату не заглядайте.

Пішла баба, а новенька дівчина думає: «Подивлюся я, що там у тій кімнаті». Відчинила двері,

а там лежить та сама баба. Лежить мертва. Дівчина зачинила двері і нікому ні слова не каже.

А баба прокинулась. Вона знала, що та дівчина бачила її мертву, і питає дівчину:

— Що ти бачила в тій кімнаті, як дивилася туди?

— Нічого не бачила і не дивилася.

Баба добре знає, що дівчина дивилася, а дівчина ніяк не хоче признатися.

Коли баба вмирала на добу, то її легко було зробити мертвою й на рік. Треба було тільки переставити свічки: ту, що стояла у баби в ногах, поставити в головах, а від голови поставити свічку в ноги.

Боялась баба, що дівчина комусь розкаже про неї, і зробила її німою. А потім відвела дівчину в ліс і лишила саму.

А тим лісом їхав цар і побачив дівчину.

— Ану, йди, подивися, що за дівчина там сидить, — каже він кучеру.

Той пішов до неї та й питає:

— Чого ти тут сидиш?

Вона мовчить.

— Звідки ти?

Вона мовчить.

— Чого мовчиш?

Вона мовчить.

Кучер повернувся і каже цареві:

— Вона нічого не говорить. Мабуть, німа. А красива, що в світі такої я ще не бачив.

— Іди приведи її сюди, — каже цар.

Кучер пішов, узяв дівчину за руку й привів. Як побачив цар таку красу, то не міг очей відвести. «Нехай вона й німа, але візьму її за жінку», — думає цар.

Привіз її цар додому, одружився та й живе з нею. І через рік такого вона гарного хлопчика народила, що в світі такого більше не було.

А баба-упириця, в якої вона колись жила, прийшла вночі до царського дому та зарубала хлопчика, а матері його помастила рота кров'ю. Узяла зарубаного хлопчика і пішла. Встає вранці цар, дитини нема, а жінка в крові. Зібралися міністри і вирішили, що то вона з'їла дитину. Але цар сказав:

— Нічого я їй за це не зроблю, бо люблю її.

І пробачив їй.

Через рік знову народився хлопчик. І знов прийшла баба-упириця й зробила все, як вперше. Встає вранці цар — дитини нема, а жінка змащена кров'ю. «Ну, — думає цар, — це вона знов дитину з'їла». Але пробачає і цього разу.

На третій рік народився в них ще один хлопець. І з ним сталося те саме, що з двома першими. Встав вранці цар — дитини нема, і жінка змащена кров'ю.

А люди кажуть йому:

— І ви вимащені.

Тут цар розлютився. Замало того, що вона їсть дітей, то ще й йому давала їсти! Судити її!

Суд присудив: утопити цареву жінку в гарячій смолі.

А баба-упириця приходить і робить так, що б з нею жінка говорила, хоч для всіх залишалася німою. А потім питає її:

— Що ти бачила в тій кімнаті? Кажи, бо зварять тебе у смолі.

— Нічого не бачила, — каже вона.

Ведуть жінку до ями зі смолою. А чарівниця йде за нею, і ніхто не бачить її, крім засудженої.

— Кажи, що ти бачила, бо зараз укинуть тебе в яму і згориш у смолі, — каже баба.

— Нічого не бачила.

Коло ями читають присуд: «Таку й таку вкинути в яму зі смолою за таку-то провину». А баба знов питає:

— Кажи, що бачила.

— Нічого не бачила.

І баба повірила їй та й крикнула, щоб усі чули:

— Не кидайте її в яму, бо то я винна. Я зарубала дітей і змастила їй рота кров'ю.

Ніхто не бачив бабу, лише усі чули її голос. Та засуджену не кинули в яму.

З того часу вона почала говорити і розказала людям:

— ...Баба-чарівниця сказала, щоб я не дивилася в одну кімнату. А я заглянула, але нічого не побачила там. Баба думала, що я там щось бачила, і зробила мене німою.

Баба все це чула і лишила царицю, бо повірила, що та нічого не може про неї розповісти.

Після того молода цариця добре жила з чоловіком, і мали вони багато дітей. Може, й тепер ще живуть.

ЛІСОВИЙ ЦАР ОХ

Колись-то давно жив собі убогий чоловік із жінкою, а у них був одним один син, та й той не такий, як треба: таке ледащо вдалося, той одинчик, що Господи! Нічого — і за холодну воду не візьметься, а все тільки на печі сидить та прісцем пересипається. Уже йому, може, років з двадцять, а він усе на печі сидить — ніколи й не злазить. Як подадуть їсти, то й їсть, а не подадуть, то й так обходиться. Батько й мати журяться: «Що нам з тобою, сину, робити, що ти ні до чого недотеп-

ний? Чужі діти своїм батькам у поміч стають, а ти тільки дурно у нас хліб переводиш!»

Журились-журились батько з матір'ю, а далі мати й каже:

— Що ти, чоловіче, думаєш з ним робити, що вже він до зросту дійшов, а така недотепа — нічого не вміє? Ти б його куди оддав, то оддав, найняв, то найняв, — може б, його чужі люди чого вивчили.

Порадились, батько й оддав його на кравця вчитись. От він там побув днів зо три та й утік; виліз на піч — знов прісцем пересипається. Батько його вибив добре, вилаяв, оддав до шевця в науку. То він і звідтіля втік. Батько знов його вибив і оддав ковальства вчитися. Так і там не був довго — втік. Батько — що робити? «Поведу, — каже, — ледащо у інше царство, де найму, то найму, — може, він відтіля не втече!» Взяв його і повів.

Ідуть та йдуть, чи довго чи недовго, аж увійшли у такий темний ліс, що тільки небо та земля. Увіходять у ліс, притомилися трохи; а так, над стежкою, стоїть обгорілий пеньок. Батько й каже:

— Притомивсь я — сяду, одпочину трохи.

От сідає на пеньок та:

— Ох! Як же я втомився! — каже.

Тільки це сказав, аж із того пенька — де не взявся — вилазить такий маленький дідок, сам зморщений, а борода зелена аж по коліна.

— Що тобі, — питає, — чоловіче, треба од мене?

Чоловік здивувався, де воно таке диво взялося, та й каже йому:

— Хіба я тебе кликав? Одчепись!

— Як же не кликав, — каже дідок, — коли кликав! Я лісовий цар Ох, чарівник. Чого ти мене кликав?

— Та цур тобі, я тебе й не думав кликати! — каже чоловік.

— Ні, кликав! Ти сказав: «Ох!»

— Та то я втомився, — каже чоловік, — та й сказав.

— Куди ж ти йдеш? — питає Ох.

— Світ за очі! Веду оцю дитину наймати, може, його чужі люди навчать розуму, бо у себе вдома що найму, то й утече.

— Найми, — каже Ох, — у мене: я його вивчу. Тільки з такою умовою: як вибуде рік та прийдеш за ним, то як пізнаєш його — бери, а не пізнаєш — ще рік служитиме в мене!

— Добре, — каже чоловік.

От ударили по руках, чоловік і пішов собі додому, а сина повів Ох до себе.

От як повів його Ох, та й повів на той світ, під землю, та привів до зеленої хатки, очеретом обтиканої. А в тій хатці усе зелене: і стіни зелені, і лавки зелені, і Охова жінка зелена, і діти, сказано — все, все... А за наймичок у Оха мавки — такі зелені, як рута!..

— Ну, сідай же, — каже Ох, — наймитку, та попоїси трохи!

Мавки подають йому страву — й страва зелена; він попоїв.

— Ну, — каже Ох, — піди ж, наймитку, дровець урубай та наноси.

Наймиток пішов. Чи рубав, чи не рубав, та ліг на дрівця і заснув. Приходить Ох — аж він спить. Ох його зв'язав, звелів наносити дрів, поклав на дрова зв'язаного наймита, підпалив дрова... Згорів наймит! Ох тоді попілець по вітру розвіяв, а одна вуглина й випала з того попелу. Він її спрснув живою водою: наймит знов став живий, тільки вже моторніший трохи. Ох знову звелів дрова рубати, а той знову заснув. Ох підпалив дрова,

наймита спалив, попілець по вітру розвіяв, вуглину сприснув живою водою: наймит знов ожив і став такий гарний, що нема кращого! От Ох спалив його й утретє, знов сприснув живою водою: із того ледачого парубка став такий моторний та гарний козак, що ні здумати, ні згадати, хіба що в казці сказати.

От вибув той парубок рік. Як вийшов рік, батько іде за сином. Прийшов у той ліс, до того пенька обгорілого, сів та:

— Ох!

Ох і виліз із пенька та й каже:

— Здоров був, чоловіче!

— Здоров, Ох!

— А чого тобі треба, чоловіче? — питає Ох.

— Прийшов, — каже, — за сином.

— Ну йди! Як пізнаєш, бери його з собою, а не пізнаєш — ще рік служитиме.

Чоловік і пішов за Охом. Приходять до його хати; Ох виніс мірку проса, висипав, назбігалось такого до біса півнів!

— Ну, пізнавай, — каже Ох, — де твій син.

Чоловік дивився, дивився — всі півні однакові: один у одного — не пізнав.

— Ну, — каже Ох, — іди ж собі, коли не пізнав, ще рік твій син служитиме у мене.

Чоловік і пішов додому.

От виходить і другий рік. Чоловік знов іде до Оха.

Прийшов до пенька:

— Ох! — каже.

Ох до нього виліз.

— Іди, — каже, — пізнавай!

Увів його у кошару — аж там самі барани один в одну. Чоловік пізнавав-пізнавав — не пізнав.

— Іди собі, коли так, додому: твій син ще рік житиме у мене.

Чоловік і пішов, журячись.

Виходить і третій рік: чоловік іде до Оха. Іде та йде, аж йому назустріч дід, увесь, як молоко, білий, і одежа на ньому біла.

— Здоров, чоловіче!

— Доброго здоровля, діду!

— Куди тебе Бог несе?

— Іду, — каже, — до Оха виручати сина.

— Як саме?

— Так і так, — каже чоловік. І розказав тому білому дідові, як він Охові оддав у найми свого сина і з якою умовою.

— Е! — каже дід, — погано, чоловіче! Довго він тебе водитиме.

— Та я вже, — каже чоловік, — і сам бачу, що погано, та не знаю, що його й робити тепер у світі... Чи ви, дідусю, не знаєте, як мені мого сина вгадати?

— Знаю! — каже дід.

— Скажіть же й мені, дідусю-голубчику: я за вас цілий вік буду Бога молити! Бо все-таки, який він не був, а мій син — своя кров!

— Слухай же, — каже дід, — як прийдеш до Оха, він тобі випустить голубів: то ти не бери ніякого голуба, тільки бери того, що не їстиме, а сам собі під грушею сидітиме та оскубатиметься: то твій син!

Подякував чоловік дідові і пішов.

Приходить до пенька.

— Ох! — каже.

Ох і виліз до нього і повів його у своє лісове царство. От висипав Ох мірку пшениці, скликав голубів. Назліталось їх така сила, що Господи! — і все один в один.

— Пізнавай, — каже Ох, — де твій син. Пізнаєш — твій, а не пізнаєш — мій!

От усі голуби їдять пшеницю, а один сидить під грушею сам собі, надувся та оскубається. Чоловік і каже:

— Ось мій син!

— Ну, вгадав! Коли так — бери!

Взяв, перекинув того голуба: став із нього такий гарний парубок, що кращого й на світі немає. Батько зрадів дуже, обнімає його, цілує... Раді обидва!

— Ходім же, сину, додому!

От і пішли.

Ідуть дорогою та розмовляють: батько розпитує, як там у Оха було; син разказує; то батько розказує, як він бідує, а син слухає. А далі батько й каже:

— Що ж ми тепер, сину, робитимем? Я бідний і ти бідний... Служив ти три роки, та нічого не заробив!

— Не журіться, тату, — все гаразд буде. Глядіть, — каже, — тут полюватимуть за лисицями паничі; я перекинусь хортом та піймаю лисицю, то паничі мене купуватимуть у вас. Ви мене продайте за триста карбованців — тільки продавайте без ретязя. От у нас і гроші будуть, розживемось!

Ідуть та йдуть, аж так на узліссі собаки ганяють лисицю, — так ганяють, так ганяють: лисиця не втече, хорт не дожене. Син зараз перекинувся хортом, догнав ту лисицю, піймав. Паничі вискочили з лісу.

— Це твій хорт?

— Мій!

— Добрий хорт! Продай його нам!

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Триста карбованців, без ретязя!

— Нащо нам твій ретязь, ми йому позолочений зробимо.

Відрахували гроші, взяли хорта — давай полювати. Випустили того хорта знову на лисицю. Він як погнав лисицю, та погнав аж у ліс, та перекинувсь парубком і знову прийшов до батька.

Ідуть та йдуть. Батько й каже:

— Що нам, сину, цих грошей, тільки що хазяйством завестись, хату полагодити...

— Не журіться, тату, буде ще. Тут паничі їхатимуть по перепелиці з соколом. Я перекинусь соколом, то вони мене купуватимуть. Ви мене продайте знов за триста карбованців, тільки без шапочки.

От ідуть полем. Паничі випустили сокола на перепела; так сокіл женеться, а перепел тікає: сокіл не дожене, перепел не втече. Син перекинувся соколом — так зразу і насів того перепела. Паничі побачили.

— Це твій сокіл?

— Мій.

— Продай його нам.

— Купіть.

— Що тобі за нього?

— Як дасте триста карбованців, то беріть собі сокола, тільки без шапочки.

— Ми йому парчеву зробимо.

Поторгувались, продав за триста карбованців. От паничі пустили того сокола за перепелицею, а він як полетів, та й полетів, та перекинувся парубком і знову прийшов до батька.

— Ну, тепер ми розжились трохи, — каже батько.

— Пождіть, тату, ще буде. Як будемо, — каже, — йти через ярмарок, то я перекинусь конем, а ви

мене продавайте. Дадуть вам за мене тисячу карбованців, тільки продавайте без недоуздка.

От заходять до містечка там чи що, аж ярмарок. Син перекинувся конем — і такий кінь, як змій, і приступити страшно! Батько веде того коня за недоуздок, а він так гарцює, копитами землю вибиває!

Тут понасходилось купців — торгують.

— Тисячу, — каже, — без недоуздка, то й беріть!

— Та навіщо нам цей недоуздок, ми йому срібну позолочену уздечку зробимо!

Дають п'ятсот.

— Ні!

А це підходить циган, сліпий на одно око:

— Що тобі, чоловіче, за коня?

— Тисячу без недоуздка.

— Ге! Дорого, батьку: візьми п'ятсот з недоуздком!

— Ні, не рука, — каже батько.

— Ну, шістсот... бери!

Як узяв той циган торгуватися, як узяв, так чоловік і шага не спускає.

— Ну, бери, батьку, тільки з недоуздком.

— Е, ні, цигане: недоуздок мій!

— Чоловіче добрий! Де ти видав, щоб коня продавати без уздечки? І передати ніяк.

— Як хочеш, а недоуздок мій! — каже чоловік.

— Ну, батьку, я тобі ще п'ять карбованців накину, тільки з недоуздком.

Чоловік подумав: недоуздок яких там три гривни варт, а циган дає п'ять карбованців! Взяв і оддав.

Пішов чоловік, взявши гроші, додому, а циган на коня — та й поїхав. А то не циган — то Ох перекинувся циганом.

Той кінь несе та й несе Оха — вище дерева, нижче хмари... От спустились у ліс, приїхали до Оха; він того коня пустив пастись, а сам пішов у хату.

— Не втік-таки від моїх рук! — каже жінці.

От у обідню пору бере Ох того коня за поводи, веде до водопою, до річки. Тільки привів до річки, а той кінь нахилився пити, та й перекинувся окунем, та й поплив. Ох, недовго думаючи, перекинувсь і собі щукою та давай ганятися за тим окунем. Так оце — що нажене, то окунь відстовбурчить пірця та хвостом повернеться, то щука й не візьме... От оце вона дожене та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

— Коли ти, кумонько, хочеш балакати, — каже окунець щуці, — то я й так чую!

То це — що нажене щука окуня та:

— Окунець, окунець, повернись до мене головою, побалакаєм з тобою!

То окунець відстовбурчить пірця та:

— Коли ти, кумонько, хочеш, то я й так чую!

Довго ганялася щука за окунем — та ні! А це випливає той окунь на берег — аж там царівна шмаття пере. Окунь перекинувся гранатовим перетнем у золотій оправі, царівна й побачила, та й підняла той перстень з води. Приносить додому, хвалиться:

— Який я, таточку, гарний перстень знайшла!

Батько милується, а царівна не знає, на який його й палець надіти: такий гарний!

Коли це через якийсь там час повідомили царя, що прийшов якийсь купець.

А то Ох купцем перекинувся.

Цар вийшов:

— Що тобі треба, старче?

— Так і так. Плив я, — каже Ох, — кораблем по морю, віз у свою землю своєму цареві перстень гранатовий та й упустив той перстень у воду. Чи ніхто з ваших не знайшов?

— Моя дочка знайшла, — каже цар.

Покликали й її. Ох як узяв її просити, щоб оддала, «бо мені, — каже, — і на світі не жити, як не привезу того перстня!»

А вона не оддає та й годі! Тут уже цар уступився:

— Оддай, — каже, — дочко, а то через нас буде нещастя чоловікові — оддай!

А Ох так просить!

— Що хочете, те й беріть у мене, тільки оддайте мені перстень.

— Ну, коли так, — каже царівна, — то щоб ні тобі, ні мені!

Та й кинула той перстень на землю... він і розсипався пшоном — так і порозкочувалось по всій хаті. А Ох, недовго думаючи, перекинувся півнем та давай клювати те пшоно, клював-клював, все поклював... А одна пшонина закотилася під ноги царівні, — він тієї пшонини не з'їв. Як поклював, у вікно вилетів, та й полетів собі...

А з тієї пшонини та перекинувся парубок — і такий гарний, що царівна, як побачила, так і закохалася одразу, та так же то щиро просить царя й царицю, щоб її оддали за нього:

— Ні за ким, — каже, — я щаслива не буду, а за ним моє щастя!

Цар довго морщився — що то за простого оддати свою дочку; а далі погодився. Поблагословили їх та й подружили, та таке весілля справляли, що увесь мир скликали.

ПРО ОХА-ЧУДОТВОРА

Був собі дід та баба і був у них один син. От баба діду й каже:

— Діду, одведи його у школу!

От дід узяв сина й повів у школу. Веде та й веде, коли бачить-стоїть гора така висока, що страх. От він зійшов на гору і каже:

— Ох!

Коли виходить пан і каже:

— Нащо ти мене звеш?

— Я вас не зову. Я зійшов на гору і кажу: «Ох!»

— Я саме той чарівник Ох. Куди ти ведеш свого сина?

— Да поведу у школу куди-небудь.

— Оддай мені, я його вивчу.

— Що ж вам за год?

— Зроби мені копу ложечок.

— Ну добре.

От дід приходить додому й каже бабі:

— Оддав сина у школу.

— Кому ж ти оддав?

— Оху.

— Що ж йому за те?

— Копу ложечок.

От дід зробив копу ложечок, приносить до Оха, а Ох йому і каже:

— Постій, я внесу твого сина.

Пішов Ох і приносить три яструбці і дав їм їсти, а після й каже:

— Пізнавай свого сина!

От дід і каже:

— Не пізнаю.

— Ну йди додому, да зроби ще мені копу тарілочок.

Прийшов дід додому і начав робить. Зробив він копу тарілочок і приносить до Оха; а той і каже:

— Посидь у мене в хаті, я ось зараз унесу... — Пішов і вносить три півники, посипав їм їсти й каже:

— Пізнавай свого сина!

— Не пізнаю! — каже дід.

— Ну, — каже Ох, — коли ти не пізнаєш свого сина, то йди додому та зроби мені знов копу ложечок.

От дід наробив ложечок і приносить, а Ох йому й каже:

— Посидь у хаті, діду!

Дід остався в хаті, а він пішов у конюшню, забрав своїх два сини і його третього. Приводить у конюшню того чоловіка — стоїть таких три жеребці, що страх. От Ох і каже:

— Пізнавай свого сина!

— Не пізнаю, — каже дід.

— Ну іди, да принеси мені копу ложечок.

От дід приходить додому, як почав стараться, як почав стараться — вистарався. А дідів син у Оха дрова рубає і каже наймичці:

— Як прийде мій батько, то я буду з правого боку стояти і буду ногою тупати.

От приходить батько до Оха, а наймичка й каже йому:

— Ваш син буде з правого боку стояти і ногою тупати.

Приходить Ох і каже:

— Іди, діду, у конюшню!

Приходить дід у конюшню — коли стоїть таких три жеребці, що страх. От дід і каже:

— Оце мій син!

— Ну бери, — каже Ох.

Узяв дід свого сина й пішли додому; а син і каже дорогою:

— Як же нам грошей заробить?

— Як же ми заробимо? — каже батько.

От син зразу перекинувся яструбом, да й каже:

— Мене ні за що не продавайте, як за сто карбованців.

От той яструб усе сидить на плечі, як де перепілка заспіває, так він полетить і принесе. Іде пан, побачив того яструба і каже:

— Що тобі за яструбця?

— Сто карбованців.

Вийняв пан і дав за того яструба сто карбованців, а яструба взяв, посадив на плече і поїхав собі. Той яструб носить да й носить перепілки, а за однією як погнався, та в яр, а в яру перекинувся зайцем, потім прибіг до батька, перекинувся хлопцем, і пішли вдвох додому й живуть собі.

Прочули вони, що в такому-то містечку ярмарок, син і каже батьку:

— Я стану таким конем, що одна шерстина срібна, а друга золота, і поведіть мене на ярмарок. Вам будуть давати багато грошей, дак ви не продавайте, аж поки не наб'ють п'ять мішків золота, і щоб ви зняли уздечку, хоч як будуть дорого платити за уздечку, то не продавайте.

Повів він його у ярмарок і продає. Скільки панів не приходило купувати його, то він як скаже таку ціну, то пани і не хотять купувати його. От прийшов той самий учитель його, Ох (а він дідом перекинувся), і каже:

— Що тобі, старий, за цього коня?

— П'ять мішків набийте золотом, та ще щоб моя й уздечка була.

От Ох оддав йому золото, вихватив коня з уздечкою, а кінь і плаче. Привів його додому і при-

в'язав у конюшні так круто, що страх, і його товариші тут у конюшні.

От той кінь і каже:

— Одпустіть хоч трошки, хоч дайте дихнути.

Вони взяли і одпустили трошки, він зразу одірвався та й побіг. Дивиться кінь, що за ним женеться вовк, кінь зразу перекинувся хортом, біжить та й біжить, коли море — кінь нерекинувся окунем, а вовк щукою, та й пливуть. От щука й каже:

— Окуне, повернись до мене боком.

— Коли ти щука бистра, — каже окунь, — то лови мене з хвоста.

Пливуть вони, коли дивляться, аж перуть прачки плаття — царська дочка і служниця царя. От він зразу перекинувся перстником перед царською дочкою, вона узяла той перстник. Ох перекинувся таким старим дідом, що страх, прийшов до них да й каже:

— Чи не бачили тут перстника, я тут учора загубив?

— Ні, — каже, — найшли.

— Да оддайте ж мені.

— Ні, не оддам, — каже царська дочка.

— Ну, що ж, як вам услужить за те, щоб ви оддали?

— Сім год служи.

От Ох служить, а той, що перекинувся перстником, вночі парубком, а вдень перстником лежить.

— Як будете, — каже царівні, — оддавать мене, нехай лучче маком посіюсь. Та як буде одна мачина котиться під чобіт, то наступи її.

Приходить йому строк, дак Ох і каже:

— Оддайте ж мені перстник!

— Нехай, — каже царівна, — лучче маком посіється!

Взяла да й кинула його. Коли дивиться, аж одна мачинка котиться, вона взяла да й наступила ногою. Той дід перекинувся півником і збирав мак, а та мачинка перекинулась яструбом. Зараз яструб убив півника. А тоді він став парубком, да й повінчався з царівною — живуть і хліб жують, а нам не дають.

ПРОТОПЕЙ-ПРАПОРЩИК

Була в царя дочка. Та така вже гарна, що цар її й показувати не хотів нікому. Боявся, що вкрадуть. Але довідався про неї чарівник із далекого заморського краю, спорядив він корабель та й поїхав через море, щоб царську дочку вкрасти. Приїхав, а вона з подругами морським берегом прогулюється. Чарівник почав показувати всілякі чарівні квіти і заманив її тими квітами на палубу корабля. Як тільки вона ступила на палубу, чарівник підняв паруси і втік.

Сповістили царя, що вкрадено дочку. Скликав цар військо та й каже:

— Хто знайде мою дочку, тому велику нагороду дам.

Тоді вийшов з рядів прапорщик, якого звали Протопей.

— Я знайду вашу дочку, — каже Протопей-прапорщик, — і нічого за це не хочу, тільки саму царівну за дружину. Та дайте мені двох помічників і на два роки харчів.

Дав йому цар за помічників Івана Івановича та Василя Васильовича.

Приїхали вони за море, у той край, де жив чарівник.

Протопей-прапорщик наказує Івану Івановичу:

— Вари на нас усіх їсти, а ми йдемо царівну шукати.

Та й пішли вони. Іван Іванович зварив їсти та й чекає на них. Аж тут звідки не взявся сам чарівник.

— Зварив? — питає.

— Зварив.

— То будемо їсти, — каже чарівник.

Перехилив казан і з'їв усе.

Наступного дня Протопей-прапорщик пішов з Іваном Івановичем, а варити їсти лишив Василя Васильовича. Наварив Василь, а чарівник знову тут як тут.

— Зварив?

— Зварив.

— То будемо їсти.

Та й знову сам усе з'їв.

На третій день відправив Протопей на пошуки помічників, а сам зостався варити. І знову з'явився чарівник.

— Зварив?

— Зварив.

— То будемо їсти.

— Але ж напоїв нема, — каже Протопей-прапорщик.

Тут чарівник ударив кулаком об стіл, і на столі бозна відкіля з'явилися різні напої.

Подумав Протопей-прапорщик: «Оце ж він і є, сам чарівник. Він набагато сильніший за мене. Що ж робити?»

А чарівник каже:

— Будемо пити.

Протопей налив собі чарку, та й вилив потай під стіл, а чарівник одразу цілу пляшку й випив. Протопей виливає другу чарку, а чарівник — ви-

пиває другу пляшку. Протопей виливає третю чарку, а чарівник — випиває третю пляшку. Сп'янів чарівник і звалився на землю. Тоді Протопей-прапорщик відрубав йому голову. В кишені чарівника він знайшов три золотих ключі, а з пальця зняв золотий перстень.

Зробив це все Протопей та й знову пішов царівну шукати. Ішов він, ішов та й дійшов до кам'яної кручі. А під кручу вела вузенька стежечка. Довго йшов Протопей тією стежечкою, коли дивиться, у кам'яній скелі — золоті двері. Вийняв він один із золотих ключів і відімкнув ті двері. За ними були другі двері, а далі ще й треті. Повідчиняв їх Протопей і зайшов у велику кімнату. Бачить, царівна сидить, а перед нею на столі грамофон грає.

— Здрастуй, царівно! — каже Протопей.

— Здрастуй, — відповідає царівна. — Але звідки ти взявся? Тікай скоріше, бо як прийде мій чоловік, то вб'є і тебе і мене.

— Твій чоловік мертвий.

І Протопей показав перстень з руки чарівника. Зраділа царівна, поцілувала Протопея-прапорщика, та й пішли обоє до корабля.

Підходять вони до берега. Як побачив Іван Іванович, яка гарна царівна, то зразу загорівся коханням до неї. І присягнувся собі: «Що б там не було, а я повинен її вкрасти». Наказав він поставити паруси. Царівна першою зійшла на корабель, і той одразу відчалив, а Протопей залишився на березі.

Іван Іванович каже царівні:

— Якщо признаєшся кому, що не я тебе врятував, то втоплю в морі.

І вона пообіцяла, що не признається.

Приїхали вони додому. Цар зрадів, прийняв Івана Івановича за зятя і дав наказ готувати весілля.

А Протопей іде лісом та й журиться. Коли йому назустріч йде дід.

— Чого ти журишся? — запитує.

Розповів йому Протопей своє горе.

— Так ти знищив того чарівника? — перепитує дід.

— Знищив.

— То за це я буду годувати тебе все життя, або дам тобі, що тільки захочеш, бо той чарівник був моїм найзлішим ворогом.

— Нічого мені не треба, — каже Протопей, — зроби тільки, щоб я знов опинився у рідному краю.

— Добре, — каже дід і дає йому три квітки. — Коли прийдеш до моря, проковтни цю синю квітку, і море перед тобою розступиться. Коли постануть перед тобою гори, проковтни цю червону квітку, і гори розступляться. А як проковтнеш цю білу квітку, то перекинешся в звіра, в птаха або в дерево — в що тільки захочеш.

Потім разом з трьома квітками дає йому старий дід ще й шаблю-саморіз:

— Махнеш цією шаблею, і все вороже військо впаде порубане, хоч би його там тисячі були.

Підійшов Протопей-прапорщик до моря, проковтнув синю квітку — море розступилося, і на дні морському широкий шлях зробився. Пройшов Протопей тим шляхом, вийшов на другий берег, а перед ним — гори круті. Проковтнув він червону квітку, і розступилися гори.

Добрався Протопей до рідного краю, а там оголошення висять: усіх людей кличуть до царя на весілля.

Прийшов Протопей до царського двору та й став коло порога. Далі не йде, бо дуже обірваний.

А Іван Іванович з царівною сидять за весільним столом.

Царівна побачила Протопея коло порога та й каже:

— Не той мене врятував, що на першому місці, а той, що на останньому. Візьми, батьку, швидкого коня, накажи прив'язати Івана Івановича до хвоста і пустити в поле. А Протопея нехай одягнуть у найкраще вбрання, бо він мене врятував і він буде моїм чоловіком.

Цар так і зробив. Швидкий кінь розволочив Івана Івановича по полю, а Протопей одружився з царівною.

Але його жінка виявилася зрадливою. Заприязнилася вона з сусіднім королем.

От той король і каже:

— Піду на твого батька війною, завоюю його та й візьму тебе заміж.

Вона й погодилася.

Поїхав король у свою державу та й оголошує цареві війну.

Цар почав радитися з зятем, а Протопей заспокоює:

— Не бійтеся, я за два махи все його військо покладу.

Вивів король своє військо, а Протопей махнув шаблею-саморізом раз, махнув другий, і все вороже військо було посічено.

Повернувся Протопей із походу, а жінка й питає, як йому це вдалося зробити? Він і розказав про шаблю-саморіз. Наступного дня узяла вона ту шаблю і передала королеві, а на її місце поклала іншу, подібну.

Король вдруге оголошує цареві війну. Протопей знову заспокоює царя, бо має надію на свою шаблю-саморіз.

— Дайте мені роту солдатів, і ми зараз закінчимо війну.

Виставив Протопей роту, а король махнув шаблею, і вся рота впала. Протопей махає-махає своєю шаблею — нічого не виходить. І мусив Протопей утікати. Король забрав собі все царство його тестя й одружився з його зрадливою жінкою, а царя замкнув у темниці.

Тоді Протопей проковтнув білу квітку, останню з тих, що дав старий, і перекинувся в яблуню під вікном короля.

Прокинувся король уранці та й каже жінці:

— Подивися, яка в нас під вікном яблуня виросла.

А жінка йому:

— То не яблуня, а Протопей-прапорщик. Треба її зрубати, спалити і попіл розвіяти по вітру, щоб і сліду не було.

У короля була молода служниця. Почула вона цю розмову, стала під яблунею та й плаче:

— Яблуне, яблуне, яка ти гарна. Тільки в поганий час ти виросла, що мусиш тепер пропадати.

А яблуня шепоче їй:

— Я не яблуня, я Протопей-прапорщик. Коли мене будуть рубати, то ти стань збоку й підніми з землі трісочку. Та й кинь ту трісочку коло стіжка сіна.

Вона так і зробила, кинула трісочку з яблуні коло стіжка сіна. Наступного дня з'явився на тому місці гарний-прегарний кінь, у срібній збруї і з золотими підковами.

Сподобався королеві той кінь, а жінка каже:

— То не кінь, а мій колишній чоловік Протопей-прапорщик. Треба його вбити, спалити і попіл розвіяти по вітру.

Почула це дівчина-служниця, пішла до коня та й плаче:

— Коню, коню, який же ти гарний, а тебе хочуть убити, спалити і попіл розвіяти по вітру.

— Я не кінь, я Протопей-прапорщик. Коли мене будуть убивати, то ти стій збоку. З рота мого випаде зуб. Підніми його і кинь коло річки. Велику нагороду тобі за це дам.

Вона так і зробила. Кинула того зуба коло річки, а на третій день рано-вранці з'явилася на річці біла качечка. Король побачив ту качечку та й не будить жінку. Почепив собі до пояса шаблю-саморіз, з якою ніколи не розставався, та й пішов ловити ту качечку. А вона плаває собі при березі. Король до неї, а вона — фур! — від нього далі на середину. Та така гарна, аж очі вабить. Роздягнувся король та й поліз за нею у воду, а шаблю й одяг лишив на березі. Як тільки король заплив на середину, качечка плеснула крильми об воду і зразу опинилася на березі. І з неї постав Протопей-прапорщик. Він швидко одягнув королівський одяг і почепив до боку шаблю-саморіз.

Жінка виглянула у вікно та й подумала, що то король іде. А як побачила, що то Протопей, зомліла від страху.

Протопей поставив короля і зрадливу жінку перед собою і зняв їм голови. Тоді пішов додому і визволив з темниці царя. Він узяв собі за жінку добру дівчину-служницю, і правили вони державою до кінця свого віку.

СИНЯ СВИТА НАВИВОРІТ ПОШИТА

Жив-був цар-чарівник. Кинув він поклик по всьому царству: «Хто сховається від мене, тому півцарства віддаю».

Знайшовся такий охочий — Синя свита навиворіт пошита. Приходить він до царя-чарівника.

— Я, — каже, — беруся сховатись так, що ти мене не знайдеш.

— Гаразд, — каже цар. — Коли сховаєшся — півцарства тобі, а ні — голова з плечей. Розпишись.

Розписався Синя свита і взявся ховатись. Перед царем стояв славним козаком, по двору біг чорним соболем, під ворота ліз білим горностаєм, по полю біг сірим зайцем.

Як бігти, то бігти — забіг у тридев'яте царство. А в тім царстві був дуже великий луг. Прибіг він на той луг і обернувся на три квітки.

Наступного дня цар встав, заглянув до своєї чарівної книжки й каже:

— Переді мною стояв славним козаком, подвір'ям біг чорним соболем, під ворота ліз білим горностаєм, по полю біг сірим зайцем. Забіг на великий луг у тридев'яте царство і обернувся на три квітки різних кольорів.

Покликав цар слуг, наказав їм піти в те царство і принести з великого лугу три квітки різних кольорів.

Пішли слуги. Довго йшли чи не довго, але дісталися до великого лугу, зірвали ті квітки, загорнули в хусточку і принесли цареві.

Цар розгорнув хусточку й сміється:

— А що, Синя свито, чи сховався ти од мене?

Синя свита обернувся на людину й каже:

— Дозволь, царю, сховатися ще раз.

Синя свита навиворіт пошита перед царем стояв славним козаком, по двору біг чорним соболем, під ворота ліз білим горностаєм, по полю біг сірим зайцем. Як бігти, то бігти — забіг за тридев'ять земель, у тридесяте царство. А в тім царстві є таке болото, що зверху мох, а знизу озеро. Зайшов він

у мох, обернувся на рибу-окуня, зарився на самісіньке дно озера й причаївся там.

Вранці цар устав, заглянув до своєї чарівної книжки й каже:

— Переді мною стояв славним козаком, подвір'ям біг чорним соболем, під ворота ліз білим горностаєм, по полю біг сірим зайцем. Забіг за тридев'ять земель, у тридесяте царство, обернувся на рибу-окуня і сховався у моховому болоті!

Наказав цар своїм слугам бігти у тридесяте царство, очистити мохове болото і зловити там окуня.

Слуги так і зробили: очистили болото, закинули неводи й зловили окуня. Загорнули його в хусточку, принесли цареві.

— Ну що, Синя свито навиворіт пошита, чи сховався ти од мене вдруге? — сміється цар.

Синя свита обернувся на людину й каже:

— Дозволь, царю, сховатися ще раз.

Цар дозволив.

Синя свита перед царем стояв славним козаком, подвір'ям біг чорним соболем, під ворота ліз білим горностаєм, по полю біг сірим зайцем. Як бігти, то бігти — забіг у тридесяте царство, де росте такий дуб, що коріння в землі, а верховіття в небі. Виліз він на дуба, обернувся на голку, зашився під кору і сидить там. Прилетіла на дуб пташка Нагай, почула нюхом, що під корою сидить людина, та й питає:

— Хто тут?

— Я, — каже Синя свита.

— А чого це ти сюди заліз?

— Та от, узявся я від царя-чарівника сховатися, а ніяк не вдається.

— Хочеш, я тебе сховаю?

— Сховай, добра пташко. Вік тобі дякуватиму.

Пташка Нагай обернула його на пір'їнку, взяла під крило, до царського палацу занесла й поклала сонному цареві за пазуху.

Вранці цар устав, умився, заглянув до чарівної книжки й каже:

— Передо мною стояв славним козаком, подвір'ям біг чорним соболем, під ворота ліз білим горностаєм, по полю біг сірим зайцем, забіг у тридесяте царство. Є там дуб, що коріння в землі, а верховіття в небі. Забрався він під його кору і сидить там, обернувшись на голку.

Наказав цар слугам спиляти дуба, поколоти на дрова і спалити.

Слуги так і зробили, а Синьої свити не знайшли. Приходять і кажуть цареві:

— Нема Синьої свити.

— Як нема? — розсердився цар. — Не може того бути!

— Нема і все, — кажуть слуги.

Вийшов цар на ґанок, почав гукати:

— Синя свито навиворіт пошита, покажися!

— Збери, — відказує Синя свита, — своїх генералів, тоді покажуся.

Цар чує голос Синьої свити, але не знає, звідки лине той голос. Крутився він, крутився, всюди заглядав, а Синя свита мов водою розлився.

Ну, робити нічого, зібрав цар своїх генералів. Вийшов на ґанок і знов гукає:

— Синя свито, покажися!

— Ні, — чує голос Синьої свити, — спершу при генералах відпиши мені половину царства, тоді покажуся. Бо ти одуриш — я тебе знаю!

Хоч як не хотілося цареві, а довелося віддати половину царства. Тільки поставив він при генералах на указі свою царську печатку, як із-за пазу-

хи його вилетіла легка пір'їнка і стала славним козаком.

— Ось і я! — каже Синя свита.

Схопив він той указ — та собі в кишеню.

Перестав тоді цар-чарівник у хованки гратись.

СИТИЙ ГОЛОДНОГО НЕ РОЗУМІЄ

Ішов якось навесні по полю чудотворець. Бачить: чоловік мотикою прикопує овес.

— Чому мотикою порається? Чи плуга у вас не має?

— Немає.

Тоді чудотворець каже:

— Зніміть свої постоли, закопайте їх у землю на примітне місце та запам'ятайте, де саме. Буде у вас все, бо я чудотворець.

Закопав чоловік постоли під якийсь примітний корч, прийшов додому, а в нього серед двору — будинок великий і повна садиба худоби.

Почав чоловік господарювати, живе собі добре, і таким пихатим став, ніби ніколи в бідності не жив. Кажуть: ситий голодного не розуміє. Так і він — ніколи бідному не допоможе.

Через три роки, вже восени, коли все з поля звезли, знову прийшов чудотворець у те село. «Ану, — думає, — зайду до того чоловіка, чи пустить переночувати». Зайшов, питає:

— Чи можна у вас переночувати?

— Ні, бо ви мені будинок запаскудите.

Той ще раз попрохав, але хазяїн спустив пса. Каже тоді чудотворець:

— Як тобі прийшло, нехай так і піде!

І хазяйство спалахнуло. Згоріло все. Хазяїн з дітьми і жінкою вискочили лише в тому, в чому були одягнені.

— Іди, викопай свої постоли та ходи в них далі, — сказав чудотворець.

Хто не хоче по правді жити, той біди зазнає.

ТРИ БАЖАННЯ

Були собі дід і баба і дуже бідно жили. Ні з'їсти, ні спити, як люди, — завжди голодні і холодні, а до праці сили не мали. Сиділи та сумували, та в віконце позирали, що їм принесе людська ласка. А як світ не без добрих людей, то вони хоч і сиділи весь тиждень напівголодні, але ж в неділю не було ще кого ховати... Бо ще не було того дива, щоб на селі вмер хто з голоду. То вже хіба в місті таке часом трапляється...

Ото прийшла до них раз хитрюща баба, а вона була чарівниця. Вони, чим мали, поділилися з нею, та ще й добрим словом прийняли і переночувати запропонували.

— За те, що ви мене не вигнали серед ночі з хати і останнім шматком поділилися, я вам хочу подякувати, — каже вона на прощання. — Я собі піду, а ви загадуйте три рази те, чого ви собі бажаєте, і кожне ваше бажання збудеться. Будете ви до кінця життя свого мене згадувати!

Та й пішла. Сіли старі за столом і почали думати, що б їм таке загадати, щоб їхнє життя, таке злиденне та убоге, зробилося враз ситим і розкішним? Поки баба сиділа та міркувала, чого б їй забажати в першу чергу, якого чуда, дід, дуже голодний, сказав, приказуючи:

— Перш за все хочу печеної ковбаси величезний шматок!

Аж ось дивиться, з комина спускається кільце ковбаси завбільшки з мотовило... Та такої рум'яної, аж дух приємний пішов по хаті... Баба глянула і позеленіла від злості на таке мізерне, нікчемне дідове бажання. У неї-бо в голові вже склалося інше: щоб вернути собі молодість, здобути багатства, великі скарби!.. А тут дід вихопився зі своєю ковбасою, як циган на торг з козою, або як дурень зі ступою, і запропастив нанівець одне бажайня! Не змогла бабина душа цього стерпіти.

— А бодай же тобі, йолопе, та ковбаса та до носа приросла! — вибухнула вона, запалившись гнівом до дідової необачності.

І що ж? В мить одну та ковбаса з комина та до дідового носа — цап! — і приросла, мов там і віковувала.

Дивляться тоді вони одно на другого. Що за оказія? Що сталося?

Дід, що таким завжди пристойним здавався бабі, неначе і не старий ще, хоч і з сивою бородою, тепер з ковбасою біля носа — тож чиста мавпа, проява, страхопуд якийсь, що й дивитися гидко, не те що! Сидять обоє і плачуть, що їм тепер робить?

— Ще тільки одне маємо бажання, — каже дід крізь сльози.

— Тільки одне! — каже баба. — Будемо вже тепер загадувати обоє разом.

— А будемо, — каже дід.

— Так, щоб же ота ковбаса та від носа відпала!

Сказала, а та ковбаса хто знає, де й ділась, неначе її язиком злизало!

Отут-то вони з тієї досади почали сваритись та докоряти одно одному, хто винен, чого раніш між ними ніколи не траплялося...

ЯК РОЗБІЙНИК ПОМСТИВСЯ ПАНОВІ

Один чоловік як був молодим, то натворив людям багато лиха. Але молодість минає швидко, і на старі літа він задумався, що так далі жити не можна. Думав він, думав і одного дня вирішив:

— Піду в такі глухі ліси, де ще людська нога не ступала, і буду сам жити до того часу, поки не вчую людського голосу. Як вчую людський голос, то це буде означати, що я можу повернутися і жити між людьми.

Так він багато років живе пустельником у лісах.

А був ще такий пан-чарівник — дуже багатий і дуже поганий. Мав він величезні отари овець і тим, хто брався пасти його вівці, давав великі гроші. Але якщо вівця пропадала з отари, то він відрубував вівчареві палець.

Один дуже бідний чоловік шукав роботи, бо ніде не міг дістати шматка хліба. Так його біда загнала аж до того пана.

— Заплачу тобі за роботу файні гроші, але як пропаде вівця, то за кожну рубаю палець.

Погнав вівчар отару в полонини і був там аж до осені.

Восени приїжджає пан на коні, і починають з вівчарем овець рахувати. Порахували — п'ятьох овець нема. Пан довго не думає, ловить вівчаря за руку, і як той не плакав, як не просився, відрубав йому п'ять пальців.

А пустельник жив недалеко від полонини. Як почув людський крик і плач, кинувся до того місця і все бачив.

Пан сів на коня і поїхав, а пастух розірвав сорочку і завиває руку без пальців.

Прибіг до нього пустельник і питає:

— За що пан відрубав тобі пальці?

Вівчар розповів йому все, як сталося.

— Ходи тепер зі мною.

Йдуть вони дорогою, а вже надходить ніч. Йшли вони ще якийсь час, аж побачили панський маєток. Повертають до брами і просять слугу, аби пустив їх переночувати.

— Почекайте, хай побіжу й запитаю в пана.

Побіг слуга питати дозволу, і пан сказав пропустити їх. Зі сміхом, наче нічого не було, запросив подорожніх до себе в покої і наказав принести вечерю і вина. Їм наливає з простої пляшки і в прості чарки, а собі ллє з кришталевої і в золоту чашу.

Як повечеряли, пан сказав слузі кинути в хлів, де тримають безрогих, трохи соломи, і хай подорожні сплять.

Зайшли обидва до хліва, полягали в солому, а пустельник і каже:

— Будь тут, я зараз повернуся.

І пішов.

Повернувся він з вином у кришталевій пляшці і золотою чашею.

— Що ти зробив? — дорікає вівчар: — Він нас погостив як людей, а ти ще в нього крадеш.

— Не жалій його. Це пан-чарівник. Він відрубав тобі пальці, а тепер перекинувся в іншого, аби ми його не впізнали. Він нас приймав як гостей, а послав ночувати до свиней. Чаша і вино теж чарівні. Коли вип'є хтось цього напою із золотої чаші, то знає про все, що у світі діється. Тепер він вже нікого дурити не буде, бо вся його сила в наших руках.

Тікають вони від цього пана, лиш завидніло надворі. Йшли вони, йшли і побачили за річкою село. Знайшли кладку і переходять річку. Назустріч їм син того пана, в котрого вони ночували. Пустельник довго не думає. Влив собі трошки вина в зо-

лоту чашу, випив, приступає до панського сина, бере його за поперек — і в плесо. За паничем лиш забулькотіло.

А на тім боці показалася молода дівчина.

— Що ти зробив? — каже вівчар. — Таж ти невинну людину погубив!

— Перейдемо річку, я тобі все розповім.

Пропустили вони дівчину, сіли на березі, і пустельник каже:

— Цей панич довго дурив дівчину, котра тепер переходила кладку. Незадовго вона народить від нього двох синів. Вона сказала йому, що вагітна, а він хотів утопити її, аби від поганої слави втекти. Женитися на бідній він не хотів. То ліпше хай один гине, ніж мають троє за пустодурно зі світу йти. Про це все я дізнався, як випив вина із золотої чаші. А тепер наші дороги розходяться. Я маю золоту чашу, вино і йду в опришки. Буду всіх панів карати, а ти йди куди хочеш.

— Візьми й мене з собою, — просить вівчар.

І з того дня пустельник і вівчар довго ходили по наших горах опришками і за добрих людей заступалися.

ЩАСТЯ

Жив в одному селі Іван-чарівник. Був він добрим господарем, і грошей мав багато. І мав він єдиного сина Гриня. Як той син підріс, батько його оженив. І жив вже Гринь з жінкою пару літ, і мали вони троє діточок. Але одного разу Іван-чарівник розлютився і каже до сина:

— Гриню, бери собі жінку і йди у світ, аби я тебе більше не бачив.

І Гринь узяв жінку, дітей, запряг коня мізерного у віз, і поїхали. Їдуть вони, переїхали кілька сіл і здибають у рові песика, що з нього аж шерсть облізла, і бідне песеня кавчало у рові. Жінка каже до Гриня:

— Чоловіче, візьмімо того песика, нехай буде з нами.

А той песик — то було їхнє щастя.

І взяли того песика, їдуть далі. От приїхали аж на десяте село і просяться на ніч. Вийшов війт і питає, що вони за одні. Гринь розказав, звідки, і що отець вигнав його і нічого йому не дав.

— Іду шукати пристановиська, — каже до війта.

А війт йому розказує:

— Тут в нашому селі є одно господарство, де всі повмирали і нема нікого. Іди на те господарство і доробляйся.

І сів Гринь на тім господарстві і зачався доробляти. Пес росте, худобу вже має, і за пару років доробився до того, що мав всього доволі. Він побудував собі нову хату, і добре йому велося. А той пес був в нього за пастуха, пас худобу. Пожене худобу, напасе і назад прижене, таку гладку, що аж любо було дивитися.

Десь через кілька років приїхали з того села, звідки Гринь був родом, фіри зі збіжжям. Та й просяться на ніч. Вийшов Гринь на вулицю і пізнав тих людей, що вони з його села. Просить їх до своєї хати:

— Люди, їдьте до мене, я вас переночую.

Ті позаїздили, повипрягали коні, позаводили до стайні. Гринь дав усім коням по чвертці оброку.

— А ви, люди, свій обрік і сіно залиште на дальшу дорогу.

Зайшли до хати, Гринь дав їм вечеряти і розпитується:

— А звідки ви, люди?

— З того і того села.

— А чи живе ще в вашім селі господар Іван-чарівник і як йому мається?

— Та ще живе і добре йому мається.

Та й тоді Гринь признався, хто він такий.

— Я, — каже, — був одинаком у мого батька, і батько мене вигнав з жінкою і дітьми, то я прийшов аж сюди і сів на тім господарстві. Господь Бог мені допоміг, що я доробився маєтку. Отже, прошу вас, люди, як вернетеся назад, зайдіть до мого батька і поклоніться до нього від мене, скажіть, най прийде до мене в гостину.

Минув рік. Приїздить батько з матір'ю в гостину до Гриня. Привіталися красно, як Бог приказав. Дивується батько, що таке всюди красне господарство, і стільки всього є.

Аж тут приганяє пес худобу з пасовиська. Як батько побачив того пса, то зараз спізнав, що то синове щастя. Та й каже до сина:

— Сину мій любий, забий того пса, бо як не заб'єш, то я зараз вмру тут, в твоїй хаті.

Гринь рад не рад, забив пса. Як йно худоба побачила, що пес лежить неживий, поприбігала вся до нього, ричить, плаче за своїм пастухом. І Гриневі жаль зробилося, і собі заплакав. Сльози покотилися з його очей. А худоба зачала пса лизати, цілком його злизала, тільки кості залишилися. Гринь позбирав кості з пса і поховав їх у могилу.

А батько від'їздить додому і каже:

— Сину, я до тебе приїду аж за рік у гостину.

І поїхав.

А худоба злизала з пса все щастя на себе, і знов стало так, як було.

Як минув рік, батько приїздить до Гриня другий раз у гостину. Приїхав на подвір'я, дивиться,

а по подвір'ю ходить ялівка така красна. Гладка... І батько пізнав, що та ялівка злизала з пса найбільше щастя. Каже до сина:

— Сину, заріж ту ялівку. Най жінка зварить з неї утробу, і я з'їм. Бо як не заріжеш і не даси мені з'їсти, то зараз умру.

Син не хотів різати ялівки, але як батько взявся просити, то мусив зарізати. Але жінка, як в кухні варила, то дала покуштувати дітям, і сама покуштувала. А решту занесла старому чарівникові. А він каже:

— То не вся утроба, хто то з'їв?

А невістка зі злістю і жалем відказує:

— Я не їла і не бачила, аби хто їв. Поставила, то беріть, їжте!

То чарівник з'їв і поїхав додому.

І знов за рік приїздить батько до сина. Як приїхав, то пізнав, що невістка з дітьми з'їли з тієї ялівки щастя. Але він вже не міг казати синові, щоби різав жінку і діти. То й поїхав назад додому. Ще трохи зістало йому доїхати, як за серце його стиснуло, що не зміг у сина відібрати щастя... Так і вмер.

ПРО КАМ'ЯНУ ДЕРЖАВУ

Раз за синіми морями, за скляними горами жив собі чоловік. Бідний-бідний! Убогий-убогий! Був у нього один син Юрко.

А бідний чоловік завжди із чимось має клопіт. Так і цей бідолаха мав біду. У школі діти дражнили хлопчину: «Юрку, Юрку, чи хочеш ти кров'янку?» Він, неборак, хотів би, та звідки візьме кров'янку?

Як хлопцеві надокучило слухати ці дратування, сказав:

— І їстиму ковбаси, скільки лиш у мене влізе!

І не скінчив школу, а записався в помічники до м'ясника. Тут їв ковбас удосталь! І ріс як з води, і сила прибувала. На той час, як вивчився й дістав «свобідний лист» (свідоцтво про закінчення науки), таким став, як дуб.

— Слухай, Юрку, — говорить йому господар-м'ясник, — лишайся в мене. Ліпшу роботу ніде не знайдеш. Я звик до тебе, ти до мене. Маю дочку, оженишся і, як постарію, перебереш мою крамницю.

— Ні, — каже Юрко, — я йду світом шукати більше щастя.

Так і вчинив. На ті гроші, що дістав од м'ясника, купив собі ніж, сокиру, точило. Узяв чого їсти в торбу, вклонився господареві й рушив у дорогу.

Йде день, другий, третій... У кожному селі заглядаються на нього дівчата: хлопець видний! Але Юрко йде все далі й далі. І ось натрапив на пустелю: ні дерева, ні ріки. А спека велика!

Змучився хлопець, але мандрує.

Одного дня зустрів у пустелі лева, орла й мурашку. Коло них лежить убитий кінь, і кожне би хотіло спробувати м'яса.

Лев ричить:

— Я цар звірів. Кінь мені належить!

— Ні, бо я перший побачив його, — говорить орел.

А мурашка:

— Я побачила коня!..

Сперечаються, і нікому розсудити їх.

У ту хвилину, як Юрко надибав на цю сварку, мурашка такого ляпаса левові вліпила, що тому аж зуби зацокотіли...

Побачили людину, перестали гризтися й просять:

— Розсуди нас! — ричить лев.

— Розсуди нас! — клекоче орел.

— Розсуди нас! — пищить мурашка.

Подивився хлопець на них і на мертвого коня та й каже:

— Слухайте мене. Я вас поділю, якщо ви погодитесь з моєю дільбою.

— Погодимось!

— То добре.

Узяв ніж і сокиру, засукав рукава. Розрубав коня, вийняв нутрощі й загорнув у шкіру; повідрізував м'ясо, склав його окремо; кістки — у третю купку.

— Отож, — говорить до орла, — тобі м'ясо треба. Це твоє, — дав йому всі нутрощі.

— Тобі, леве, буде ось, — показав на м'ясо.

— А ти, мураше, залізеш під кістя й гризи, доки зуби не притупиш. Чи ви задоволені?

— Хай буде!

Тоді Юрко зібрався в путь, та лев спинив його:

— Чоловіче добрий! Ти вчинив порядок межи нами, і я хочу віддячити. — Вирвав із гриви три волоски й додав: — На, сховай ці волоски. Як пальцями посучиш їх і подумаєш про те, аби зробитися левом, одразу бажання сповниться.

Узяв Юрко волоски й говорить сам до себе: «Не тяжке діло. Якщо і не придасться, то й не зашкодить».

Прискочив і орел:

— І я хочу віддячити тобі!

Висмикнув зі свого крила перо:

— Коли треба буде море чи ріку перелетіти, потягни оцим пером за вухом і тої ж миті зробишся орлом. А як захочеш знову бути чоловіком, лиш проговори: «Достатньо вже був орлом».

Подякував Юрко левові й орлові та й рушає в дорогу.

— А я що? Я нічого? — запищала мурашка. — Хіба я не можу нічим заплатити за мудру пораду? На, прийми й від мене волосок. Сховай, і буде тобі у пригоді. В ньому така сила, що як його пальцями погладиш, то відразу мурашкою станеш. Світ великий, життя довге...

Подякував Юрко й мурашці, вклонився і йде далі.

Йде пустелею. Почало вечоріти. Раптом бачить — перед ним праворуч і ліворуч море. Кінця йому не видко!

«Що тепер робити? Вертатися назад?»

Зажурився Юрко, а тоді вдарив пальцем у чоло:

«А перо з орла нащо? Спробую, може, з того щось і буде!»

Вийняв перо, потяг поза вухом і... віруйте не віруйте... одразу став орлом!

Летить, летить... Добрі дві години. І долетів до другого берега. А там над водою високий палац із самого срібла-золота. Одне вікно відчинене, а у вікні красна дівчина, такої ще ніколи не бачив.

«Тут, мабуть, живе цар, а це — царева дочка», — міркував Юрко.

Закружляв над палацом і злетів до дівочої кімнати.

Царівна швидко зачинила вікно й побігла до батька:

— Татку, ходіть погляньте, який прекрасний орел залетів до моєї світлиці!

Цар прийшов, глянув і каже:

— Справді дуже гарний. Можна дати його до саду, там такого ще немає.

— Ой ні! Це мій, бо залетів до мене.

— Хай буде по-твоєму, — засміявся цар і наказав зробити для орла золоту клітку.

Принцеса дуже полюбила птаха. Ходить за ним: годує й поїть. Якось вона захворіла й лягла спати без

вечері. А коли смеркалося, орел оглянувся довкола, вийшов з клітки й зробився парубком. Сів до столу, повечеряв, випив вина і став коло постелі — милується красою царівни. Як почало розвиднятися, знову обернувся на орла, зайшов у клітку і замкнувся.

Вранці служниця прибирала й похвалила принцесу:

— Добре, що ви поїли вечерю!

Дівчина глянула на стіл: справді, вечеря з'їдена! Чудується: «Хто би міг поїсти!.. Кімната ж була замкнена. Треба подумати...»

Як принесли вечерю, що стане й на двох, вона трошки поїла й лишила. Лягла у постіль і не спить. Але десь коло півночі все-таки заснула. А Юрко цього й чекав. Виліз із клітки, зробився парубком і смачно поїв: помилувався ще красою дівчини й знову перекинувся в орла.

І цього разу служниця хвалила принцесу за добрий апетит.

А та дає тверде слово, що вже не засне й мусить дізнатися, що тут діється.

Як принесли вечерю, трохи поїла; лягла спати у постіль і прикинулась, що спить.

Юрко думав, що вона заснула, вийшов із клітки й сів до столу. Поїв і став коло постелі, дивиться на дівчину. А вона все бачила. Коли хлопець хотів перекинутися орлом і зайти до клітки, вхопила його за руку:

— Хто ти за один? Як сюди потрапив? Сядь і розкажи.

Юрко усміхнувся, присів коло дівчини і став розповідати. Вона слухала, слухала й говорить:

— Я тебе так полюбила, що без тебе й жити не можу! Але боюсь, що мій батько нізащо не погодиться, щоб я була твоєю дружиною. Він цар і сватає за мене королів, князів...

— Якось зробимо...

Домовилися, що Юрко лишатиметься вдень орлом, а вночі будуть зустрічатися.

Відтоді принцесі приносили подвійну вечерю. Батько й мати чудуються:

— Наша донька звикла мало їсти, а тепер їсть за двох!

І видко було по дівчині: розцвіла, як ружа.

Так велося діло із півроку. Але хоч яка довга таємниця, мусить мати кінець, треба про все розповісти батькові. І таки наважилась. Підготувалася й зайшла до його кімнати. Але й Юрко в подобі мурашки на платті принцеси теж опинився там.

— Добрий ранок, татку!

— Добрий ранок, доню! Як здоров'я?

— Я здорова й щаслива. Я хотіла би поговорити з вами. Татку, чи ви не думали, що мені уже час іти заміж?

Цар аж підскочив з радості.

— Донечко моя дорога, я давно цього чекаю. Є для тебе царські сини, молоді царі, герцоги... Вибирай кого хочеш. Я згоден. Знаю, що ти вибереш собі чесного чоловіка.

І почав перелічувати: у того царя такий син, у того — такий, а той цар сам ще молодий і нежонатий... Стільки нарахував, що дівчина не могла і запам'ятати.

— Ви, татку, сказали, що будете згодні з моїм вибором. Та я вже собі вибрала. Тільки жодного із тих...

— А кого? — скрикнув цар.

— Чесного, мудрого хлопця. — І розповіла про Юрка. Коли цар почув, що його донька хотіла би піти за простого хлопця, скочив на ноги, вхопив шаблю і, якби була не втекла, одрубав би їй голову.

— Геть! — закричав. — Не хочу бачити! Ганьбу мені знаходиш! За простака думаєш іти!..

Дівчина повернулася й лащиться до нього. Кінець кінцем батько пом'якшав і сказав:

— Не дам за такого, але хочу бачити, який то хлопець, що ти його так любиш.

Не встиг цар проказати своє слово, а Юрко — гурк! — і став перед ним. Цар аж рота роззявив, так зачудувався. Дивиться — хлопець прекрасний! Рідко такого можна бачити. І так спритно з'явився. Каже:

— Добре, доню! Багатства в нас вдосталь. Держава велика. Любиш його? Хай буде! Поберіться!

Молоді дуже зраділи. Почали старого цілувати.

Настав день весілля. Було воно дуже багате й славне.

Але ми не будемо марнувати час коло свадьбування, а підемо далі. Юрко досяг того, чого довго шукав: має за дружину гарну дівчину й став царювати.

Одного ясного дня взяв жінку під руку й повів на прогулянку. Дерева й трави зеленіли, квіти цвіли, пташки щебетали. Юркові здалося, що і його життя розцвіло...

Зайшли глибоко в ліс. Раптом тхнуло на них неприємним духом. Аж голови запаморочило.

— Хотів би я знати, — говорить Юрко, — що то за дух, звідки? Ану, ходімо у той бік.

Пішли й натрапили на глибоку яму, звідки й чути неприємний дух.

— Вернімося, тобі може пошкодити, — каже Юрко дружині.

Але вона побігла аж до краю ями, бо бачила дуже красиву квітку. Зірвала собі квітку, але ж тої хвилини з'явився бородатий чоловік, схопив її за руку й потяг у яму.

Юрко за ним. Та бородатий дід перегородив йому дорогу:

— Не смій сюди ступати! Якщо ступиш, злою смертю загинеш!

— А моя жінка?

— Уже не твоя... Більше її ніколи не побачиш!

Юрко зажурився. Вернувся додому й усе розповів старому цареві.

— Я йду шукати жінку, хоч би й загинув!

Цар умовляє:

— Сину, якщо донька пропала, то хоч ти залишся. Ти вже моя дитина...

Але Юрко вирішив іти; взяв одяг, в котрому колись ходив по світу, уклонився й просто в ліс. Заглядає в яму, а дна й не видно. Не завагався, скочив. Почав падати.

Не пам'ятає, як довго падав. Чи день, чи два... Упав на дно й зомлів. Коли опритомнів, розглянувся навколо й зрозумів, що він у дивній підземній державі. Тут ліс, поле, трава... А немає ні людей, ні звірів і ні птахів — усе обернено на камінь.

Налякався Юрко: «Що се за держава?»

Помалу став на ноги й рушив у путь — шукати жінку.

Йде, йде, йде... Але всюди лиш одне — каміння!

Під вечір натрапив на палац. На воротах сторожа, але з каменю. І зброя камінна.

Відчинив Юрко двері й ступив до палацу. Ніде нікого! Так йому сумно, аж плакати хочеться. І ось, коли блукав з кімнати до кімнати, потрапив у світлицю. Розглянувся, а зверху ніби сонце світить — звідкись світло падає. На тому місці, куди впало світло, видно стілець-трон, а в ньому дрімає дуже старий бородатий дід. Судячи з його лиця, може мати років тисячі дві, а то й три.

А хто то коло діда? Вона! Його жінка! Чеше сиву бороду старому, гладить сиву голову й приспівує так, як коли мати приколисує дитину.

Юрко тихенько приступив до жінки:

— Що ти тут робиш?

Вона підняла палець:

— Тихо, бо пробудиш володаря цієї держави!

Тоді Юрко обняв свою жінку й поцілував. Зраділи, розвеселилися.

Дід розплющив очі й питає:

— А це що за один?

— Мій чоловік, про котрого я тобі говорила.

Юрко підступив до діда-царя:

— Так, це моя жінка. Я прийшов по неї й поведу її до батька.

Дід гірко усміхнувся:

— Гей, сину, я би й сам хотів її повести... Але це неможливе діло. Більше свій край не побачите. Тут будете жити й помирати. Сядь, синку, коло мене, і я тобі розповім про цю державу.

Юрко присів, а старий почав:

— Ця держава, де тепер і люди, і звірі, і птахи перемінені на каміння, колись була багата й жива... Я — її цар. Але один змій-чарівник позаздрив і всіх поробив каменем. А мені зробив найгірше: смерть від мене відігнав. Мушу доти мучитись, доки не знайдеться мудрий чоловік, котрий мене визволить. Тут є залізна брама. Через неї веде шлях назад. Але знай: тієї ями, до якої ти впав, більше нема — заросла й стяглася. Лише залізна брама залишилася. Вона замкнена діамантовим ключем. Та й ключа нема. Його треба дістати, а це може зробити лише мудрий чоловік. Не так далеко звідси є Чорна держава, десь миль за сімсот. Путь дуже тяжка: треба йти п'ятсот миль звичайною дорогою, сто миль навкарачки, а ще сто — таким ву-

зеньким тунелем, що ледве палець у нього просунеш. Якби знайшовся такий мудрий витязь — але такого на світі немає, — який зміг би це зробити. Але це ще не все. Бо ключ лежить у голові змія-чарівника — у діамантовій шкатулці. Ну що ти скажеш на це, Юрку?

— Я спробую пройти шлях!

Попрощався із жінкою й дідом та й рушив у дорогу.

Перші п'ятсот миль того ж дня перелетів орлом. Але далі дорога ставала все вужчою й вужчою, а потім перед хлопцем відкрилася яма. Тоді Юрко зробився чоловіком і навкарачки ліз сто миль.

Найтяжче проходив вузенький тунель. Обернувся на мурашку й почав повзти. Приклав усі сили й переліз.

Дійшов до Чорної держави. Перемінився на орла й полетів. Хотів бачити села й людей, але їх не було. І ось летить він над прекрасною толокою з різноманітними стадами. Але вся худоба чорна.

«Через те, мабуть, і держава зветься Чорною, бо тут усе чорне», — думає Юрко. Закружляв він над високим деревом і сів на вершок. А під деревом одпочивали пастухи. Розіклали вогонь і полуденкували. Говорять між собою:

— Та що буде з нами? Скоро і нам смерть через того змія-чарівника! Знищив безліч худоби, а вбити його нікому! Наш цар, неборак, щодня наганяє до логовища змія багато свиней, аби той жер свині, а людям дав спокій.

— Вже й пастиря цар не може дістати, бо хто раз побачить це страховище, одразу втікає.

— Так і є. Вже три дні цар не може знайти пастиря, і три дні чарівник постить. Як ще так буде один день, то почне нищити людей.

Замовкли, зажурилися.

«Добре, — думає собі Юрко, — буду я свинарем. Я пожену свиней до логовища». Піднявся з дуба й не зупинявся, доки не долетів до царської палати. Обернувся знов на чоловіка й просто — до царя Чорної держави.

— Добрий день, пресвітлий царю!

А той і голову не зводить.

Юрко вклонився вдруге:

— Добрий день, пресвітлий царю!

Підвів цар голову та й каже:

— Добрий день і тобі, хлопче! Що ти тут шукаєш? До моєї палати люди вже бояться заходити. Кожний тікає, аби його не примусили гнати свині змієві.

— Візьміть мене за свинаря, а я вб'ю клятого чарівника!

Цар зрадів:

— Хлопче, як послужиш мені вірно, половина царства твоя буде й віддам за тебе доньку!

Юрко усміхнувся:

— Пресвітлий царю, про це будемо говорити тоді, як діло зроблю. А тепер мене прийміть за пастиря.

Цар погодився. І Юрко, трохи відпочивши, погнав свиней змієві. Розтлумачив йому цар, куди треба гнати: там і там гора, а в тій горі — лігво.

Жене Юрко свині, а як зайшов у ліс, повернув у інший бік. Свині пасуться, а він дивиться, де змій-чарівник. Виліз на дуба й стежить. Раптом зрозумів — із ями задиміло, задихало вогнем. Появився змій. Розглянувся, а свиней нема!

Кожна його голова відразу заричала, зафурчала полум'ям на всі сторони світу, і чарівник повернувся в лігво.

Юрко зліз із дерева, повернувся до свиней і погнав додому.

— То скільки свиней пожер змій-чарівник? — питає цар.

— Жодної.

— Мені таке не треба! Завтра неодмінно пожени, інакше біда нападе на мою державу. Змій уже три дні голодує!

Другого дня Юрко справді погнав свині до лігва. Змій розірвав сто голів і зжер, а тоді ситий затягся до ями.

Юрко з рештою свиней вернувся додому.

— То скільки з'їв?

— Сто.

— Поженеш і завтра! Треба його годувати, аж доки не трісне. Колись цьому буде кінець!..

Третього дня змій-чарівник роздер дев'яносто свиней, на четвертий — вісімдесят... Усе менше й менше.

Юрко сидів на дубі й спостерігав, вивчав звички чарівника.

Далі вирішив діяти. Як одного разу змій розривав свині, він перекинувся на лева й скочив поміж стадо. Коли заричав — а у лева голос такий страшний, яж земля дрижить, — всі свині повтікали.

Розсердився змій-чарівник, кинувся на лева, але й лев не лежав. Як змій почав сапати вогнем, лев скочив позад нього, приловчився й — хап! — відкусив одну голову.

Чарівник розлютився. А лев усе прискакує й по одній голові відриває. Б'ються уже по коліна в крові. Тоді лев розігнався, скочив на змія, зробився чоловіком, витяг ножисько й відтяв йому останні голови.

Так знищив Юрко змія-чарівника. Розколов найбільшу його голову, а з неї вибігла лисиця. Юрко тієї ж миті обернувся на орла, наздогнав лисицю й схопив.

Потім знову зробився чоловіком, розбив лисиці голову й бачить — шкатулка. Відкрив шкатулку, а там діамантовий ключик!

Сховав Юрко ключика й жене свиней додому. Цар питає:

— То скільки з'їв змій?

— Три роздер, та більше не роздере.

— Що ти говориш? — цар подумав, що юнак зі страху втратив розум.

— Змій-чарівник убитий!

Цар дав наказ швидко впрягти коней у бричку й поспішає в ліс, щоб своїми очима бачити вбитого змія.

Здалеку видно: ворони каркають, клюють очі у змієвих головах.

Цар повернувся додому. На своїм дворі обійняв Юрка:

— Проси, що хочеш. Золото, державу, доньку...

З радощів аж заплакав. Юрко заспокоїв:

— Не треба мені ні золота, ні держави, ні вашої доньки. Одне буду просити: спаліть ту угоду, за якою я мав би у вас служити рік.

Цар тої ж хвилини кинув угоду в піч. Але почав благати Юрка:

— Хоч би погостився зі мною на розлуку...

Погостилися, красно попрощалися, і Юрко зібрався у свій край. Долетів до тунелю й журиться: «Якщо зроблюся мурашкою, то як тоді потягну ключа?» Але бачить, що тунель розширився. Тоді обернувся на орла. Як долетів до половини, тунель ще більше розширився, і Юрко вже міг іти в подобі чоловіка.

Жінка вже очі виплакала, бо думала, що Юрко загинув. А як його побачила, з радості закричала, аж дід пробудився.

— Що, синку, не вдалося?

Замість відповіді Юрко показав діамантового ключика.

— Чи цей?

— Той самий!

— То тепер можемо рушати додому, — каже Юрко жінці, — бо твій батько помре із жалю.

Тоді дід сказав:

— Чекайте, і я з вами! Ти, Юрку, мене визволив од вічної покути. Тепер відімкнемо цю браму, й закляття минеться. Моя держава оживе, і передам її на тебе.

З тим зібралися в дорогу. Дід повів їх догори:

— Дивись, тут була яма, через котру ти впав сюди. Її вже немає. Але ходімо далі. — І повів їх через ліси, скелі, до величезних залізних воріт.

— Та як маленьким ключиком отакенну браму відімкнути? — питає Юрко.

Старий дід взяв у руки ключика:

— Подивись сюди: біля брами в скелі є залізні дверцята, замкнуті золотим замком.

Дід діамантовим ключем відімкнув замка. За дверцями лежав здоровенний залізний ключище, якого Юрко ледве витяг.

Тоді приклали сили усі троє і вставили ключище в отвір брами. Відмикати не треба було. Ключ заскрипів, і брама розкрилася сама.

За брамою — вихід в інший світ, звідки вони прийшли.

Але старий дід зупинив попутників:

— Чекайте, гляньте, що діється в моїй державі.

Обернулися. Бачать: птахи, звірі та люди ожили, почали ходити. Природа теж ожила. Шовкова трава росте... Держава підіймається все вище і вище — їм уже не треба лізти вгору.

На тому місці, де була пустеля, з'явилася багата й славна держава.

Всі троє йдуть до дівчиного батька.

Прийшли, а там безліч людей.

— Що сталося?

— Старий цар помер.

А бородатий дід, коли це почув, поспішив до мертвого й почав над ним ворожити, ключиком обтирати. І нараз бачать: цар устав і так зрадів, що аж заплакав.

І приготували велику гостину. Всіх людей з держави покликали на неї. Кого царські слуги стріли на дорозі, кожного вели в палату й садовили до столу.

Їли, пили, веселилися. А найбільше — двохтисячорічний бородатий дід. Їв, пив, гуляв, танцював, як молоді. Й доти дотанцювався, що заплутався, впав і... розсипався на порох.

Але й ця пригода не перешкодила гостині. Гуляли, доки їм не надокучило.

ВІДЬОМСЬКЕ КОДЛО

ДІВЧИНА-ТРОСТИНКА

У одному селі жив сирота Іванко. Як умирали його тато й мама, то лишили йому стару хатку і городу латку.

А в тому селі був дідич Стульморда. Люди його обходили десятою дорогою, бо ніхто з ним не хотів мати до чиніння. Якось дідич став коло Іванкової хати і крикнув:

— А ти хто такий?

— Я собі Іванко.

— А нащо тобі хата, та ще й город?

— У хаті живу, а з города годуюся. Про це й дурень знає.

Пан подумав і сказав:

— Іди до мене фірманом, бо цей город я забираю. На ньому буде пасіка.

— Хіба у вас, паночку, мало свого поля? Гріх будете мати!

— Гріх най іде в міх — зверху макогоном. Не хочеш бути фірманом, то забирайся із села.

Іванко напік собі картопляників, кинув у торбину кілька яблук і помандрував. На березі Пруту

побачив журавку. Підійшов — а птаха не тікає, взяв у руки — крило перебите. Вона попросила:

— Допоможи, леґеню. Уже п'ять днів сиджу тут голодна, бо рани болять.

Іванко помив рани, порвав сорочку й перев'язав їх. Відтак зловив у Пруті рибку й нагодував птицю. Хотів зробити їй і хатку, але тільки підійшов до трощі, то почув:

— Не рви мене, леґеню, бо, може, прийде той, що я його чекаю.

— А ти що за одна?

— Дівчина-тростинка.

— Кого чекаєш?

— Свого визволителя.

— Ану, покажися.

Голос відповів:

— Два рази я вже показувалася... Та що з того? Як пішли, так і нема по сьогоднішній день. Ще можу показатись один-єдиний раз.

— Останній раз мені й покажись. Бігме, не обдурю.

— Ну, добре, дивися на вершечок трощі.

Раптом Іванко побачив перед собою чарівну дівчину. Вона була така файна, як перша квітка навесні, але дуже сумна.

— Чому ти сумна?

— Мене украла від батьків зла відьма. Хотіла, щоб я віддалась за її сина-велетня. Я не схотіла і втекла, сховалася в цій трощі. Відьма мене знайшла і обернула в тростинку. Аби мене визволити, треба викрасти мій перстень і покласти його на вершечок...

І дівчина зникла. Вона дуже сподобалася нашому Іванкові. І вирішив їй допомогти. Повернувся до журавки й каже:

— Нам треба розлучитися.

— Куди підеш? — спитала журавка.

— Піду шукати те, про що не можна говорити.

— Най тобі щастить!

Іванко йшов полями, лісами. Якось при дорозі побачив хатку. Увійшов. У сінях були три коти, прив'язані до трьох стовпів. Іванко погладив кожного кота і дав по шматку риби.

— Няв, няв, няв... — озвалися до нього коти.

З хатки почувся якийсь голос:

— Хто там збиткується над вами?

— Не збиткується ніхто. Легінь дав нам їсти.

— Тоді заходь до хати, леґеню!

У хаті Іванко нікого не побачив, бо там було темно. Викресав вогню і посвітив. На печі лежала стара-старезна баба.

— Добре, синку, що не минув моєї хатки, бо в мене щось у боку коле. Нема кому водиці принести.

— Водиці? Зараз, бабко...

— Сам не принесеш, бо заблудишся. Спусти одного кота, він очима буде присвічувати дорогу.

Іванко вийшов у сіни і спитав:

— Котрий із вас піде зі мною по воду?

— Всі по одному разові, — відповів найстаріший.

І пішли. Дорогою Іванко зацікавився:

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, стара прожене мене. Спитай другого.

Іванко зварив кулешу, нагодував бабку і котів. Переночував і хоче йти далі. А стара не пускає:

— Побудь тут ще трохи, доки не перестануть мені боліти крижі.

Другого дня Іванко пішов по воду з другим котом.

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, я боюсь баби...

На третій день Іванко пішов по воду з третім котом. Напоїв його, погладив, дав кавальчик рибки.

— Скажи, котику, чому це ви на прив'язі?

— Боюся говорити, але тобі скажу. Баба — найстарша відьма. Вночі до неї злітаються всі нечисті сили і радяться, як мають людям шкодити. Сьогодні теж зберуться на збіговисько. А щоб ти не чув, баба заліпить тобі вуха воском. То я про все тобі розповім.

— Скажи мені, котику, вони ніколи не говорили про дівчину, що стала тростинкою?

— Як ні? Баба навіть казала, що вже були два леґені, які хотіли вкрасти в неї перстень. Вона їх обернула у два камені. Там, під хатою, й лежать. Як припече сонечко, баба на них сідає й вигрівається.

— А що треба робити, щоб повернути їм життя?

— Треба скропити камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив.

Іванко зварив вечерю, нагодував бабу, котів і ліг спати. Стара сказала:

— Іванку, сеї ночі буде дуже гриміти. Я тобі заліплю вуха свіжим воском, абись не оглух.

Опівночі до хати почали злітатись всілякі відьми, упирі й чорти. Набилося їх стільки, що не було де ні спати, ні стати. Іванко вийняв віск з одного вуха і почув:

— Чула, що йде і третій леґінь визволяти дівчину з тростини. Але я йому покажу, по чому лікоть кваші. Я перстень заховала в Залізній горі.

Уранці відьма розбудила хлопця і спитала:

— Ти щось чув, Іванку?

— Ні, бабко, я спав, як камінь.

Хлопець почав збиратися в дорогу.

— Я йду з тобою, — сказав третій кіт. — Бабу ми обдуримо. Ти зловиш кота й прив'яжеш замість мене. Баба стара й підсліпувата, не скоро помітить.

Іванко так і зробив.

Довго йшли чи мало — прийшли у чисте поле. Раптом у повітрі загуділо. Котик сказав:

— Це баба вже летить за нами. Видно, упізнала підкинутого кота. Але я хитріший...

Він вигріб яму і сказав:

— Залізай сюди!

Іванко заліз, сховався разом з котиком.

Баба пролетіла і пропала.

Іванко і котик вибралися з ями і вирушили далі. Ішли день, другий, третій — прибули до печери. Котик сказав:

— Тут живе ворожбит, який дуже сердитий на відьму. Ти зайди до нього, а я доти мишей половлю.

Ворожбит був старий і слабий, як муха восени. Лежав і ледве дихав. Побачивши Іванка, сказав:

— Добре, що прийшов, леґеню. Принеси водички, бо я негоден встати.

Іванко приніс води, зварив обід, нагодував старого. Ворожбит розповів:

— Як я був молодий, то всі відьми мене шанували. А коли зістарився, то спалили мою книгу й покинули мене в цій печері. Мене чекає смерть. Я тобі, леґеню, видам найбільшу таємницю. Хочеш знайти Залізну гору? Тоді слухай добре. Коло печери, з південного боку, закопані чарівні капці. Розкопай їх і візьми собі. Як прийдеш до моря, кинь їх у воду — вони стануть човником і повезуть тебе до Залізної гори. Там є й озерце, з якого ще ніхто не пив...

Ворожбит не встиг більше сказати. Заплющив очі і помер.

Іванко поховав ворожбита так, як це має бути. Відтак викопав собі чарівні капці і вирушив з котиком в дорогу. Довго йшли чи мало — але дійшли до синього моря.

Іванко кинув капці у хвилі, і перед ним виріс із води човен. Сіли й попливли. За одну днину допливли до якогось острова. Коли вийшли на берег, човен знову обернувся в капці.

На острові був дуже густий ліс. Височезні дерева піднімалися до самого неба.

Тоді котик видряпався на верх найвищого дерева і роздивився в усі боки. Крикнув:

— Іванку, Залізна гора — близько.

Побігли туди, куди повів кіт. Перед горою залізли в корчі й почали дивитися, з якого боку в неї увійти. Вони мовчали, і гора мовчала.

Раптом гора заскреготала й отворилася. З неї вийшли дванадцять дівчат з кошиками в руках.

— Добридень, дівчата, — привітався Іванко. — Куди йдете?

— По ягоди. А ти хто такий?

— Я прийшов до вас у гості.

— Ми гостей не приймаємо, нам вони заказані. Як наш господар-велет побачить тебе, більше не будеш ні до кого в гості ходити.

— А ви що за одні?

— Ми — полонянки господаря-велета.

— А він не боїться пускати вас по ягоди самих?

— Не боїться, бо із цього острова не можна втекти. Є лише один-єдиний човен, якого приймає це море.

— А де той човен?

— У ворожбита, що доживає віку в якійсь печері. Того човна — не наздожене ніяка сила.

Іванко збирав з дівчатами ягоди й розповідав, як файно жити там, де є багато людей і де нема таких диких нетрів.

Потім запитав:

— А ви не знаєте, де ховає господар-велет золотий перстень?

— У золотій скриньці. А ключик від скриньки — в його лівому вусі. Але якщо ти забереш перстень, то заплатиш за нього життям. Господар-велет прокинеться і вб'є тебе одразу. Він сильніший від цієї гори!

— А що маю робити, аби перстень забрати?

— Треба спочатку взяти ключик з його лівого вуха, а потім підпалити книгу життя господаря-велета, яка лежить у нього на столі.

Дівчата назбирали повні кошики ягід. Коли повернулися, брама отворилася, легінь сховався серед дівчат і зайшов з ними всередину.

Господар-велет спав у величезному залі. Так хропів, що аж гора двигтіла.

Іванко тихенько підійшов до нього. Витягнув золотий ключик з його лівого вуха, відтак узяв кресало і викресав вогню. Роздмухав грубку й підпалив на столі книгу життя господаря-велета.

Чорний як ніч дим піднявся в широкій залі... Господар корчився спочатку, а потім почав кудись пропадати. Зникали ноги, тулуб, руки, шия... Частинка книги не догоріла, впала на долівку і погасла. Тоді очі велета піднялися і почали блукати по залі. Іванко вийшов з темного кутка, підійшов до золотої скриньки, відімкнув і забрав перстень. Господареві очі весь час пливли за ним, але Іванко не боявся. Він отворив двері й вигукнув:

— Егей, дівчата! Принесіть якийсь глечик, аби набрав води з озерця, з якого ще ніхто не пив.

— На, маєш глечик, — сказали дівчата.

Котик повів його до озерця. Набрали води. Тоді котик сказав:

— Треба тікати, доки баба не дізналася про смерть свого сина. Вона може біди нам наробити.

Прийшли перед страшну залізну браму.

— Постукай, Іванку, три рази золотим ключиком.

Іванко постукав. Брама отворилася. Іванко, котик і дівчата побігли до моря. За ними пливли очі господаря-велета.

Іванко кинув чарівні капці в хвилі. З води виріс човен. Всі сіли в нього і попливли морем. Іванко оглянувся. На березі блищали очі господаря-велета... З них текли сльози, великі і круглі, як яблука, і падали в море.

Коли допливли до другого берега, дівчата повибігали на зелене поле. Легінь сховав чарівні капці в пазуху й сказав:

— Ну, файні дівчата, тепер ідіть додому, бо у нас з котиком своя дорога.

Дівчата подякували хлопцеві і розійшлися. Іванко подався до відьминої хати. Полляв два камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив. Два леґені ніби зі сну прокинулися.

— Ми довго спали, — сказали.

— Ого, були б ви спали, поки світу й сонця, якби я вас не розбудив водичкою з цього глечика. Ідіть, хлопці, додому. Відьма, як бачу, вже не має ніякої сили.

Леґені пішли. А Іванко з котиком подалися до трощі на березі ріки. Іванко вийняв перстень і поклав його на вершок тростини.

Тростина захиталася, і на її місці раптом постала дівчина — файна, як перша весняна квітка.

Іванко сказав:

— Я не зможу ні одного дня прожити без тебе. Будь моєю...

Дівчина дала йому золотий перстень, і вони пішли до її тата і мами. То були чесні гуцули, які виплакали очі за своєю єдиною донькою.

Вони зробили весілля. І котик все життя був з ними — пряв золоте прядиво і казки розповідав.

ЗНОСКО

Був собі дід та баба і вже й старенькі були, а дітей не мали і дуже цим журилися.

Зібрався якось дід на оранку та й узяв три шматки хліба з собою, бо саме так трапилось, що, крім хліба, нічого в хаті не було. Ще вдосвіта виїхав на поле і почав орати, а як сонце трохи підбилось, спинив коні, витяг з торби шматок хліба та й думає: «Підкріплюсь трошки, бо не дотягну до обіду, не ті вже сили, що замолоду були».

Тільки взявся за шматок, коли з лісу дід виходить: старий-старий та нужденний. Уклонився орачеві, просить:

— Подайте Христа ради! З учорашнього ранку я нічого не їв! — Той і подумав: «Я маю ще хліб, то вже разом пообідаю». Та й віддав шматок старцеві, а сам став далі орати.

Як уже сонечко на полудень стало, розпріг дід коні, пустив їх попастись; сам сів під кущиком і витяг з торби другий шматок хліба, щоб пообідати. Не встиг до рота донести, як з лісу другий дід виходить, ще старіший і нужденніший від вранішнього. Підійшов до нього і просить:

— Чоловіче добрий! Два дні у мене ріски в роті не було! Змилуйся, Христа ради! Дай шматок хліба!

Здивувався хазяїн, що йому вже другий раз сьогодні пригода зі старцями трапляється; не хотів був давати, бо й сам добре зголоднів, проте подумав: «Як він два дні не їв, то і я до вечора видержу», — і віддав старцеві другий шматок хліба.

Став він знову працювати і все на сонечко поглядає: коли б швидше вечір, бо таки охляв голодний! Проте доорав якось ниву, а тут і смеркати почало. Став лагодитись додому їхати, вийняв третій шматок хліба і хотів з'їсти, щоб на дорогу підкріпитись. Аж тут де взявся третій старець — як на шляху вродився! Старий-старий! Борода вже не сива, а жовта якась; весь тремтить, спотикається. Простягає руки, ледве може вимовити:

— Умираю з голоду! Христа ради, хліба!

Зло взяло бідного господаря: чи вони змовилися, ті старці, видирати в нього з рота шматок, чи що це за диво, що сьогодні йому зранку не дають нічого з'їсти? Та й каже старцеві:

— Вибачай, діду, але я сьогодні цілий день орю і досі шматка хліба в роті не мав. Не можу тобі цей хліб віддати, бо сам додому не дійду.

А старець упав навколішки та тільки стогне:

— Умираю!.. Хліба!..

І стало дідові шкода його. Він подумав: «Мене жінка дома нагодує, а цей бідолаха справді тут без хліба помре!» Та й віддав свій останній шматок. І тільки віддав, дивиться — аж перед ним янгол стоїть та й каже:

— Це я тричі до тебе сьогодні приходив; Бог послав мене твоє добре серце вивірити. Тепер кажи, чого собі в Бога просиш, — все буде, як схочеш!

Упав дід навколішки та й молиться, а просити нічого не просить. Янгол і каже:

— Бог знає, що ти за все найдужче дітей хочеш. Отже, зроби так: як вернешся сьогодні додому, не

їж, і не пий, і не говори нічого з жінкою, а бери решето та йди по селу яєць просити. В кожній хаті проси тільки одно яєчко, і як питатимуть нащо, не відповідай, і як лаятимуть або сміятимуться, також не відповідай. В жодній хаті не бери більше, ніж одно яйце, а як нічого не дадуть, іди дальше. Як обійдеш усе село, вернешся додому; поставиш решето з яйцями на печі і сам коло нього спати ляжеш. До ранку нічого не їж і з жінкою не говори, а вранці побачиш, що буде.

Як янгол зник, дід ще довго молився, а потім погнав додому. Приїхав він нерано, жінка вже давно з вечерею дожидала, але він не сказав їй і слова, взяв решето і пішов по селу. В кожній хаті просив тільки одно яєчко, не відповідав на запитання, ні на сміх, а як де, то й на лайку і, як вернувся додому, мав у решеті сто одне яйце. Всі вони були великі, тільки саме останнє хтось дав малесеньке — яєчко-зносок.

Поставив дід решето з яйцями на печі, сам ліг коло нього. Бідна баба і питала його, що сталось, і плакала, думала, що дід збожеволів. Він усе витерпів і до ранку й словом не озвався. А як стало розвиднятись, почули вони з решета крик; дивляться, а з кожного яйця хлопчик вилупився!

Перелякалась баба; питає, що це таке? Дід і розповів їй вчорашню пригоду. Зажурилась вона та й каже:

— Чим же ми стільки дітей прогодуємо?

— Не сумуй, стара, дав Бог діти, дасть і на діти!

І стали хлопчики рости, як з води йти: за тиждень — уже бігали, за місяць — у всякій роботі батькові помагали; а за рік уже дідові сини були як соколи. Тільки найменший, той, що з яєчка-зноска вилупився, все якийсь щуплий був. І як хрестили хлопців, то всім імен вистачило; тільки найменшо-

го не знали, як назвати, та так Зноском і охрестили. Проте, хоч з вигляду він був малий і слабий, а в роботі був такий, як і брати, спритний.

Заробили хлопці чимало грошей та й кажуть дідові:

— Найми нам ті луки, що коло моря: ми накосимо сіна, а на осінь купимо коней та будемо підводою їздити; багато грошей заробимо.

Дід і найняв ці луки, а хлопці накосили сіна і поскладали його в стоги; кожному хлопцеві по одному стогові; всіх сто один стіжок на луці стало.

І став якийсь злодій на ті луки ходити і сіно красти: як ніч — так одного стога й нема. Вже старші хлопці й засідки робили: як до півночі досидять, стане їм якась музика вчуватись, а тоді нестямляться, як поснуть! А на ранок знов одного стіжка нема!

Що тут робити? Зноско й каже братам:

— Давайте ще я піду злодія ловити!

А ті підняли його на сміх:

— Як ми його не впіймали, де ж тоді тобі, бідолашному, впіймати!

Хлопець з братами не сперечався, але ввечері пішов у лісок, нарубав терну та й сів на ніч під стіжком і терном весь обмостився. Як стала ніч до половини доходити, стала йому музика дивна вчуватися: тихенька, ніжна; і став його сон зморювать.

Противився тому хлопець, як міг; тер очі, щипав себе, але й незчувся, як заснув і головою в терни схилився. Як уп'ялися колючки з тернів йому в тіло, так він і схопивсь, як опечений! Дивиться, а по морю світло розлилось, піна горою на всі боки розходиться, а з піни кобила виходить, така гарна, що й світ такої не бачив: хвіст і грива золоті, копи-

та самоцвітні, шерсть, як срібло, блищить. Підійшла до стіжка та й давай сіно їсти.

Підкрався Зносно, як плигне на кобилу, як учепиться в гриву руками, як здавить їй боки ногами!

Заіржала кобила та як скочить і собі, як побіжить! І що вона тільки не виробляла: і на дибки ставала, і по землі качалась — ніяк хлопця з себе не скине. І раптом розпустила крила та й полетіла над полями, над морями, над лісами, над горами...

До самого ранку хлопця носила, а скинути з себе не могла. Як стало сіріти, вернулась вона на морські луки та й каже Зноскові:

— Пусти мене, хлопче, на волю, а за сіно, що я з'їла, я тобі викуп дам. Маю сто одного сина; сто таких, як і я: великі, з золотими хвостами й гривами, з самоцвітними копитами. Ти їх віддай своїм братам. А сто перший маленький, і миршавий, і шерсть на ньому звичайна. Але ти візьмеш його собі: він уміє говорити і з усякої біди тебе визволить.

Заіржала кобила, море розступилось, і з нього вийшов сто один кінь. Всі такі, як вона казала. Пустив її Зноско, а коні до батькового двору погнав.

Ідуть коні, іржуть. Почули батько і брати, повибігали дивитись, що то діється. А Зноско й каже:

— Я того злодія впіймав, що наше сіно крав; а це викуп за сіно! — Та й загадав братам, щоб кожний собі коня до смаку вибрав.

Розібрали брати золотогривих коней, дивляться, а Зноскові миршавий дістався. Застидались вони; просять, щоб Зноско перший собі коня вибрав, а він і каже:

— Ви добре вибрали, братики: який я, такий і кінь; нас з ним якраз пара.

Та й не схотів іншого вибирати.

Минув якийсь час, і захотіли брати одружитись. Та не хотять собі молодих з різних родин брати, а хотять таку сім'ю знайти, щоб там сто одна дочка була.

— Щоб наші жінки рідні були і між собою не сварились! — кажуть.

Попрощались з батьком і поїхали. Довго їздили, може, рік, може, й два, а може, й три роки. Але скільки не питали, ніде про таку родину не чувано. І стали вони вже додому вертатися.

І довелося їм проїжджати диким лісом. Їдуть та їдуть, а лісові краю не видно. Потомились вони, і ніч уже надходить. Коли дивляться — на горі чималий дім стоїть, кругом служби всякі і сад, і те все муром обгороджене. Вони й радяться:

— Попросимось на ніч; тут, видно, люди заможні; може, й повечеряти дадуть.

Постукали у ворота, вийшли слуги, питають: хто вони і чого їм треба. Вони й кажуть:

— Нас сто один брат, і ми шукали, де б знайти таку родину, щоб сто одна дочка була і щоб ми з ними одружились. Але такої родини не знайшли і вже додому вертаєм: просимо пустити нас переночувати.

— Ох ти, — кажуть слуги, — а в нашої господині якраз сто одна дочка!

Одчинили їм ворота, запрошують до покою. Вийшла господиня з дочками: всі молоді й гарні дівчата були. Хлопці зараз вибрали собі кожний пару та й сіли за стіл заручини справляти. Носять слуги їсти й пити, а Зноско й каже:

— Піду я подивлюсь, чи дали нашим коням їсти.

Прийшов до стайні, дивиться, а його коник такий смутний стоїть і їсти не хоче.

— Чого ти, конику, зажурився? — питає хлопець.

— Того я журюсь, що сьогодні всім вам смерть буде, — каже коник. — Попали ми до лютої відьми-людоїдки. Як повпиваєтеся за вечерею, положить вас хазяйка спати разом зі своїми дочками; а як поснете — всіх хлопців поріже.

— Як же нам врятуватись? — питає Зноско.

— Треба, щоб хлопці не впились і, як полягають спати, щоб із сонних дівчат хустки познімали та самі позапинались. Тоді відьма замість хлопців своїх дівчат поріже, а ви вилазьте у вікна, біжіть на стайню, сідлайте коні, та будемо тікати. Ти ж щоб забіг ще до старої відьми в кімнату та щоб узяв гребінець, щітку, рушник і дзеркальце. Та гляди, щоб нічого додолу не впало!

Вернувся до столу Зноско, переказав усе потихеньку декому з братів, а ті другим переказали. Поки повечеряли, вже всі хлопці свою біду знали. Стали вони вино замість пити — непомітно під стіл виливати, а як полягали спати і дівчата поснули, познімали з них хустки й самі позапинались.

Опівночі прийшла відьма і в темряві почала всім голови обмацувати: хто без хустки був, усіх порізала. Тільки вона з хати вийшла, повискакували хлопці у вікна, кинулись до стайні коні сідлати — і за хвилину вже в дорозі були. А Зноско ще й до відьми в кімнату заскочив, узяв щітку, гребінець, рушник і дзеркальце.

Летять коні, як вітер; утікають хлопці щодуху. Останній Зноско їде. І каже йому кінь:

— Злізь та приложи вухо до землі, що почуєш?

Приклав хлопець вухо до землі, каже:

— Чую тупіт великий, ніби багато верхівців іде.

— То відьма зі слугами женеться! — каже кінь. — Кидай швидше щітку позад себе та гляди, щоб наперед не впала.

Кинув хлопець щітку назад себе, і де вона впала, там густий ліс до самого неба виріс. Доки відьма за пилками та сокирами вернулась, доки прорубали дорогу в лісі, хлопці вже далеко були.

Мчать вони далі, і каже знову кінь до Зноска:

— Ану, ще злізь та послухай, що земля скаже!

Притулив хлопець вухо до землі, каже:

— Знову чую тупіт великий, певне, знову за нами відьма женеться!

— А так, — каже кінь, — кидай швидше гребінець позад себе, та гляди, щоб наперед не впав.

Кинув хлопець гребінця — та й устали за ними гори високі, гостроверхі, ні пройти тими горами, ні проїхати. Добігла відьма зі своїми слугами до тих гір, аж дальше бігти нікуди. Мусила знову за лопатами вертатись. Доки ту гору слуги розкопали, де вже хлопці були!

А проте знову стала відьма їх наздоганяти. Втретє каже кінь до Зноска:

— Приклади вухо до землі, що почуєш?

Хлопець приклав і каже:

— Чую сильний тупіт, певно, відьма вже близько за нами.

— Кидай швидше дзеркальце, — каже кінь, — та гляди, щоб назад тебе впало.

Кинув Зноско дзеркальце назад, а вітер великий був і те дзеркальце наперед переніс. Розляглось перед ними безкрає озеро. Стали хлопці. Що робить, не знають: спереду озеро, ззаду вже на обрії відьма показалася.

— Стели швидше рушник на воду! — кричить до Зноска кінь.

Послав той рушника — і став через озеро міст. Помчали по ньому хлопці: з одного кінця вони з мосту на берег з'їжджають, а з другого відьма на

міст в'їжджає. І як була вона посередині озера, обернувся Зносків кінь та як дмухне на озеро! Загорілась вода в ньому, і згоріла відьма з усіма слугами. А хлопці в доброму здоров'ї додому доїхали.

Тепер вони вже видумувати перестали і одружилися — кожний, як йому Бог дав; і хоч жінки їхні з різних родин були, а між собою не сварились. Так вони й досі щасливо живуть, і старі батьки при них.

КАЗКА ПРО ІВАШЕЧКА І ПРО ВІДЬМУ

Як був собі дід і баба, а в їх одна порада — синок Івашечок. От Івашечок і каже:

— Зроби мені, тату, човничок і веселечко — я поїду рибку ловить.

От батько і зробив йому човничок і веселечко.

От Івашечок сів і поїхав рибку ловить. А мама його вийшла на бережок та й кличе його:

Синку, синку, Івашечку,
Приплинь, приплинь до бережка,
Ляж тобі — їсти, пити,
Хорошенько походити,
Сорочечку білесеньку...

От він почув материн голосок та й каже:

Пливи, пливи, човничку, ближче,
Се мене матінка кличе.
Вона мені їсточки принесла.

От човничок і приплив до бережечка.

От його мама накормила, і напоїла, і сорочечку білесеньку наділа, та й каже:

— Пливи рибку ловить, та гляди, щоб тебе відьма не вхопила.

А відьма стояла під кущем, та й підслухала.

От мати Івашечкова пішла додому, а відьма вийшла на бережок та й почала кликать Івашечка:

Синку, синку, Івашечку,
Приплинь, приплинь до бережечка,
Я ж тобі — їсти, пити,
Хорошенько походити,
Сорочечку білесеньку...

От Івашечок і каже:

Пливи, пливи, човничку, далі,
Се мене відьма кличе —
Вона мене хоче з'їсти.

От відьма скільки не звала Івашечка, так ні — він замітив, що не мамин голосок, та далеко од неї поплив.

От відьма пішла до коваля та й каже:

— Ковалику, ковалику, скуй мені такий голосок, як у Івашечкової матері, а як не скуєш, то й тебе з'їм!

От ковалик і скував їй такий голосок, як у Івашечкової матері.

От відьма і пішла знов на бережечок та й зачала знов кликать:

Синку, синку, Івашечку,
Приплинь, приплинь до бережечка,
А я ж тобі — їсти, пити,
Хорошенько походити,
Сорочечку білесеньку...

От Івашечок як почув, що такий голосок, як у його мамки, та й каже:

Пливи, човничку, ближче,
Се мене матінка кличе,
Вона мені їсточки принесла.

От човничок і приплив до бережка, а відьма його — хвать! Та й понесла додому. А у відьми дочка Оленка. От відьма і каже:

— Дочко Оленко, затопи у печі та ізжар цього Івашечка, а я піду та куму позву, та з'їмо його.

От Оленка затопила в печі та й каже:

— Ну, Івашечку, сідай на лопату.

От він що сяде, то все не так — то набік, то що.

От Оленка і каже:

— Ти не так сідаєш!

А Івашечок і каже Оленці:

— Ти сама перша сядь на лопату, а я подивлюсь, як ти сідаєш, та тоді і я так сяду.

От Оленка здуру і сіла на лопату, а Івашечок її — бух у піч! Та й заслінкою закрив, а сам вибіг надвір, та ізліз на високого дуба, та там і сидить.

От відьма прийшла і привела куму у хату та й каже:

— Де се моя Оленка дівалась? Мабуть, побігла на улицю. Ану, подивиться в піч, чи вона спекла Івашечка!

От подивилась у піч, а там Оленка спеклась, а вона не вгадала та й каже кумі:

— Вже спікся Івашечок. Сідай, кумо, за стіл.

От тоді вийшли на гору та й зачали качаться.

От качаються та й приговорюють:

— Покотюся, повалюся, Івашечкового м'ясця із'ївши!

А Івашечок сидить на дубі та й каже:

— Покотіться, поваліться, після Оленчиного м'ясця із'ївши.

От відьма і почула та й каже:

— Що се таке, кумо, неначе каже: покотися, повалися, Оленчиного м'ясця із'ївши?

А відьмина кума і каже:

— Та се тобі, кумо, так учулось.

От знов:

— Покотюся...

А Івашечок сидить на дубі та знов каже:

— Покотіться, поваліться, після Оленчиного м'ясця із'ївши.

От вони зирк на дуба та й побачили Івашечка та й кажуть:

— Ой, лихо! Се він нашу Оленку спік!

Та як почали дуба гризти та зуби й поламали.

От і пішли до коваля та й кажуть:

— Ковалику, ковалику, скуй нам такі зуби, щоб дуба перегризти, а як не скуєш, то й тебе з'їмо.

От він і скував їм кріпкі зуби.

От вони прийшли і зачали знов дуба гризти, а Івашечок сидить на дубі та й плаче.

От летять гуси. Івашечок і кличе гусей:

Гуси, гуси, лебедята,
Візьміть мене на крилята,
Понесіть мене до батенька,
А в батенька — їсти, пити,
Хорошенько походити.

От гуси йому й кажуть:

— Нехай тебе задні замазані візьмуть.

От він сидить та й плаче, а відьми вже дуба вважай перегризли. От летять задні замазані.

От Івашечко сидить та знов кличе:

Гуси, гуси, лебедята,
Візьміть мене на крилята,
Понесіть мене до батенька,
А в батенька — їсти, пити,
Хорошенько походити.

От вони його і взяли на крилята і понесли до батенька.

От тільки вони його узяли на крилята, а відьми дуба і перегризли, а дуб, як упав, а вони — зирк! Аж нема Івашечка.

— Де він? Де він?

А він у гусей на крилятах і кричить:

— Осьде я! Осьде я!

А відьми й кажуть:

— А!.. Догадався, утік!

От гуси принесли Івашечка до батенька та й посадили на хаті.

От мамка Івашечкова садове діток обідать та й каже:

— Оце тобі, синку, ложечку, а оце тобі, а оце, якби був Івашечок, так оце б йому.

А він сидить на хаті та й кричить:

— І мені!

А мама його і почула, та як вискоче надвір, та як угледіла Івашечка:

— Відкіль се ти взявся, мій синочок?

От він їм і розказав, як його відьма ухватила та як хотіла спекти, — і усе, усе розказав.

ПРО БІДНОГО ІВАНА І ПРЕМУДРУ ДУЛЯНУ

Жив один Іванко. Був без батька, тому дуже рано почав журитися за хліб. Ще малим ходив на полювання і навчився добре стріляти із лука. Якось вертався він із хащі, а не вбив нічого. Бачить, стара бабка несе молоко. І подумав собі так: «Не застрілив я жодної звірки, але якщо потраплю з цього місця у бабин пивник — то я таки ще добрий стрілець!» Івачко нараз узяв ціль, і у бабиній руці лишилося від глека одне вушко. Стара його лає:

— А бодай ти тоді оженився, коли за тебе вийде Премудра Дуляна!

Іван на те не давав нічого. Але настав і для нього час одружуватися. Легінь пересватав довкола сім сіл — жодна дівка за нього не йде.

Бідний Іван купив собі коника.

— Мамко, я мушу пошукати Премудру Дуляну. Може, вона десь і є на світі.

Їде, їде — уже й коник здох. Помалу рушив пішки. І дістався аж до того краю, куди птахи не долітають, сонце не догріває. Та ще йшов і йшов.

Раз дивиться — у хащі стоїть хижка. Вона така маленька, запала у землю, що ледве її видно. Зайшов — у хижці дідо. А він такий старенький, що вже замітає долівку бородою.

Іван красно поклонився дідові:

— Добрий день вам, няньку старенькі!

Дідо підняв повіки, подивився на хлопця і каже:

— Доброго здоров'я тобі, синку. Мені вже двісті і п'ятдесят літ, але такої доброї душі я давно не видів. Куди ти йдеш, синку?

Іван розповів:

— Шукаю свою суджену — Премудру Дуляну, а не знаю, де її знайти. Чи не поможете мені?

— Ой синку, я ніколи про таку не чув. Та зроблю для тебе добре діло: дам тобі такий клубок, що виведе тебе з цієї хащі.

Коли Іван вибрався з чатиння, на нього нараз засвітило сонце. І побачив він перед собою високий будинок — на дванадцять поверхів. А там була Премудра Дуляна. Стояла на найвищому, дванадцятому поверсі, а тому ще здалека помітила хлопця. Вона одразу збігла вниз і так радо зустріла Івана, що не могла натішитися з радості. Та спочатку його пригостила, а потім сказала:

— Тут, Іванку, таке й таке діло: я в поганина Вітра. Зроблю тебе на якийсь час дідом, і ти підеш у хлів до худоби. А коли увечері повернеться господар — скажу, що ти наймаєшся служити.

Повернувся поганин додому, прив'язав коня і нараз питає:

— Що за дідо крутиться у нашому хліві?

Вона відповіла:

— Ой, то бідний чоловік. Попросив у мене щось поїсти — і цілий день обходить худобу. Мені добре, бо відпочиваю. Най би дідо служив у нас далі.

— Ану, поклич його сюди, я хочу з ним переговорити.

Бідний Іван зайшов у палац. Поганин повів у його бік сивими бровами і одразу наказав:

— Ану, чоловіче, стань таким, як був!

Іван від того обернувся молоденьким хлопцем.

Друге слово у Вітра було — пригостити слугу по-поганському, дати йому залізних галушок.

Та Премудра Дуляна сказала, що Іван вечеряв.

— А раз так, то най лягає спати, бо скоро уставати, — сказав поганин Вітер. — Опівночі дам йому роботу!

Іван пішов у хлів. Там пересидів у страху, бо не знав, що буде. Коли настала темна північ, ґазда викликав його і завів у хащу.

— Бери сокиру дерев'яну, ставай до роботи. Скільки видиш смерек сперед себе і скільки позад себе — аби були до вечора зрубані, в сяги складені. А землю маєш покопати й засіяти пшеницею. І щоб вона в один день дозріла, була зібрана і помолота. Увечері положиш на стіл уже хліб печений. А ні — загинеш злою смертю.

Іван собі думає:

«Яку дурну роботу видумав поганин. То не зробить і ціле село, не те що я один! Та й за якусь днину...»

Узяв сокиру дерев'яну, вдарив нею в бука, а вона розлетілася. Сів і зажурився.

Премудра Дуляна принесла полуденок.

— Нічого, не журися, спочатку поїж, — порадила Іванові.

А коли пообідав, тоді запитала:

— То яку роботу дав тобі нечистий?

Іван розповів:

— Дав вирубати хащу, засіяти частину пшеницею, і щоб до вечора із неї вже був хліб печений.

Премудра Дуляна тільки свиснула — і одразу збіглися поганинові чорти. Вони все зробили, що їм наказала. Увечері запахла паляниця. Поганин поплескав Івана по плечу:

— Добрий ти слуга! Тепер іди, лягай собі спати — опівночі дістанеш від мене ще одне завдання.

Іван уже не в таких страхах, як за першим разом, але однаково не спить, бо думає: яка буде робота? Серед ночі встав поганин Вітер, дав йому великого шкіряного міха і привів до озера:

— До вечора всю воду маєш вичерпати так, аби вітряк із сухого дна повіював пилюкою! А через яму перекинь скляного моста, який би був на одній підпорі, а зверху мав три красні стовпи. На тих стовпах повинні сидіти три пташата-потята і, коли я буду повертатися, аби мені співали різними голосами.

Поганин пішов. Іван навіть не починав черпати — очікував Премудру Дуляну. Він не хотів і полуденкувати, доки не сказав їй про роботу. А дівчина вислухала хлопця і свиснула знову поганинових чортів. Пропасники поскакали в озеро, великими свердлами пробурили дно і спустили всю воду під землю. Там, де було озеро, скоро стало сухо. Доки Іван поїв свій обід, то йому на мості, на стовпах, і пташки заспівали — кожна різним голосом.

Поганин Вітер похвалив:

— Ти добрий слуга! Будеш служити, доки хочеш.

І так вони жили. Але якось Премудра Дуляна шепнула хлопцеві:

— Іванку, сідлай коней — утікнемо у твою державу.

Від'їхали вони недалеко, як Вітрів кінь страшно заіржав, покликав свого ґазду. Поганин питає:

— Премудра Дуляна втекла зі слугою? Чи можу ще поїсти десять котлів залізних галушок, випити дванадцять бочок пива і скурити двадцять коробок сигар?

Кінь відповів:

— Можеш їсти й пити, потому й запалити — ми ще й переженемо.

І раз Іван закричав, що у спину його щось пече. А Премудра Дуляна говорить:

— Огляньсь — яке полум'я?

Іван відповів:

— Синє...

— То дихає кінь Вітра. Але не журися: з наших коней стануть два кущі, а з нас — два зайці. Може, поганин прошмигне.

Тільки яка користь — кінь поганина вітрив! І нечистий схопився за шаблю:

— Ану, зайчата, станьте, як були, бо вас порубаю!

Премудра Дуляна виявила себе і слугу.

Поганин сказав хлопцеві:

— Перший раз тобі прощу, бо ти мені вчинив першу роботу.

Знову жили в поганина Вітра.

Премудра Дуляна намовила слугу:

— Спробуємо ще раз! Може, пощастить...

Сіли на коней і — в дорогу. Втікали три дні. А на четвертий Вітрів кінь страшно заіржав. Поганин питає:

— Чи можу ще, коню, пополуденкувати?

— Можеш, ми їх доженемо.

Поганин їв і пив, а потому собі й запалив.

І раз Іван скрикнув:

— Премудра Дуляно, мене уже запекло у плечі!

— Огляньсь — яке полум'я?

— Йой, синє!

— То Вітрів кінь. Але не журися: наші коні стануть одним озером, а ми — двома качками. Може, нас поганин промине.

Тільки яка користь — кінь поганина вітрив! І поганин схопився за шаблю:

— Ану, каченята, станьте такими, як були, бо вас порубаю!

Вернулися додому. Переночували. Премудра Дуляна говорить до Івана:

— Треба буде втікати ще швидше.

— Ні, більше не втікаємо, — відповів Іван. — Поганин два рази мені відпустив, бо я йому зробив дві роботи, а третьої втечі уже не подарує...

Тоді Премудра Дуляна зібрала у дорогу одного Івана. Наладила все, що було треба, і хлопець відклонився.

Прийшов знову до старого дідика, що замітав хатку бородою.

— Як живете, няньку старенькі?

— Ой синку, маю двісті і п'ятдесят літ, але ще ніколи не був такий голодний. Дай хоч якусь окрушину.

Іван вийняв хлібину і відрубав із неї половину. Сягнув рукою у кишеню і скільки міг узяти у жменю — стільки дав старому золотих. Дідик йому каже:

— Добре, синку, добре! І я десь-колись буду тобі у пригоді.

На тому розлучилися.

Іван іде — й надибує в хащі великий барак. Зайшов, а там відьма-босорканя. Іван і їй красно поклонився:

— Добрий вечір, мамко!

— Доброго здоров'я, синку, — відповіла баба. — Що ти тут глядаєш?

— Глядаю якусь службу.

— Беру тебе служити на два роки. Будеш пасти трьох білих кобил. Але якщо точно на полудне не будуть у стайні, бідна твоя голова лишиться на бараці.

Спекла йому ощипок-дрімливочок і вирядила хлопця на роботу. А він пригнав кобил на поляну, відламав собі шматок ощипка-дрімливочка і нараз заснув. Кобили розбрелися по зеленій хащі.

Тоді прибіг до хлопця дідик з довгою бородою:

— Іване, уставай! Твої кобили стали оленицями. Але не біда! На три рази лусни батогом — і нараз перекинуться у білих кобил.

На полудне Іван уже дома. Загнав кобил до стайні, заходить у барак, а баба гострить ніж. Але коли побачила, що кобили на місці, взяла з печі три залізні прути і почала їх так сікти, що копитами пороли саму стелю.

Другого дня Іван був мудріший: вже й не виймав ощипка-дрімливочка. Сів на кротовину і дуже уважає, аби не здрімати. Та підійшла старша кобилиця, дихнула на нього — і нараз заснув.

Знову прибіг дідик з довгою бородою:

— Іванку, вставай! Пропадеш, чоловіче! Баба кобил погнала додому і вчинила з них великі яйця; яйця накрила кошиком, сіла на нього і сидить. То слухай сюди. Коли ступиш за поріг, я кинуся лисицею на горище — там у баби золотий когут. Баба схопиться за мною, а ти підніми кошика і лусни батогом. З яєць знову зробляться кобили.

Іван подякував старому, і вже йдуть із хащі. Дорогою дідо каже далі:

— Другий день — то другий рік. Ти відслужив бабі-босоркані. Буде тобі давати платню, та не бери ані красну дівчину, ані срібла-золота. Проси собі ослюка, котрий уже лежить на гною. Сідло для того ослюка прислідили кури, але не біда — бери і сідло.

Прийшли до барака. Дідо став лисицею і душить на горищі золотого півня. Баба забула і про яйця — полізла нагору. А тим часом Іван підняв кошика, луснув батогом і обернув яйця на кобил. Відьма скочила з горища, схопила ножа і хоче відрубати йому голову. Але Іван каже:

— Гоп, бабко, заспокойтеся — кобили у стайні.

Босорканя глянула — під кошиком пусто. Цього разу не била кобил. Лише зайшла у стайню і вивела звідти трьох молодих дівчат — таких, як голубиці, аби Іван вибрав собі подругу. Але хлопець просить:

— Дайте ослюка — того, що вже на гною здихає.

— Та хіба ти в мене заслужив здохлятину? — каже йому баба. — Я дам тобі золота і срібла — скільки понесеш!

Іван хоче лише ослюка. Тоді баба говорить дівчатам:

— Добре, сплетіть хлопцеві золоту вуздечку, аби мав як повести осла.

— Не треба і то, бабко, — відповів Іван. — Я візьму собі сідло, яке у вас за куряче сідало...

Він осідлав ослюка і рушив у дорогу. Ідуть помаленьку, бо осля слабе — від лежання аж боки облізли. Але воно озвалося:

— Ану, глянь, Іванку, чи видить нас баба-босорканя?

Він оглянувся і каже:

— Ще видить! Вилізла на самий верх барака і дуже красно дивиться за нами.

Дотяглися вони за хащину. Ослюк потряс собою три рази, і з нього став чарівний кінь-татош з дванадцятьма ногами. Він сказав Іванові:

— Тепер можеш їхати і взяти свою суджену — Премудру Дуляну.

Іван сів на нього, і кінь нараз піднявся в повітря. Спустився на землю між червоними морями, викупався й дістав подвійну силу. Вони, раз-два, були біля палацу, і просто із найвищого, дванадцятого поверху Іван підхопив дівчину — Премудру Дуляну.

А кінь поганина страшно заіржав. Поганин питає:

— Чи ще встигну, конику, поїсти десять котлів залізних галушок, випити дванадцять бочок пива і скурити двадцять коробок сигар?

— Хоч їж, хоч не їж — уже не доженеш.

Поганин одразу пустився в погоню.

Іван аж застогнав:

— Йой, горю! Пече мене у плечі!..

Іванів кінь-татош кличе побратима:

— Кинь поганина, ходи з нами! Тепер мусиш їсти залізні галушки, пити студену воду. У нас будеш мати чистенький овес, а напувати тебе будуть парним молоком!

Вітрів кінь піднявся аж до хмар і нараз перекинувся догори копитами. Поганин упав на землю, вбився, а кінь тихо підлетів до свого побратима. На нього пересіла Премудра Дуляна.

Але тут на кочерзі пустилася відьма-босорканя, у котрої хлопець був слугою. Майже-майже доганяє їх. А дідик, котрому Іван дав колись півхліба, ліг поперек дороги. Баба перелетіла, а дідо кричить:

— Стій, хіба не видиш, що тут лежить границя?

А кордон, як і тепер, не можна було перейти без дозволу. І баба повернулася.

Бідний Іван привів у село до своєї матері багату невістку — Премудру Дуляну.

ПРО БОГАТИРЯ ДИМКА ТА ЙОГО ЗЯТЯ АНДРУШКА

Давно-давно, коли люди не мали ще ні вогню, ні мисок, ні ложок, оселювалися вони по берегах річок. От там і жили собі. Йшли, йшли, поки найшли місце зручне — річка велика, — можна й оселитися. А там, дивись, коли збиралося все більше й більше людей, почали робити хатки земляні. Аж потім знайшовся між ними один міцний чоловік, звали його Димко. Він такий був силач, що охороняв те село й ту річку. Візьме кия і як прийде який лихий звір на село, то він києм махне — й уб'є одразу.

От уже він став дорослий, почали баби говорити:

— Треба женити Димка.

А була серед них баба Марія, жила сама собі в лісі, її звірі не займали. Оце було забіжать вовки в село, нароблять шкоди, а її не зачеплять. То люди й стали говорити Димкові:

— Ти, Димко, ходиш на полювання, зайди до баби Марії, подивись, що вона робить.

Так він раз ішов, коли чує розмову в бабиній хаті. Він й гукнув, вона вийшла, та така страшна, що Димко перелякався: ну відьмачка — і все. Він сказав їй «здрастуй», а вона відповідає:

— Добре, що прийшов, а краще іди собі.

Він узяв та й пішов собі. Дома сказав своїм:

— Бачив я ту бабу, така страшна, що і вночі може приснитися.

Прийшов вечір, полягали спати, а він, сонний, давай кричати. Мати до нього:

— Що тобі, сину?

— А не бачите? Баба!

От як настав день, узяв він свого кия й пішов до тієї баби. Прийшов і каже:

— Здрастуйте, бабусю. Скажіть, що у вас за сила, що я вас і вночі бачу?

А вона відповідає:

— Добре, що побачив, то будем разом бенкетувати. Іди додому і скажи батькові й матері, щоб тобі дозволили взяти в селі дівчину за жінку, та щоб звали її так, як мене, Марія.

Батьки дозволили. Він пішов, узяв її і, жонатий, почав ще більше полювати на звіра.

Пожили вони годочків два — знайшлась у них дочка Єлена. Як тільки вона знайшлася, то прийшла до них та баба Марія й дала в подарунок шматочок кременя, камінчик і губку. Дала та й каже:

— У вас нема вогню, то я вам його дарую. Бийте камінчиком об кремінь — і губка запалиться.

І Димко роздув вогонь так, як веліла бабка, і зробив у себе в домі димище. Всі люди збіглися, бо ж вони ще не бачили вогню, збіглися дивитися, що воно за диво. А баба сказала йому:

— Вийди й скажи людям: «У мене є дочка, і це її щастя».

Люди почали розходитися. Як настав вечір, то сусіди почали брати в Димка жару, розкладали й собі вогонь та грілися біля нього цілу ніч. А на другий день обирають Димка старшим на селі. Тоді він почав підбирати собі компанію товаришів, щоб іти в ліс на полювання. Як дійде Димко і його товариші до річечок, де люди живуть, розкладають вогонь. Люди спочатку бояться, а потім ідуть за ними. Він вийде й скаже:

— Беріть усе своє, ідіть за нами. У вас тут звірі, а у нас вам буде добре, ми вас охоронятимемо.

Вони беруть свої буйволи, слони й переходять туди, де живуть Димкові люди, поселяються з ними, пускають свою худобу до їхньої.

От як уже стало село більше, баба Марія знайшла в лісі хлопчика, місяців шість-сім. Знайшла та й каже:

— Це моє щастя. Цей буде мене глядіти.

А воно мале обзивається:

— Я, — каже, — бабусю, ваш буду.

Вона його взяла й втішається, що таке маленьке, а вже балакає. А дома та баба мала такий підпіл (такий підкоп попід землею, наче погріб), а в ньому міцне вино. Почала вона тим вином свого хлопчика напувати. А він як вип'є, то стає ще кріпший. От вона тоді й каже сама до себе:

— Добре, що він п'є, це буде мій.

І назвала його Андрушком. Стало йому годочок, він уже бігає. Але баба не дозволяла йому в село йти. І сільські назвали його диким, за те, що не хоче до них іти.

Одного разу Димко вибрав собі більше мисливців, і пішли в другу сторону лісами аж до чистого поля. Біля річки народ зустріли. І там своє чудо зробили — розіклали вогонь. Димко й цим людям сказав:

— Заберіть усе, ідем туди, до мене.

Розмножилося село, стало велике.

Коли це в один день летить поверх села змій. Люди всі полякалися, принишкли. А змій летів-летів та й став край річки. Як став, почав свистіти, а люди і скотина зовсім поперелякувались. Тоді Димко скликав своїх вояків, взяли дрючки в руки і йдуть назустріч змієві. А змій піднявся вгору й до них скочив. Димко як махнув своєю палицею — і відразу вбив того змія. То ті мисливці сказали:

— Зарити його поглибше, щоб ніде слідочка й не було.

Зарили позад бабиної Маріїної хати. Баби якраз не було вдома, а хлопець-приймачок Андрушка то все бачив і говорить бабі:

— Бабо, тут щось копали поза нашою хатою.

Тоді баба пішла до Димка і питає:

— Що ти там робив за моєю хатою?

Він їй відповідає:

— Летів змій, ми його вбили й там закопали.

То вона йому й каже:

— Це була твоя смерть, а прилетить другий, то буде для твоєї дочки смерть. Ти бережи її, не пускай нікуди.

Димко послухав, а сам думає: «Що це вона за баба, що знає наперед?» Приходить додому й каже до жінки:

— Бережи дочку Єлену.

От жили вони, жили. Розбагатіли, мають уже досить добра.

А баба свого синочка навчає:

— Андрушко, ти будь обережний, нікуди не йди, будеш старшим цього села.

А сама баба скрізь ходить і вночі, і вдень, її ніякий звір не займає. Вона в лісі мала таку потаємну яму, де стояло троє коней, то вона вночі сяде на коня й летить.

От вона прийшла раз, а Андрушко їй і каже:

— Бабо, ви що робите в лісі? Скажіть! А то піду у світи.

На другий день баба бере його і йде з ним в ліс. Доходять до дуба, баба вдарила ногою тричі об землю, відкрились двері. Заходять, там троє коней: чорний, гнідий і білий. Вона й каже:

— Оце твоє багатство, тільки будь розумний, слухай мене.

Він зрадів. Баба гукає до нього:

— Андрушко, а йди сюди!

Завела його в куток, а там три бочки з вином. Вона дала йому склянку вина. Він випив. А баба й питає:

— Ну як?

— Можу твого коня підняти на руки — таку силу відчуваю.

То вона дала йому ще склянку вина рожевого. Він випив і каже:

— Неначе не на землі стою, а лечу, — така сила в мені.

Тоді вона дала йому ще склянку білого вина.

Як виходили вони вже зі схованки, то коні заіржали, а баба вдарила тричі ногою об землю — і двері зачинились.

На другий день баба вже дозволила своєму Андрушкові йти в село. А він після того вина став такий гарний та міцний, що всі дивувались, де баба такого взяла.

Прийшов він увечері з села додому та й каже:

— Бачив я на селі хлопців і дівок, але не сподобалася мені жодна.

Баба сказала:

— Твоя доля у Димка — в нього є дочка Єлена. Ти її не бачив. Але скоро побачиш.

От через якийсь час знов налетів трьохголовий змій на те село й почав говорити людським голосом:

— Димко, дай твою дочку мені на поживу.

То Димко прийшов до змія й почав просити:

— Я тобі дам скотину, яку хоч, все дам, що хочеш, а дочки не бери.

А змій сказав:

— Завтра виведи дочку в таке-то місце, а то не дам вам води.

Сказав, піднявся й полетів. Люди всі полякались:

— Прийшла вже нам смерть, — гомонять.

А Димко й говорить:

— Поки що просив тільки мою дочку йому віддати.

То жінка Димка, мати Єлени, іде до баби Марії в ліс. Приходить і каже:

— Бабусю, ідіть визвольте нашу дочку! Бо завтра маємо вивозити її.

Бабуся відповідає:

— Ідіть, беріть і вивозьте туди, де він наказав, а ми (не каже «я», а «ми», знається, з сином) будемо з ним говорити.

Переночували вони, взяли одягли дочку, і вся жінота і чоловіки села випроводжають її, як на похорон, живу.

А баба й каже до свого Андрушка:

— Дивись, оце твоє щастя йде.

Іде батько, мати й вона, і всі люди вслід. Прийшли в ліс, куди змій наказав. Попрощались усі з нею. Лишилась вона там сама.

А баба взяла свого синочка й скоренько повела у свою схованку. Дала йому три склянки вина, вивела йому гнідого коня й каже:

— Їдь і не дивись назад, тільки вперед, там буде дочка Димка, Єлена. Стоятиме вона там, де великий дуб. То ти сховай коня за дубом, підійди до неї, спитай, хто вона. Вона буде плакать, бо смерті чекає, а ти їй скажи: «Не плач, я змія вб'ю».

От той Андрушко поїхав, все так зробив, як баба веліла. І Єлена дала йому платочок у руки, а він втирається і сміється. Вона бачить те й думає: «Я смерті жду, а він сміється». Коли це кінь його за дубом як ударив копитами в землю, то аж дуб захитався, а він сказав:

— Оставайся здорова, Єлено, — подав руку їй, — і чекай на мене, я приїду.

Вискочив на коня й поїхав. А вона там, бідна, плаче. І враз зашумів ліс сильно, і вона ледь не вмерла від страху.

А той Андрушко не виїхав з лісу, а кинувся зі своїм конем назустріч змієві. От він як піднявся вгору на коні й прямо на льоту змієві зняв одну голову мечем. А змій заревів, аж земля затряслась, і заговорив людським голосом:

— Не бий мене, я буду тобі вірно служити до смерті.

Андрушко не слухає (баба сказала бити, поки всі голови не зіб'є змієві). Б'є він мечем і зняв усі голови змііні.

Як тільки зняв він останню голову, все із змія витекло і став він, як порожній мішок (у змія ж кісток нема). То Андрушко узяв, відволік ту змііну шкуру й звалив на неї скелю. А сам зайшов за дуба й каже:

— Єлено, іди додому, змій уже вбитий.

Вона з радості подивилася на нього, який він є (раніше зі страху не дуже дивилась).

А він на коня й поїхав.

Тим часом циган, який ішов у стороні і все чув та бачив, умазався в змііну кров, доганя Єлену й каже:

— Я тебе врятував.

Що вона, бідна, скаже? Мовчить. Ідуть вони удвох у село. Як побачили батько й мати, що вона жива, та так зраділи, тільки дивуються, чого ж циган.

— Що це таке — зі змія зробився циган?

Вона почала говорить:

— Мене врятував один красень, на коні був. Він сказав: «Іди!» А цей прийшов потім і говорить, що він мене врятував.

Зібралися люди й судять:

— Ну, як він врятував, то нехай живуть.

А вона не хоче, плаче, доказує, що це не той.

І вже були порішили на такий-то день весілля. А баба Андрушкова усе узнала та й каже синові:

— Готуйся, на неділю підемо гулять.

Діждали неділі, баба бере його, веде до того дуба, де була її потаємна яма, вдарила ногами об землю — двері відкрились.

Заходять усередину, баба як крикне до коней, так ті коні враз і стали коло баби осідлані. От вона дала Андрушкові три склянки вина й сказала:

— Їдь швидко, бо вони вже за столом.

Тоді він скочив на білого коня (а ті два збоку вільно йдуть, осідлані) і полетів з кіньми в повітрі, наче птиця.

Долітає до Димкового двору, а там весілля, миру зібралося видимо-невидимо! Та як побачили — хто куди тікать.

Злазить він з коня, іде в хату. У хаті вся компанія за столами. Він заходить і каже:

— Здрастуйте!

І як сказав «здрастуйте», то витяг платочок, що Єлена подарувала, і втирається ним. А вона й мати її як побачили, так і закричали:

— Оце наш визволитель! Оце наш зять!

А він почав усім підряд руку подавать — здрастується, доходить до молодого, отого циганчука, що обманув усіх, подав йому руку та й здушив, як оту цигарку, підняв його й викинув із-за столу. А сам сів за стіл поруч з молодою та й промовив:

— Ти моя, Єлено, а в мене є мамка і бабка, ідем її приведем.

Вийшли, коні впали перед ним на коліна, вона сіла на гнідого, а він на білого, а чорний вільно їде. Піднялися вони вгору, а там баба стоїть. Впали на коліна — просять, щоб йшла до них. А вона відповідає:

— Ідем до мене раніше погостуємо, а потім до вас.

Підійшла до дуба, вдарила вона тричі, двері відкрилися, а там сяє все. І пить, і закусувать є. Баба почала пригощати: дала по стаканчику винця й закуску таку добру, що рідко хто й бачив.

Потім вийшла баба, вдарила тричі ногами, двері зачинилися, коні перед ними з'явились. Баба наказала коням: «Лягай!» Білий кінь ліг перед Оленою, гнідий — перед Андрушком, а чорний — перед бабою. Сіли вони й піднялися в повітря.

Долетіли до двору, зайшли в дім, почали пить-гулять — весілля справлять. І я їв, пив, губи облизував та промовляв «На многі літа» їм і собі.

ПРО СІМОХ БРАТІВ-ГАЙВОРОНІВ ТА ЇХ СЕСТРУ

Жили на світі чоловік та жінка, і було в них сім синів; але ті сини не жили в згоді, а завжди ворогували та билися поміж собою. Мати сердилася за те на них.

Одного разу поїхав батько у ліс по дрова, а мати лишилася з хлопцями — та за щось так розсердилася на них, що не знала як і вилаяти, та з гніву сказала, щоб вони гайворонами поставали. Але не встигла вона ще й сказати цього, а хлопці вже поставали гайворонами та й зникли десь далеко в лісі. Там була якась порожня хата, в якій вони й посідали: а в тій хаті зробилося так, що вони змогли знову перетворитися на людей. Крім них, нікого більше не було в тій хаті. Оселилися вони там і почали працювати та господарювати всі гуртом.

Був між ними один такий мудрий, що поробив усім братам рушниці, вони ходили на полювання та вбивали там різних птахів та звірів; з того мали вони м'ясо, а на хліб заробляли. Якого їм знаряддя треба було, то все самі собі робили.

Довго та гірко плакала мати, як полетіли сини з дому.

— Коли б хоч одну дитину мати собі на втіху! — казала вона.

Незабаром після того народилася у неї дочка. З того часу, як полетіли хлопці від своїх батька-матері, минуло вже тринадцять років. Дівчина підросла й ганяла худобу на пашу. А там чужі діти дражнили її гайвороненям через те, що брати її гайворонами поставали.

Покинула дівчина волів пасти та й пішла по світу шукати братів. Ідучи лісом, зайшла вона далеко, так що назад вже годі вертатися, та, блукаючи по лісу, натрапила якось на одну хатину, де жила стара місяцева ненька.

— Звідкіль ти, дитино? Зостанься тут жити! — каже їй місяцева мати.

— Не можна мені тут жити, бо я йду братів своїх шукати! — відповіла їй дівчина.

— Не знаю ж я, де живуть твої брати, — каже дівчині знову місяцева мати, — ось як прийде додому мій син, то я спитаю його, в якім краю живуть твої брати!

Прийшов Місяць додому, питає мати його, він і каже:

— Я ще там не був, але, здається, вони в тім краю, де Сонце гуляє!

На другий день місяцева мати, нагодувавши дівчинку, звеліла синові випровадити її до Сонця. Прийшла вона до Сонечка в хату; там теж була дуже старенька сонечкова ненька.

— Куди ж ти йдеш, дитино моя? — питає вона дівчину.

— Я йду братів своїх по світу шукати, яких моя мати прокляла, а вони поробилися гайворонами та й полетіли! — відповіла їй на це дівчина.

— Не чула я про це нічого, хіба, може, Сонце знає, — каже сонцева мати.

Прийшло Сонце додому, мати й спитала у нього про братів-гайворонів.

— Ні, не знаю! — відповіло Сонечко, — певно, мені ще ніколи не доводилось гріти в тому краю.

Нагодувала дівчину сонечкова ненька та й загадала синові відвести її до вітрової неньки. Прийшли вони до вітрової неньки, вона теж нагодувала дівчину, а потім і спитала, куди вона йде.

— Іду своїх братів шукати, — відповіла дівчина.

Вітрова мати теж нічого не чула про це і, як прийшов її син додому, спитала його, чи не знає він, в якому краю живуть сім братів, що стали з людей гайворонами.

— Знаю, — каже Вітер, — бо як змочив мене дощ, то я роззувся та повісив сушити онучі біля комина у тих братів, а сам оце прийшов додому спочивати.

— Тут є одна дівчина, що зве їх своїми братами. Треба, щоб ти завтра вранці відвів її до них! — каже вона синові.

Вранці, як дівчина встала, вітрова мати нагодувала її, а потім Вітер узяв її на плечі, та й приніс до тієї хати, де жили брати. Але їх на той час не було вдома: певно, пішли десь у ліс з рушницями. Вітер лишив тут дівчину, а сам забрав онучі та й пішов собі гуляти по світу.

Опівдні повернулися брати додому. Наймолодший з них, що варив сьогодні обід, вийняв із печі страву та побачив, що хтось її їв.

— Еге, брати мої, здається, хтось наш обід куштував, — каже він.

— Хто ж то міг куштувати? — кажуть йому брати. — Ми вже скільки років тут пробуваємо, але, окрім нас, здається, ще нікого тут не бачили!

Пообідали вони та й знову пішли. Зостався вдома другий брат вечерю варити, бо у них було уже так заведено, щоб з півдня готувати собі страву на вечір. Зваривши вечерю, подався й він за братами в ліс. Як він вийшов з хати, то дівчина, що було сховалась під ліжко наймолодшого брата, вилізла звідтіль, з'їла тієї страви та й знову заховалась, але вже під ліжко другого, старшого брата. Як зібралися брати на вечерю, то й другий брат, що варив вечерю, каже, що страву хтось їв.

— Певно, знову хтось куштував! — каже він своїм братам.

— Брехня! То тобі так здається! — каже третій брат.

Повечеряли брати та й полягали спочивати. І снилося одному, що начебто до них сестра прийшла в гостину. Як повставали брати вранці, то почали розповідати, кому що снилося вночі, той і розповів їм свій сон. Зготувавши собі снідання й обід та поснідавши, подалися вони на роботу. Дівчина вилізла зі своєї схованки, з'їла трохи страви з їх обіду, а потім знову сховалася, але вже під ліжко третього брата. Опівдні посходилися брати на обід.

— Знову, брати мої, страви менше стало! Здається, що хтось-таки куштує її потроху, — каже їм уже третій брат, що варив обід сьогодні.

— Та хто там має її куштувати, коли ми живемо тут уже скільки років, але за цей час ніколи не бачили в цих краях ще ні однієї живої людини? — загули в один голос всі брати.

Пообідали вони та й подалися знову в ліс. Четвертий брат лишився вдома варити вечерю, а зваривши, пішов і собі за братами.

Зібралися вони на вечерю додому, але бачать, що знову страви менше, ніж зварено. Посідали вечеряти та й балакають між собою:

— Це диво! Вже кілька разів хтось поділяє з нами і снідання, і обід, і вечерю. Тут щось таке та є! Давайте-но пошукаємо!

Почали дивиться скрізь по хаті, а потім і під ліжка заглядати. Аж під ліжком третього брата знайшли дівчину.

— Встань, дівчино! Чого ти тут шукаєш? — питають вони у неї.

— Я шукаю братів своїх, яких мати прокляла, щоб вони стали гайворонами, а воно так і сталося. Це мені батько казав, але його тоді не було вдома, він поїхав у ліс по дрова, — почала вона розповідати братам.

— Давно ж це мати так прокляла, що аж дітей збулася? — питаються вони.

— Та коли вже твої брати гайворонами поставали, то нащо ж ти батька покинула? — кажуть вони дівчині.

— Бо мене діти гайвороненям дражнили, як я бувало гнала волів на пасовисько!

Тоді упевнились брати, що дівчина правду їм каже і що вона справді-таки сестрою їм доводиться.

— Зоставайся тут жити з нами, — кажуть вони їй, — варитимеш нам їсти, а ми всі гуртом будемо на полювання ходити.

Лишилася вона. Брати дуже ласкаво поводилися з нею, шанували її та одягали в розкішну одіж, як личить молодій, гарній дівчині. Жила вона так років зо три. Аж по трьох роках сталося в тім лісі

нещастя. Раз убили брати дику козу, а то не коза була — то була дочка злої відьми. От відьма і поклялася відомстити їм. Одного разу, коли дівчина була сама вдома, прийшла туда погана відьма, принесла з собою коралі, показала їй через вікно та й каже:

— Дівчино, може б ти купила в мене оці коралі?

— Добре! — відповідає їй дівчина.

Вона взяла грошей і віддала відьмі, а та взяла їх та й пішла собі геть. Як наділа ж дівчина ті коралі собі на шию, то вони відразу й задушили її.

Позбиралися брати на обід і бачать, що сестра їх лежить нерухома на землі. Розуміючи дещо в лікарських справах, зараз заходилися вони гуртом біля неї: знайшли коралі, розірвали їх, і вона стала помалу дихати, а потім почали розтирати їй тіло і таки врятували дівчину від смерті. Як встала вона, то брати сказали їй, щоб вона нікому й ніколи не показувалася.

Зосталася вона знову господарювати, як і раніше. Минуло півроку, а та проклята відьма знову прийшла, принесла із собою хороше червоне яблуко та й каже:

— Може, ти бажаєш яблук, дівчино, то на тобі оце одно!

Знову дівчина дістала грошей та віддала відьмі за яблуко. Потім одкусила шматочок його та й подавилася; упала на долівку посеред хати, та по одному тільки й можна було примітити, що вона жива, бо ще дихала, хоч і дуже рідко.

Прийшли брати з поля, почали оглядати її, щоб довідатись, що це таке вдруге пошкодило їх сестрі. Пошукали, та так нічого й не знайшли. Дуже жалко їм стало сестри, та що ж мають діяти? Зробили

вони з кришталю труну зі срібними ланцюжками, поклали туди мертву сестру, але не ховали труни в землю, а повісили в лісі, неначе колиску, поміж двома деревами на тих ланцюжках, а самі з жалю та туги за сестрою померли.

А один царський син, ще не жонатий, пішов зі своїм челядинцем на полювання в той ліс та й заблудився там. Так проблукали вони по лісі аж три місяці і за цей час ані однієї живої людини не бачили тут. Ненароком якось наблизилися вони до того місця, де між деревами висіла кришталева труна, і заночували там недалечко. Уночі той царський син побачив, що між деревами неначе щось мигтить, та й каже челядинцеві:

— А ходімо лиш та подивимось, що то таке мигтить між деревами!

Пішли на те місце, аж бачать, що то кришталева труна, і як розкрили її, то побачили, що там лежить дуже гарна мертва дівчина. Почали вони прислухатись, чи не дише часом, і довідалися, що вона ще не зовсім умерла, бо у неї під плечима ще було тепло.

Звелів царський син слузі відв'язати від дерев ланцюжки, щоб спустити труну на землю. Як відв'язав він один ланцюжок, то той якось несподівано висунувся у нього з рук, і труна впала, та так сильно вдарилася, що у дівчини той шматочок яблука відразу вискочив. Встала вона та й розповіла їм, як це трапилося з нею. Потім поховали вони в землю братів, що тут недалеко лежали, та й пішли всі троє геть з лісу до міста, де жив царевич.

Незабаром після цього царевич одружився з дівчиною, але у нього була мачуха, що дуже ненавиділа його. От раз вона й каже цареві, своєму чоловікові:

— Чи ти бачиш, що твій син робить? Якусь жебрачку надибав собі та й одружився з нею! Хіба ж можна нам тримати її у своїх покоях?

Дуже хотіла мачуха згубити зі світу невістку, але ніяк це не вдавалось їй, бо царський син дуже кохав свою жінку й доглядав за нею, як за своїм оком.

— Як не згубить твій син своєї жінки, то згуби їх обох! — каже мачуха цареві. — Звели повішати їх або розстріляти! А як не зробиш цього, то я тобі не жінка, ти мені не чоловік.

Мусив-таки цар послухати її.

— Слухай, сину! Як ти не відведеш своєї жінки туди, звідкіль узяв, та не уб'єш її, а до того ще не принесеш із неї серце, очі й обидві руки по лікті, то я мушу вбити тебе самого! — каже він своєму синові.

Покірний був царевич, заплакав він гірко та й пішов із своєю дружиною на край лісу. Слідком за ними побіг і царський собака. Вистрілив він і вбив собаку. Потім вийняв з нього серце та очі, але не знає, де йому ще й руки дістати, щоб не відрубувати у жінки. А вона й каже йому:

— Коли вже моя така доля, що я мушу так мучитись, то відітни вже мені руки, бо без цього ти сам маєш загинути!

Дуже плакали вони обоє, як царевич відрубав їй руки. Шкода їм обом було тих гарних білих рук, та що ж діяти?

Скінчивши цю справу, царевич пішов додому й приніс із собою руки, очі та серце, щоб показати батькові та мачусі, що вже убив свою кохану дружину. А та, сердешна, пішла собі, плачучи, без рук. Як же вона житиме на світі, коли їй немає чим навіть страви до рота покласти?

Блукаючи отак, прийшла вона до однієї річечки, нахилилася та напилася води, а потім лягла

собі набік відпочити. Несподівано якось обрубок руки, що був обкутаний рядном, зсунувся та й умочився в воду; і вмить рука у неї виросла. Побачивши це, вона й другий обрубок вже сама намочила, і так у неї знову виросли обидві руки. «Тепер, — подумала вона, — піду до тієї хати, де я жила з братами, та й зостануся там жити».

Живе вона та й журиться про те, що їй доведеться робити, як родиться у неї дитина, бо вона дитини чекала. Певно, загинуть обоє! А якби не дитина, то вона б, здається, зосталася тут навіки жити!

Прийшов час, і вона родила двоє дітей відразу, та обидва хлопчики. І такі гарненькі були сини її! Один мав на чолі такий знак, як сонечко, а другий — як місяць!

Минуло кілька часу, і старий цар та мачуха померли. Зостався тільки син їх та почав царювати. Але невеселе було йому те царювання без своєї дружини. «Якби я знав, — каже він сам до себе, — де вона тепер, то хоч у неї і немає рук, але взяв би її та годував власними руками, бо сам же й відрубав їх у неї».

— Ходім лиш шукати її! — каже раз молодий цар своєму челядинцеві.

Та й пішли обоє у ліс. Отак, шукаючи, дійшли вони лісом аж до того місця, де він знайшов її у кришталевій труні. Тоді вже вечоріло. Він і згадав, що тут недалеко є та хата, в якій жили перше брати-гайворони, та й пішов з челядинцем туди на ніч. Тепер у тій хаті жила якась жінка з двома хлопчиками. Постелила вона цареві на нари, а челядинцеві — долі, сама ж лягла на лаві, а дітей обох поклала на лежанці, бо їх вона завжди клала на окремій постелі. Цілу ніч у хаті горіла свічка.

Дуже гарно було молодому цареві спати на нарах, але зате його челядинцеві було гірше на твердій долівці, і він часто прокидався вночі. Як заснув цар, то одна рука його якось звісилася додолу. Тут один з хлопчиків почав чогось плакати та кликати маму, а вона й каже, начебто сама до себе:

— Не плач, сину, я зараз підійду до тебе! Треба йти, батькову руку, що звісилася, на постіль положити.

Челядинець і почув це.

Ранком жінка хутко встала, щоб гостям сніданя зварити. Цар з челядинцем повставали, поснідали, а потім і пішли знову в ліс. Прийшли вони до того місця, де вчора були. Тут цар і каже челядинцеві:

— Ох, тяжко жити на світі! Ти знаєш, що якби оце я побачив свою жінку, то, здається, зараз би полегшало та покращало на серці!

— А чи впізнали би ви її, якби оце побачили? — питає той царя.

— Впізнав би! — каже цар. — От і та пані, в якої ми ночували, теж трохи скидається обличчям на неї, але в моєї жінки рук немає.

— А нащо ж то, як ви спали та рука у вас звісилася додолу, то вона казала своїй дитині: «Не плач, сину, треба батькову руку знову на постіль положити»?

— То знаєш ти що?! — зрадівши, каже йому цар. — Посидьмо тут, а підвечір підемо знову до неї ночувати!

Дуже засумувала господиня, побачивши, що цей несподіваний гість, якого вона з великою радістю приймала у своїй господі, не впізнав її та й пішов знову в ліс та, певно, вже й не вернеться ніколи, щоб хоч спитати: хто вона і звідкіля тут узялася?

Вона вже навіки втратила надію побачити свого коханого, без якого була одинокою сиротою на світі.

Але настав вечір, і вони прийшли знову. Господиня поклала їх так само, як і вчора. Вона аж затремтіла від радості. Серце віщувало їй щось дуже хороше... Незабаром цар навмисне звісив руку на долівку. Вона підійшла, взяла його руку та й поклала біля нього як слід.

Тут він обняв її, пригорнув до себе, а потім і питає ласкаво:

— Чого ж ти так піклуєшся про мене, господине?

— Ти ж мій чоловік, що відрубав мені руки! — відразу відповіла вона, зрадівши, що її спитали про це.

— То скажи ж мені, серце, як це сталося, що у тебе знову є руки? — спитав її здивований цар.

— Я добула їх в одній річечці, до якої схилялася воду пити, — каже вона.

— А діти?

— Діти — це ж наші діти, близнята!

Тоді прийняв цар молоду царицю свою. Прийшли вони додому й поклялися обоє довіку не розлучатися.

ПРО ТРЬОХ БРАТІВ-ГАЙВОРОНІВ

Було де не було, в сімдесят сьомій столиці, за гарячим, за димним морем. Був один чоловік, і була одна баба. Бідно вони собі жили, але до церкви ходили. А трьох синів мали. Та то такі були, що їх завжди били. Щодня били. Мати часто брала прута і так їх била, що вони йойчили, але їм як нічого й не було.

Якось ішла до церкви, зайшла до стайні і курці пригасла голову, та й взяла обпатрала її і давай варити. Та й каже:

— Хлопці, най тут огонь горить, най вариться. Як ми прийдемо з церкви, то будемо їсти.

— Добре, мамо, добре.

Пішла вона до церкви, курка почала кипіти. Тут їм запахло. Та й старший пішов та й піймав за лапку, та й витяг із курки лапку. Почав їсти крадькома. Ті прибили:

— Дай і нам, бо як ні, то розкажемо мамі.

Але як уже тієї лапки не було, то мусили другу вийняти. Витягли й другу — вже нема нічого. А їм то посмакувало. То вже і крила вибрали. Та й сам кістяк із курки залишився.

Ну, добре. Прийшла мати. Вони лиш чекають, що буде. А то колись так було, як мати проклене діти, то так і буде. То Бог скасував, бо тепер такого нема, бо стільки тепер клянуть — йо-йой — та люди би камінням усі поставали.

Ну, та мати прийшла, та й поклала миску, бо то колись усе до однієї миски клали, і так усі йшли їсти. Поклала миску і виймає курку, а на ній немає ні крил, ні лапок.

— Хлопці, то хто з вас поїв?

— Ми — ні.

А найменший каже:

— То Янко лапку з'їв, а нам не дав, то ми крила поїли.

А мати каже:

— Бодай з вас гайворони стали, щоб ви із себе тіло скубли!

Ті й поставали гайворонами, хмару збили — пішли! Але як вони вилетіли, вона злякалася, бо матері вже було жаль, що так їх прокляла, але то вже було пізно.

Прийшов ґазда додому:

— Та де ж ті хлопці?

— Але, чоловіче, вони з'їли крила й лапи з курки, а я їх прокляла, щоб стали гайворонами. Вони й полинули — гайворонами стали.

— Ой, та ти шалена. Та хіба на курці світ стояв? А ти трьох синів занапастила.

— Ну, та що тепер зі мною зробити, старий?

І так було, пройшло багато часу, років, та й раз завагітніла жінка. Ну, будуть мати хоч одну дитину. Та й народилося у них дівча. Дали їй ім'я Зузка. Йой, так радіють, так доглядають, купають по три рази на день, причісують. І так дівча стало рости, як із води. Як вже їй було п'ять років, вже добре ходила, вже їм співала по хижі. Як вже їй було шість років, вже й хижу замітала. Але далі, далі дівча допомагає матері. Але пішло воно поміж діти, та й бачить — кожне дівча має свого брата. А їй і стало жаль, що вона не має ні брата, нікого, тільки сама. Прийшла додому та й плаче.

— Та чом ти, дитино, плачеш?

— А де б я, мамко, не плакала? Коли усі діти мають братів, а я не маю.

— Нічого, нічого, дитино, — і стара почала плакати, але не сказала нічого.

Другого дня пішла між дітей та й почала плакати. А діти її питають, чого вона плаче.

— Та того, що я не маю братів.

— Ой, мала ти аж трьох, та стали гайворонами.

Вона біжить додому. Прийшла додому:

— Ой, мамко, та ви мені не казали, а я мала трьох братів, але вони стали гайворонами.

— Стали, дитино, стали. Я їх прокляла, і пішли світом.

— Йой, мамко, я мушу іти за ними, щоб їх знайти.

— Та де ти, дитино, те знайдеш?

— Але я піду,

Але що сталося? Вона взяла хліб і йде. Іде вона, іде і йде, та й іде, та й іде, та й іде, та й прийшла у ліс до однієї хижі, а то Іжужбаба* там була. Та й постукала до дверей, увійшла.

— Добрий день, бабко.

— Добрий день, дочко. Ну, якби мене так не привітала, то ворон кості б твої не зібрав, так би була й тебе рознесла. Куди ти йдеш?

— Та йду, бабко, чи не взяли б ви мене служити.

— Гей, — каже, — як будеш добре робити, добре тобі заплачу і добре тобі буде.

Ну і стала вона до роботи. Носить дрова, тріски, води принесе, постелі вистелить, замітає, картоплі наобирає, так як домашня газдиня. І так почала баба її питати:

— Та де ти, дитинко, взялася?

— Ой, бабусю, якби ви мені порадили. Я мала трьох братів, а вони стали гайворонами, а я іду за ними.

— Ой, я їх кожен день бачу, — Іжужбаба каже.

— Та де?

— Та в тій горі, але туди ніхто не годен дістатися, — каже. — Але ти служила рік добре, то я тобі дам таку драбинку на два метри. А як прийдеш, дитинко, там під ту гору, а будеш витягувати ту драбинку і драбинка витягнеться аж до хмар. А хмари відчинені, то увійдеш туди.

Вона подякувала бабі. Прийшла до тієї гори, поставила драбинку на скалу, почала витягувати. Витягувала, витягувала, і витягнула драбинку аж до хмар. І вона увійшла до хати за хмарами, а там три мисочки, повні поливки. Вона була голодна та й узяла з однієї мисочки з п'ять ложечок і пішла сховалася.

Тут прийшли гайворони, посідали коло тих мисочок.

— Ей, — каже молодший, — хтось з моєї мисочки од'їв.

— Але, — каже середній, — то як несли, то вилялось.

— Неправда, бо завжди була повна, а тепер, бачите, скільки тут не вистачає.

Ну, поїли, та й нічого. Та й поприбирали, пішли. Але ввечері і для неї приніс хтось мисочку. Та вона не бачила, хто приніс. Вона швидко зі своєї виїла і взяла з іншої п'ять ложечок. Як це зробила, порожня мисочка щезла, бо хтось її взяв. Стала вона за дверима і слухає.

Як прийшли гайворони, сіли за стіл.

— Ей, — каже середній, — правду ти, брате, казав. Видиш, уже хтось із моєї мисочки їв. Тут хтось є.

Старший і каже:

— Ви, шалені, та хто тут вийде на таку гору, коли й мусі сюди важко долетіти.

Але нічого. Поїли, переспали, вранці зібралися і пішли.

Як вони пішли, поспів обід, принесли їжу і для неї. Вона поїла — мисочка щезла. Та й із старшого мисочки над'їла, так із п'ять ложечок взяла. Стала за дверима та й слухає.

Прийшли гайворони.

— Ей, — каже старший, — браття, правду ви казали. Тут хтось має бути. Пішли подивимось.

Пішли дивитись, шукають, прийшли за двері, а вона там стоїть.

— Йой, та хто ти?

— Та я ваша сестричка.

— А як ти сюди, сестричко, вийшла?

— Я плакала перед матір'ю, бо хотіла бачити своїх братиків, та вас мама прокляла, щоб ви такими птахами зробилися.

— Але бачиш, сестро. Провинилися ми, самі знаємо. Не треба було цього робити, що ми зробили, то нас мама й прокляла.

— Йой, та як би вас одкупити од тих гайворонів?

А старший каже:

— Ти б змогла нас одкупити.

— Та як?

— Та мусила б бути один рік німою, щоб ні з ким не говорити. То ми тоді не будемо гайворонами.

— Йой, то я зможу!

Ну, вони й взяли, знесли її в долину, а там при дорозі був один бук, а в нім таке дупло було. То взяли та й посадили її до того бука, зробили таку діру, щоб їй їсти туди носити. І думають брати, чи ж сестра буде цілий рік німою.

Як вона там сидить, на третій день їде король в колясці. А був він нежонатий.

Як під'їхали коні до того бука, почали фуркати, але не ступлять далі — бояться. Король зійшов — не бачить нічого. Ходить довкола, не видно нічого. А коні не йдуть. А дивиться — та й побачив, як вона виглядала звідти. От він як побачив, взяв з тієї діри витягнув дівчину. А то така гарна дівчина була, що око не чуло, ухо не виділо, така гарна. «Йой, — так собі думав, — то вже це буде моя жінка». Почав до неї говорити, а вона нічого. Ну так що? Бере її додому. Думає собі: «Дарма, що вона німа, але я з нею жити буду». А він мав повариху Іжужбабу, король той.

Привів її додому, повариха тільки дивиться на неї. А король з нею оженився і живуть. Пожили так з пару місяців, та й вона зайшла в другий стан. Але

королі мають між собою такі звички, що йдуть полювати. А то як прийде лист, то мусить іти. Якраз у той час, коли вона мала знайти, прийшов йому лист. Йой, так йому жаль! Але що? Просить повариху:

— Аби ти її доглядала. Напишеш мені листа, кого вона буде мати. І щоб вона не голодувала.

Каже повариха:

— Добре, добре.

А сама думає: «Ти тільки їдь, я їй порядок знайду, що ти її муситимеш вбити».

Породила королівна трьох хлопців. Як породила трьох хлопців, кожен хлопець мав зірку на чолі. Зірка була золота.

Повариха, як те побачила, то й хлопців кинула:

— Нате, гайворони.

Гайворони вхопили, пішли з дітками. А то були королівни браття. А повариха не знала. Вона думала, що гайворони їх з'їдять. Як кинула, то пішла та взяла три кицьки та й поклала там коло неї. А королівна все бачила, та не може говорити, бо німа.

Й написала повариха листа королю: «Ти бачиш, таку собі жінку знайшов: не досить, що німа, але породила не діти, а троє котенят».

А він собі думає: «Ну, то може статися. Але їх доглядайте. Ті котенята не побийте. Я хочу бачити ті діти».

Прийшов він додому, бачить котенята. Ну, подивився на котенят і нічого. Він їх годує. Та прийшло знов так, що королівна знов невдовзі породила хлопця із золотим волоссям. Як породила, король дуже зрадів.

Радів дуже король, ліг спати, а відьма прийшла та ту дитину задушила, а королівні уста кров'ю обмастила, ніби вона задушила.

Встав рано король, найперше дивиться на дитину — дитина нежива, а жінка в крові. Тоді він

розгнівався і скликав міністрів, щоб спитати, що з жінкою зробити.

А ті й кажуть:

— Але ми з нею не живемо, ти бачиш сам, що.

— Вона троє котенят породила, тепер того хлопця задушила, бо бачте, що в крові.

— Ну, то роби з нею, що знаєш.

— А, — каже один міністр, — краще було б, аби її спалити.

Король погодився:

— Правду кажеш.

Ну, на одну гору наносили хмизу, наклали — будуть її палити. Але уже рік доходить, уже вийде термін, що вона мала бути німою.

Вивели її туди, поклали на той хмиз. І підпалили.

Почало куритися вже довкола ніг, вже полум'я, вогонь почав підступати до неї, тоді гайворони прилетіли, принесли всі чотири хлопчики живими.

— Вже можеш, сестро, говорити.

Тоді її зняли з хмизу, а сестра почала плакати, бо то Іжужбаба все робила; вона бачила, але німа була, не могла говорити.

Тоді взяли бабу знищили, а королівна живе з королем.

Прийшов до Кожуховець та й приповідці кінець.

ПРО ХЛОПЦЯ, ЯКИЙ ПОВЕРНУВ ЛЮДЯМ СОНЦЕ, МІСЯЦЬ І ЗОРІ

А ото колись жив великий пан, що мав велику пані. Були дуже багаті, але як зістарілися, то засумували, бо не було кому маєтки лишити. Пані пішла до знахарки, аби їй порадила, що має чинити.

— У морі є чарівна рибка, — сказала їй знахарка. — Жінка, що її з'їсть, народить хлопчика.

Пані прийшла додому, розповіла панові й просить:

— Купи мені ту рибку.

Приїхав пан на берег моря і спитав рибалок:

— Чи не зловили б ви мені ту рибку, від якої моя пані народить дитину?

— А чого ні? Але треба нам дати бочку горілки, аби хлопчина веселий був, бочку меду, аби дівчатам подобався, і бочку грошей, аби у нього багатство водилося.

— Все те вам дам. Коли прийти за рибкою? Треба якнайскоріше...

— Скоро байка мовиться, але не скоро рибка ловиться. Прийдіть через тиждень.

Минув тиждень. Пан привіз усе, що хотіли рибалки. Дали йому рибку.

У пана була за кухарку вже старша гуцулка. На сковороді так гарно запахло, що в гуцулки слина потекла. Було грішно не покуштувати хоч шматочок рибки. Та і яка кухарка готує й не куштує. Відламала трошечки й з'їла, решту понесла пані.

Минули місяці. Кухарка народила сина, а через кілька днів і пані мала сина.

Як панський син підріс, його віддали до школи, а гуцульський пас гуси на толоці. Його не впускали навіть до покою, де грався панич.

Так минуло багато років. Гуцульчин син став таким парубком, як сонечко. Гуцулка не могла натішитися ним.

Одного разу сталося так, що на небі сонце не зійшло, а ввечері місяць десь пропав, і зірки не світили. Люди ходили сумні, як перед кінцем світу. Казали, що сонце, місяць і зірки украли чорти.

Цісар розіслав по всій державі такий наказ: «Хто знайде сонце, місяць і зірки, за того він віддасть свою царівну».

Гуцульчин хлопець каже своїй мамі:

— Піду до цісаря й подивлюся, яка та царівна, бо не знаю, чи варто через неї зачіпатися з чортами.

Прийшов до столиці. Став перед престолом і каже:

— Я врятую, вельможний цісарю, сонце, місяць і зорі, але приведи сюди царівну, аби бачив, що вона за одна.

Привели царівну. Хлопець викресав вогню, запалив якусь тріску, обдивився царівну й сказав:

— Що ж, гарна дівка, може бути... Можна за неї і в пекло скочити.

Опівночі гуцул поскакав на коні до великого мосту, що був за темним лісом. Прив'язав коня до верби, а сам вирвав дошку з мосту й кинув у ріку. Присів за кущем і чекає.

Раптом чує гупання копит. Хтось став коло мосту і почав кричати:

— Хто розбирає мені міст? Ану, де той псуй-майстер!

— Я псую твій міст, — відповів парубок з-за куща.

— То що, будемо битися?

— Ти, чорте, не лякай мене своїм копитом, а віддай людям сонце, місяць і зірки, бо зараз із тебе порохи посипляться.

— Не віддам. Мусимо битися!

— Нащо кров проливати? — вів своє хлопець. — Ліпше буде, як ти станеш вогнем, а я дощем. Побачимо, хто кого переможе.

— Згода! — крикнув нечистий.

Раптом загорівся великий вогонь і пішла густа злива. Вогонь горить, а дощ його гасить. Дощ тече,

вогонь пече. Дощ ллє, а вогонь шипить. Точнісінько, як у пеклі!

Потім вогонь почав згасати, а дощ лляв ще дужче, ніби десять хмар урвалося. Нарешті вогонь погас, пара розвіялася геть, і залишилася на місці лише купа попелу. Хлопець розкидав попіл і побачив, як під ним заблищало сонечко. Схопив сонце під пахву, сів на коня й бігом до цісаря.

Коло дороги він побачив хатку й захотів знати, хто у ній живе. Дивиться у вікно, а там одні відьми: дріт прядуть, олово зливають, на бобах ворожать. А одна з них дрімає над картами.

Парубче перекинувся в муху, залетів у хатку і сів на стіну. Відьма, що дрімала над картами, шепотіла собі під ніс:

— Карта показує, що якийсь хлопець убив мого чоловіка і забрав сонце. Я тому парубкові віку вкоротаю! Стану грушею серед поля. Як він буде їхати і з'їсть одну грушку, то подавиться.

Муха вилетіла з хати і знову стала гуцулом. Хлопець побіг до цісаря. Повечеряв і ліг спати. Тільки наказав:

— Хай мене ніхто не будить. Сонечко має розбудити...

Уранці люди прокинулися від гарячого веселого сонечка! Почулися крики, защебетали птахи.

На другу ніч хлопець сів на коня й поїхав до мосту.

Прив'язав коня до верби, вирвав другу дошку з мосту і шпурнув її в ріку. Присів за кущем і чекає.

Через якийсь час знову почувся стукіт копит. То був другий чорт. Він підійшов до мосту, оглянув його й заверещав:

— Гей, хто вкрав дошку? Ану, покажися!

— Це я! — хлопець вийшов з-за куща.

— Нащо шукаєш собі сварки... з нами?

— Віддайте людям місяць.

— Без бійки не віддам!

Парубок подумав і відповів:

— Нащо кров проливати? Радше ти стань каменем, а я стану стовпом. Покотишся з гори, вдаришся до стовпа. Як він розлетиться на тріски — ти переміг, а як ні — то давай місяць.

Так і зробили. Величезний чорний каменище розігнався з гори і так гримнувся до стовпа, що розсипався одразу на дрібний пісок. Хлопець розгріб пісок і знайшов там місяць, що аж засміявся від радості. Гуцул його не поніс у цісарський палац, а шпурнув на небо. Всюди стало весело. Затьохкав соловейко, загавкали пси й заквакали жаби в болоті.

Парубок сів на коня, подався до палацу. Коло відьминої хати став і подивився у вікно. Там пряли дріт, відливали олово, ворожили, а найстарша відьма вгадувала на картах. Гуцул перекинувся в блоху, поскакав у хату і скік тій відьмі на голову. А та бурмотіла:

— Цієї ночі якийсь лапайдух розбив другого чорта. Я віддячуся йому! Скажу сонцеві, аби воно сказилося, а сама стану криничкою в полі. Як він нап'ється з неї, то має луснути на чотири шматочки.

Блоха вискочила з хатки і знову стала парубком. Сів він на коня — і гайда просто до палацу.

А на третю ніч знову був на мості. Вирвав останню дошку і шпурнув її в ріку.

Чорт не забарився. Прискакав, почав кричати:

— Хто тут мені хазяйнує?

— Я, — і хлопець вийшов з-за куща.

— Чого ти причепився до нашого моста?

— Хочу, аби повернув на небо зірки.

— Ні, спочатку мушу поборотися з тобою!

— Май розум, дідьку, — сказав гуцул. — Я вже двом таким, як ти, скрутив в'язи. І тобі скручу. Віддай зорі по-доброму.

— Мусимо поборотися!

— Коли так, то зав'яжи мене міцно найгрубшими мотузками. Побачиш, що я порву їх, як павутину.

Чорт обмотав його грубезними мотузками і нав'язав стільки вузлів, що сто дідьків то не розв'язали б.

— Як не порвеш їх, кину тебе в ріку, — пригрозив.

— Добре. Та відвернися...

Чорт повернувся до нього плечима. А хлопець мав у жмені ножик. Миттю перерізав на собі мотуззя, випростався й сказав:

— Дивись, я вже!

Дідько трохи не зомлів зі страху. Поблід і почав трястись, як у пропасниці.

— Тепер в'яжи мене, — пробелькотів.

Гуцул пообмотував чорта мотузками, як горшкодрай дірявий горнець. Відвернувся й крикнув:

— Рви!

Дідько так натужився, що мало очі не повилазили. Дувся, кидався до землі, терся об каміння, скавулів від люті, як скажений пес.

Але нічого не допомогло.

— Тобі треба ще одну кулешу з'їсти, аби розв'язатися, — кепкував парубок. — Давай зірки, як не хочеш, аби жаба дала тобі цицьки.

— Можеш забрати, — погодився чорт.

— Де вони є?

— На коні, під сідлом.

Леґень витягнув зорі й почав рахувати. Довго їх перекладав із купи на купу. Скільки їх там було —

годі вже сказати, але однієї гуцул таки не дорахувався.

— Де вона? — гримнув на чорта.

— Там є всі.

— Брешеш, однієї бракує! Як не скажеш, то шпурну тебе туди, де раки зимують.

Чорт зрозумів, що в нього кепські справи, бо гуцул знає, що до чого. Взяв та й зізнався:

— Я подарував одну зірку своїй коханій — відьмі.

Хлопець довго не думав. Висадив зв'язаного чорта коневі на спину, сів у сідло і — вйо! — до відьми. Стали під вікном і слухають, як відьма мудрує над розкладеними картами:

— Пек сему лиху! Десь пропав і третій чорт. Мабуть, його запропастив гуцул.

— Я тутечки, — крикнув чорт.

— Ой, Антипку мій коханий, ходи-но до хати.

— Не можу, любонько, бо зв'язаний. Віддай парубкові ту зірку, що я тобі подарував, і попроси, аби мене відпустив.

Гуцул увійшов до хати. Відьма дала йому зірку.

— Розв'яжи мого коханого, — попросила.

— Він мені ще потрібний.

Хлопець цілу ніч шпурляв зірки на небо. Хотів, аби кожна була на своїм місці. Як закінчив роботу, надворі розвиднілося. Він дідька — в мішок й поїхав до столиці.

Люди йому дякували за сонце, місяць і зірки. Тільки корчмарі, цісарські міністри та злодії не дякували, бо, коли темно, легше шахраювати.

Парубок розв'язав дідька й сказав:

— Ану, Антипку, збери корчмарів, міністрів та злодіїв. Обмасти їх смолою, обкачай у пір'ї і води три дні і три ночі по ярмарках.

Чорт вискочив з мішка й побіг виконувати наказ.

Хлопець пішов до палацу. Став перед престолом і сказав:

— Вельможний цісарю, я все вже зробив. Сонце, місяць і зорі — на своєму місці. Тепер поїду за своєю мамою, аби вона подивилася й сказала, чи хоче такої невістки, як твоя царівна.

— Добре, хай буде, — погодився цісар.

Гуцул пустився в дорогу до Коломиї. Сонце смалило, як скажене. Побачив грушу з доспілими грушками, але навіть не підійшов до неї. Спрага не давала йому жити. Але дарма, побачив криницю з чистенькою, як кришталь, водою, — пройшов мимо неї.

Забрав свою маму й повернувся до цісаря. Царівна їй сподобалася.

Було таке весілля, якого світ не бачив. Аякже!

ПРО СОЛДАТА ІВАНА

Це давно було. Служили тоді в армії цілих двадцять п'ять років. В одному селі жила стара вдова. Мала вона одного сина Івана. Іван був уже здоровий, хороший парубок. Мати раділа, дивлячись на нього. Але прийшла звістка, щоб із села виряджали в солдати сім чоловік. Впала біда і на вдову. Як не плакала мати, як не побивалася, а довелося прощатися з рідним сином.

Пішов Іван на двадцять п'ять років. Дуже сумував за ненькою. Кожного тижня посилав листи — утішав стару матір.

Одного разу Іван почув, що можна відслужити службу за три ночі. От він і подумав: «Піду, відслужу три ночі й поїду до матері».

Пішов Іван до міста, до начальника. Йому сказали, що треба провартувати три ночі біля кам'яного замку, що стояв на краю міста. Цей замок охороняли щоночі, але ніхто звідти не повертався. Іван чув це, але вирішив: краще умерти, ніж служити двадцять п'ять років. Перед вартуванням згадав Іван стару неньку і все, що було доброго і поганого в його житті.

Ось настав час іти вартувати.

Іван узяв ґвинтівку і пішов на край міста до замку. Раптом щось загуло. В замку відчинилися двері, і Іван побачив, що то церква. У церкві засвітилися свічки, заходили люди. Посередині стояла велика чорна домовина. Коли це із труни піднімається великий чорний чоловік і йде на Івана. Іван крикнув:

— Стій! Хто йде?

Чоловік мовчить і йде далі.

Іван удруге крикнув і почав стріляти. Але кулі йшли крізь чоловіка, як крізь сито. Вистріляв усі кулі, але чоловіка не вбив. Тоді почав битися багнетом. Побив і багнета й почав битися кулаками. Раптом заспівав півень — і привид зник.

Ледве живий Іван перебув до ранку й повернувся в казарму. Всі здивувалися, що він живий.

На другу ніч повторилося те саме. Але церква була удвоє більша і людей було більше, а чоловік був такий здоровий, що Іван аж скрикнув, але бився і ту ніч. Теж лишився живий.

На третю ніч Іван узяв із собою півня. Посадив у своїй будці і став вартувати. Опівночі повторилося те ж саме. Але чоловік був утричі більший від попереднього. Іван вистріляв усі кулі, побив багнет, заморився дуже, одступив до будочки і почав бити прикладом. А півень пробудився:

— Ку-ку-рі-ку!

Так усе й зникло.

Іван відпочив і ходив біля замку, коли чує — хтось кричить, щоб допомогли. Він до замку, до дверей, але воно кричить у палаці. Іван каже, що зачинені двері. Голос почав говорити, щоб він відійшов і побачив під ногами камінь. Підняв — а там ключі. Він узяв і почав відмикати двері. Відімкнув аж дев'ять дверей. А за ними була замкнена дівчина. Іван узяв її та виніс із палацу.

Дівчина була дуже гарна й молода, але худа і погано вдягнена. Вона розповіла Іванові, що її замкнула в замок одна зла відьма, а її три сини стерегли цей замок і щоночі вбивали вартових. Але Іван їх переміг. Дівчина сказала, щоб прийшов до неї через чотири місяці на вулицю Лісову, будинок номер сто п'ятдесят, квартира номер п'ять. Раніше щоб не приходив. І пішла.

Прийшов Іван у казарму. Всі здивувалися ще більше й улаштували Іванові врочисті проводи. Погуляв Іван три місяці по місту, скучив за дівчиною і пішов її шукати. Зайшов на Лісову вулицю. Коли йде назустріч стара бабуся й питає:

— Чого ти, сину, тут ходиш?

— Гуляю, — а сам дивиться на будинки і побачив номер сто п'ятдесят.

Увійшов у будинок та й питає номер п'ять. Коли це виходить бабуся та як штовхне Івана в колону та й замурувала, а тоді каже:

— Оце тобі за те, що вбив моїх синів.

Іванова дівчина спала в своїй квартирі три місяці, але почула гуркіт, прокинулася і вийшла. Коли стоїть відьма і колона. Дівчина здогадалася, що трапилось, розімкнула колону і витягла ледь живого Івана, а туди впхнула бабу.

Повела Івана в свою квартиру, нагодувала і каже:

— Іване, ти мене врятував, а я тебе від відьми визволила. Давай разом жити.

Іван тільки цього і ждав.

От вони повінчалися, але Іван чомусь засумував. Маруся (так було звати дівчину) здогадалася та як махне правою рукою — так і карета під'їхала до них. Махнула лівою — так усе добро і впало біля них. Одяглися вони, набрали всього з собою в карету і поїхали додому. Мати дуже зраділа та цілує сина і невістку. Зажили вони тоді якнайкраще.

МАРІЙКА И БАБА-ВІДЬМА

Був один дід Монька, що носився злегонька і мав червоні постольці... Розповідати казку чи ні? Розповім. У ній, звичайно, правди, як у решеті води. Але слухати можна. То послухайте...

В одного чоловіка вмерла жінка. Але перед смертю покликала до себе дочку, дала їй ляльку і сказала:

— Дивися, Марійко, аби вона була чистенька, годуй її хлібцем, а як прийде якась жура, порадься з лялькою.

Матір поховали. А ненько привів мачуху з двома дівками. Вона не злюбила Марійку за те, що вона завжди прала сорочечку ляльці та годувала її хлібцем.

Одного разу старша вишивала, а менша панчохи плела. Мачуха каже падчерці:

— Поклади в піч трісочку...

Дівчина поклала. Трісочка спалахнула, швиденько згоріла, і вогонь погас. У хаті темно-темно. І мачуха говорить:

— Треба, діти, принести вогню, бо так нам зле сидіти...

Старша відповіла:

— Я не піду за вогнем — мені видно від голки.

І менша не мовчала:

— Я теж не піду — мені видно від глиць.

Мачуха — на Марійку:

— Ти в усьому винна, іди за вогнем!

— Куди я піду?

— Куди очі дивляться!

Витрутила дівча за поріг, Марійка ледве встигла прихопити ляльку.

Надворі дощ, темрява. Марійка йде та й плаче, бо їй дуже холодно. Раптом глип — а перед нею стоїть чорний вершник, на чорному коні, з чорною зброєю в руках. Дівчина затремтіла і трохи не впала. Але пішла далі...

Не встигла Марійка відійти десять кроків, як перед нею гейби з-під землі виріс білий вершник, на білому коні, з білою зброєю в руках. Ноги підкосилися, дівчина аж присіла. Та встала й пішла далі.

Довго йшла. Нарешті глип — світло. Підійшла й помітила: то за парканом, на городі світяться голі черепи.

Дівчина зомліла від страху. Але несподівано щось за гриміло, залускало. Вибігла стара відьма, аж язика вивалила.

— Ади, сама прийшла в мої руки!

— Мене мачуха прислала за вогнем, — каже їй Марійка.

— Ну, ходи, ходи зі мною, я дам тобі вогню!..

Марійка пішла з бабою. А як підійшла до воріт, баба мовила:

— Отвориться, ворота!

Залізні ворота відсунулися.

Підійшла до берези, що виросла коло воріт.

— Ти, березо, Марійку не бий. Але якщо буде тікати від мене, то вибий їй очі.

Стали перед хатою — із чорними стінами й червоними вікнами. Коло дверей сидів чорний куд-

лай з червоними очима. Він загарчав і кинувся на дівчину.

Баба заступилася за неї:

— Ти, песику, нічого не кажи Марійці, бо вона, ади, зі мною. Як буде тікати, тоді інше діло — покусай її...

Увійшли до хоромів. Там був величезний чорний кіт з червоними очима. Він кинувся до дівчини й почав її дряпати.

Відьма заступилася:

— Ти, котику, сиди собі тихо. Ади, я її веду. Аби-сь тоді дряпав, коли буде тікати від мене.

Увійшли до хати. Баба гукнула наймичку:

— Дівко-чорнявко, давай їсти!

Дівчина-чорнявка поставила на стіл цілий баняк борщу, дванадцять курчат і збанок вина. Баба висьорбала борщ, пролигнула дванадцять курчат і випила збанок вина. Потім сказала наймичці:

— Ти, дівко-чорнявко, дай цій дівчині три грінки хліба і поведи її в пивницю, най переберe там пшеницю й мак. Аби до ранку все було готово. Як не зробить, то я її з'їм!

Марійка гибіла від страху. Баба вилізла на піч, а наймичка повела дівчину в пивницю.

Марійка гірко заплакала. Годувала свою ляльку хлібом, витирала сльози і приповідала:

— Що маю робити? Відьма мене з'їсть!

Лялька їй відповіла:

— Не плач, Марійко, й не журися. Лягай собі спати. До ранку все буде готово — зроблено так, як треба.

Лялька вийшла надвір і покликала:

— Гей, ви, миші польові, ану, збігайтеся сюди, бо тут сталася біда!

Миші позбігалися й питають:

— Чого це ти, лялько, покликала нас?

Лялька показала на купу пшениці, перемішаної з маком, і сказала:

— Адіть, пшеницю у зубок — і в куток, а мак — також так, тільки в другий закут. І все треба зробити до ранку.

Польові миші кинулися одні до пшениці, а інші — до маку. Зернятко за зернятком, позносили пшеницю і мак на дві окремі купи, як був розказ ляльки.

Уранці стара відьма прийшла до пивниці, роздивилася.

— Ади, яка ти жвава, — похвалила Марійку. — Та я тебе не випущу звідси...

— Я ж прийшла до вас позичити вогню, — нагадала дівчина.

— Дам тобі, не журися, такого вогню, що шкварчати будеш, — розсердилася баба і сказала наймичці: — Розпали вогонь, я її підсмажу...

Стара пішла на роздобенди, а наймичка розклала у печі великий вогонь.

Марійка так плакала, аж миналася. Потім зняла з голови турпаник і дала його наймичці:

— Візьми собі цю хусточку... Мене все одно спалять.

Наймичка пов'язала оту хусточку, подивилася в люстерко і аж підскочила з утіхи.

— Ти добра, Марійко, як рідна сестра. Я не лишу тебе у біді.

І наймичка дала їй грані у горщечку, хліба, солонини, пирогів і коновку води.

«Ну, — подумала Марійка, — чия відвага, того й перемога».

І вийшла до хоромів. Котюга скочив, як скажений, почав її дряпати.

Та дівчина сказала йому:

— Ти, котику, не дряпай мене, я дам тобі смаченький пиріг.

Котюга почав їсти, а вона — на подвір'я.

— Гав-гав-гав! — казився чорний писько з червоними очима. Дівчина сказала:

— Ти, песику, ліпше кусай хлібець, а не мене. На!..

Писько почав їсти і навіть не дивився на Марійку.

Побігла з двора. Береза враз зашелестіла — аж зашипіла від злоби і вже хотіла хльоснути її по очах. Марійка попросила:

— Не бий мене, берізонько. Ади, я принесла коновку води, аби твоє полити коріння.

І вилила воду під березу.

Дерево зашелестіло весело.

Марійка — до брами.

— Отворися, брамонько. Я помащу тобі завіси, аби-сь не скрипіла.

Підійшла і помастила. Брама отворилася, а на кожному слупі запалилася головня. Марійка вхопила зі слупа головню, вийшла на дорогу й побігла додому.

А тим часом відьма повернулася зі своїх роздобендів і сказала наймичці:

— Ану, веди ту дівчину, я хочу її підсмажити.

— Вона вийшла до хоромів.

— Нащо ти її пустила?

— Бо дала мені шовкову хустку. Я служу вам сім років, а ви мені ніц-нічого не дали.

Відьма вийшла до хоромів:

— Котику, де дівчина?

— Вибігла надвір.

— Нащо-сь її випустив?

— Бо дала мені смачний пиріжок. Я служу вам, відколи живу, а ви мені ніц-нічого не дали.

Відьма — надвір.

— Кудлаю, ти пропустив ту дівчину і не роздер її?

— А нащо було роздирати, коли вона дала мені хліба? Я вам служу все життя, а ви мені ніц-нічого не дали.

Відьма — до берези:

— Березо, ти не вибила тій дівчині очі, коли вона проходила?

— Ні.

— Чому?

— Бо вона, адіть, полила мої корені водою. Я стою тут зроду, а ви мене ні разу не полили.

Відьма кинулась до брами:

— Брамо, ти отворилася перед тою дівчиною?

— Так.

— Чому?

— Бо вона змастила солониною завіси, а ви їх ніколи не змащували й дьогтем.

Відьма так злютилася, що одразу трісла на чотири кавалки.

Марійка повернулася додому й розпалила мачусі вогонь. А та зварила борщику горнець, і на цьому казочці кінець.

ТРЕТІЙ СИН ІВАН

Мав ґазда трьох синів. Позакінчували школу, і батько скликає їх на раду. Довго не радився з ними, лише дав грошей і сказав, аби йшли в світ ремесло шукати. Хто що собі вибере, те й буде мати.

Пішли вони трьома дорогами, але наймолодший як ішов, то свої гроші загубив. Подумав собі, що вже ніхто його за так не навчить ремесла, і пішов шукати роботи.

Йшов і захотів дуже їсти. Соромно просити, але й умирати з голоду не буде. Зайшов у якесь село, а там жив дуже багатий поганий ксьондз. Повернув до нього і проситься на службу.

Ксьондз подивився, подумав і каже:

— Будеш мені в полонині вівці пасти.

— Добре. Буду пасти.

Дав ксьондз повечеряти, переночував Іван, а вранці після сніданку відвели його на полонину. Минув день, другий — сумно. Та ще й вовки вночі виють по зворах.

Змайстрував собі хлопець пістоля і вже має захист від звіра. Але одного разу дуже захмарилося і почав грім у скелю бити. Придивляється Іван, а то відьмак втікає від хмари. Хмара блискавками б'є, а вбити відьмака не може. Наладував Іван свого пістоля і як стрілив — відьмак лише лапками помахав.

Пішов Іван до овець, а там на нього старезний дідо чекає. Каже хлопцеві:

— Велике ти діло зробив, леґеню. Що за те хочеш?

— Я нічого не хочу, — каже Іван, — лише таку паляницю, аби їв, а вона цілою була. І ще хочу таку сопілку, аби я грав на ній, а все живе танцювало, бо дуже сумно мені.

Дав йому дідо і паляницю, і сопілку. Заграв Іван — і всі вівці почали танцювати. І так було відтоді кожного дня: він грає, а вівці танцюють.

Дочувся ксьондз, що вівці його не лише не відпаслися, а худнуть на очах, і вирішив піти на полонину й подивитися. Сховався у терня і бачить — все гаразд, вівці пасуться, чабан снідає. Але за якийсь час виймає Іван сопілку і починає грати. Вівці всі як одна — в танець. І ксьондза в терні якась сила підіймає, також до танцю кидає. Так

він скакав, що весь одяг порвав і лишився, в чому його мати на світ родила.

Не піде голим додому та й Іванові так не покажеться, чекає вечора. А як смеркалося, то почимчикував до свого села. У крайній хаті жив дяк, до нього й зайшов ксьондз. Налякав усіх, ледве його впізнали.

— Дай мені щось на себе натягнути, щоб додому дійти, — просить дяка.

— А що, отче, з вами сталося?

— Та не питай. Мій наймит такий музика, що як заграє, то не лише люди — вівці танцюють.

І розповів про все.

— Переночуйте в мене, — каже дяк, — а вранці підемо туди обидва. Рад би я на таке подивитися.

Переночував ксьондз у дяка, а вранці удвох пішли на полонину. Дивляться — Іван собі пасе овець, поспівує.

— Сховаймося, отче, в кущі, — каже дяк.

— Е ні. Я вже вчора був у кущах, то ви бачили, яким я до вас прийшов. Шукаймо десь поляну, бо доведеться нам танцювати.

Знайшли рівне місце, посідали там і чекають. Нарешті наймит заграв. Вівці усі — в танець, і піп з дяком так ріжуть, що аж порох знявся. Дяк ще музику першу підхвалював, а далі вже й говорити перестав. Танцювали, поки не стемніло. Лише коли Іван почав овець в кошару заганяти, змогли припочити. Але треба йти додому. А так темно, що за крок нічого не видно. Довго блукали, доки дісталися до якогось незнайомого села. А коли вже потрапили додому, ксьондз був такий змучений, що зарікся ходити на полонину.

Від ксьондза ні чутки, ні платні, і Йван думає: «Доки я маю пасти ксьондзові вівці та й за що? Він сюди не приходить, їсти ніхто не виносите, ні вивозить». Покинув овець, та йде додому.

Лише прийшов до села, а на нього чекають — пора до війська йти.

Служив скільки не служив, а пройшов рекрутську школу, вже рахується старшим солдатом. А цар тоді по черзі викликав солдатів у столицю колисати стару царицю. Було їй уже сто п'ятдесят літ, і спала вона в колисці. А був такий царський наказ: якщо цариця заплаче, солдатові голова з плечей. А що цариця була дуже плаксива, то багато солдатів цар відправив на той світ.

Прийшла Іванова черга колисати царицю. А він ніколи не розлучався з тією сопілкою, що йому дідуньо подарував.

Лише став він на пост — цариця кривить губи, хоче плакати. Витяг він свою сопілку і заграв. Як затанцювала цариця — аж колиска скрипить. Грав доти, доки стара не натанцювалася так, що спала цілу добу. Вже й зміняти його прийшли, а вона спала.

Але коли прокинулася цариця, почала вимагати, щоб прислали вчорашнього солдата. Дають їй їсти, пити, колишуть, а вона кричить, що хоче вчорашнього бачити.

Прикликав цар Івана і питає:

— Що ти моїй матері таке дав? Вона спала добу, а сьогодні не хоче ні пити, ні їсти, лише тебе хоче бачити.

— Нічого їй не давав, колисав та на сопілці грав, — від повідає Іван.

Каже цар:

— Ти вмієш добре колисати, то послужи, поки вона буде жити, а за це дам тобі півдержави.

Згодився Іван. Як почав старій приграва ти, стара так станцювалася, що прожила місяць і вмерла.

Поховали стару, і цар дав Іванові півдержави. Іде він до свого батька, і дорогою його захопила

ніч. Побачив попереду вогник. Під'їхав ближче — хата якась.

Зрадів Іван і хоче попроситися на ніч. Зайшов, а в хаті лише молода жінка сидить і два великі пси до лави припнуті.

Проситься Іван на ніч, а жінка й каже:

— Ночуй, але боюся, що й тебе припну, як цих псів.

Несе вона ланцюг, а Йван як вийняв сопілку, як заграв, то так танцювала жінка, що хата й земля навколо дрижали. Коли натанцювалась до того, що впала й не ворушилась, почав Іван вечеряти.

— Припнеш мене, — відповідає Іван, — але наперед я хочу повечеряти. — Виймає паляницю, а жінка як подивилася на той хліб, то й скрикнула:

— Ти дістав цю паляницю за те, що вбив мого брата!

Виймає він пістоля і каже:

— Вбив я твого брата і зараз тебе, відьмо, уб'ю!

— Не вбивай мене. Я поспускаю цих двох псів, то брати твої, — заблагала відьма.

Познімала вона з них ланцюги, і стали вони людьми. Підбігли до Івана, обнімають, цілують.

Розповіли брати, як відьма пустила їх переночувати, прип'яла і поробила псами, і не хоче Іван живою відьму на світі лишати. Хоче її вбити. А вона побачила, що кулі в Івана немає, та й сміється:

— Не вб'єш, бо не маєш чим.

— Моя куля — оцей хліб, — каже Іван. — Заряджу ним пістоля — і смерть тобі!

Знову проситься відьма, та Йван і слухати не хоче.

— Досить, що вже стільки літ брати мої мучилися!

Зарядив пістоля, вистрілив, — і з відьми лише дьоготь зробився.

Прийшли всі три брати додому. Тато і мати вже старенькі, що ледве-ледве впізнали їх. Зрадів батько:

— Довго блукали ви по світу, сини мої дорогі, а я на старість мусив милостині просити.

Каже Іван:

— Тату, я також бідував, а тепер забираю всіх, бо маю пів царського маєтку, і будемо в добрі-гаразді жити.

ПЕТРО МЛИНАР

Був собі сирота Петро Млинар. Жив він у селі. І почався великий голод. Думає він: «Що я маю робити? Треба покидати своє село». І покинув своє село. Іде він, іде, перейшов пару сіл. І нема для нього ніякої роботи, ніхто його не бере.

Іде він через ліс. І зловили його розбійники.

— Хто ти такий? І куди ти йдеш?

— Іду в другий край.

— Чого?

— У нашім краї голод, і я не годен прожити.

Припровадили його розбійники до свого ватажка, кажуть:

— Ми його зустріли в лісі. Він хоче переходити через границю.

Ватажок каже:

— Я тебе нікуди не пускаю. В мене будеш робити. Я тебе буду годувати і платити буду.

Перебув він там, у тих розбійників, п'ять літ. Він уже коло того ватажка виріс великий, зробився зовсім дорослий. І думає про те, що він своє село покинув, і захотів він уже женитися. Та й усе ходить задуманий, ватажко до нього каже так:

— Що ти думаєш? Я даю тобі їсти, плачу́ тобі гроші. Чого ж ти журишся?

А він каже:

— Я хочу бути вільний. Мені вже треба женитися, завести сім'ю.

Ватажок подумав та й каже:

— Добре. Треба тебе випустити. Я тебе пускаю, але щоб ти не казав нікому, де ти був.

Дав йому ватажко досить грошей. Він вернувся в свій край. Побудував млин, хату зробив собі, і став він за мельника, молов людям збіжжя.

І так молов він десять літ. Вже оженився, був жонатий, мав сина на ім'я Михась. І знов настав голод. І люди перестали нести до млина молоти, бо вже нема що. Нічого не родиться. І люди стали вмирати з голоду, і той Петро Млинар уже не має що їсти, ані своїй дитині не має що дати, з голоду захворів і осліп. Каже він:

— Синку, що будемо робити? Прийдеться вмирати.

А син каже:

— Тату, я вас мушу покинути. Може, я десь кусок хліба зароблю і вам принесу.

І він пішов тими дорогами, куди його батько йшов. І попав він у той ліс. Зловили його розбійники.

— Куди ти йдеш?

— Іду шматок хліба шукати.

Вони не вбивають його, бо бачать, що дуже молодий і бідний — шкода його бити. Спровадили його до того ватажка. Ватажко каже до нього:

— Що ти за один?

— Я називаюся Михась, — став казати він.

— А по-батькові як?

— Млинар.

— А батька маєш? Як він називається?

— Петро.

І він пригадав, той ватажко, що Петро в нього служив.

— А твій тато ще живе? — питає ватажко.

— Живе, — каже, — але скоро буде вмирати.

І пожалував Петра розбійницький ватажко. Дав він хлопцеві півмішка золота.

— Неси своєму батькові.

Вертається хлопець додому з тим золотом. Вже близько йому до свого села. Переходить він темний ліс і приходить на одно поле і думає, де йому ночувати, бо вже темна ніч. Дивиться, на узліссі горить вогонь. А коло вогню старий дядько гріється. Він прийшов до того дядька, вклонився йому.

— Дядьку, може б я коло вас переночував?

А той дядько пустельник був, він Богу молився, і йому доносили їсти, бо він ішов услід за Ісусом Христом. І той пустельник яко святий все знав. Він мав свою труну, в труні спав і молився Богу. І каже пустельник до того хлопчика:

— Синочку, куди ти йдеш?

Він каже:

— Я вертаюся в своє село. Мій батько старий і сліпий. Іду до нього, може, він ще живий. І несу йому золото.

Каже пустельник:

— А золото яке? Звідки ти його маєш?

— Мені дав, — каже, — розбійник, аби я батькові допоміг.

А той пустельник каже до нього так:

— Золото грішне. Бо ті розбійники ограбували людей. Знаєш, що я тобі скажу? Іди з тим золотом до Бога.

А хлопець каже:

— Дядьку, я не знаю, куди йти.

— Я тобі дам таке зілля, і то зілля тебе там запровадить. До Бога. А Бог дасть такі ліки, що твій батько ще провидить.

Він ночував коло пустельника, і пустельник йому цілісіньку ніч розказував. І сказав йому:

— Як ти будеш іти, зустрінеш на дорозі злого духа. — І дав йому пустельник святу стрічку. — Злий дух не буде тебе пускати, схоче тебе замучити. А ти накинеш на нього оцю стрічку, і зробиться вогонь, і буде злий дух горіти. І ти з ним договоришся, і він тобі зробить, що ти хоч. Скажи, аби він тебе вивіз нагору, до неба. І тоді ти з нього ту стрічку знімеш.

І дав йому пустельник святу крейду, щоби обвів себе тою крейдою, як буде ночувати, щоби злий дух до нього не доступив.

— А те золото, що ти маєш, роздаси душам, котрі в чистилищі. Вони там працюють і моляться, і просяться, аби Бог пустив їх у царство. Але до того царства вони не можуть добитися. Там святий Петро і святий Павло отворяють ворота і приймають до царства небесного, хто є праведний. А ти маєш гріх, але малий. І святі будуть тобі прощати той гріх. Але тебе не будуть пускати ті душі. Скажуть: «Ми тут роками чекаємо, а ти свіжий, і хочеш увійти». А ти їх тим золотом задуриш. Давай кожному потроху і так перейдеш до царства небесного.

І він так зробив. Пішов він від пустельника, і перестріла його відьма. І хоче його поконати, замучити. А він накинув на неї ту стрічку, і відьма стала горіти.

— Забирай це з мене, забирай! — крикнула відьма. — Що ти хочеш, я тобі поможу. Забирай це з мене!

А він каже:

— Вивези мене до неба, і тоді я то зніму.

Вона свиснула, і приїжджає бричкою злий дух Антипко.

— Бери вивези його до неба, і довго там не будь, бо бачиш, я в огню. Треба зняти то з мене геть.

І Антипко повіз його до неба. І каже йому Антипко, аби він скоро скінчив свої діла в Бога і скоро вертався. Бо Антипко має відвезти його назад. Завіз його Антипко аж до чистилища. Іде він, а ті духи до нього кажуть:

— Куди ти йдеш?

А він каже:

— Я йду до святого Петра. І ви підете. Я вам дам золота і з тим золотом ви до нього добудетеся.

Він став роздавати те золото духам, і духи його перепустили. Прийшов він перед Боже царство, клякнув на коліна і став просити Бога, аби його Бог прийняв у царство. І царство йому відчинилося.

— Що ти бажаєш? — питають святий Петро і святий Павло.

Він каже:

— Шукаю помочі своєму батькові. Бо мій батько сліпий і вмирає з голоду.

— А як ти сюди зайшов? Ти маєш документ від якого святого?

Каже він:

— Я ночував у лісі коло святого дядька, коло пустельника, котрий для Бога трудиться, і він спровадив мене сюди, щоби я просив Бога, аби Бог моєму батькові допоміг.

І вони дали йому книжку та й кажуть йому так:

— Іди до батька. Він на тебе чекає. Прочитай йому цю книжку, і він провидить. І буде він ситий. І хто буде цю книжку читати, кожен буде ситий Божим духом, і Бог йому простить гріхи.

Він просився, аби далі був у них, але святий Петро і святий Павло сказали:

— Не можна, бо твій батько на тебе чекає. Як не повернеш до нього, він помре, мусиш їхати до нього.

Він там був три дні, а йому здавалося, що був три години. Каже святий Петро:

— Відьма буде на тебе чекати, аби ти з неї зняв ту стрічку, але ти не знімай, бо вона тебе уб'є. Іди й научай людей тою книгою. Скликай людей до себе і кажи: «Люди, хто в Бога буде вірити, то буде жити і ситий буде». І ти будеш Божий слуга.

Поблагословили вони його, і він пішов. Вернувся він до того Антипка, що його вивіз.

— Я, — каже, — на тебе три дні чекаю, а тебе нема.

— Та я три години там був.

— Три дні! Ну, — каже, — сідай, я тебе звезу.

А як він ішов з царства небесного, дав йому святий Петро таку воду, щоби покропив нею відьму, і відьма стане каменем. Звіз його Антипко на долину, відьма просить:

— Освободи мене від того, освободи.

А він вийняв пляшечку, покропив її тою водою, і відьма заглухла, заніміла і лишилася там каменем. А він пішов додому.

Приходить додому — багато-багато людей повмирало, прийшов він до свого батька і каже:

— Тату, я ваш син.

— Ой, Бог знає, де мій син.

— Тату, я ваш син Михась. Візьміть, тату, ту книжечку. Я зараз почитаю її вам, і ви, тату, провидите.

І прочитав він, і тато провидів.

— Синочку, я вже виджу. І я ситий.

Народ учув то, і всі кажуть:

— Чудо сталося, син вилікував свого батька.

І хто приходив, читав ту книжку, і Бог йому дарував усе. І ситий він був, і святий був. А хто не вірив у ту книжку, пропав.

А той Михась став Божим слугою.

КАРЛИКОВА СОПІЛКА

Жили собі дід і баба. Мали вони одного сина. Як син виріс, каже матері і батькові:

— Не буду задарма ваш хліб їсти. Спечіть мені паляницю, покладіть у торбу цибулю — піду я кудись на заробітки.

Як не просили його, аби не лишав старих родичів, бо що будуть робити без нього, — він не відмовився від свого наміру піти у світ. Матір і батька утішав тим, що заробить гроші, вернеться додому й буде утримувати їх до смерті. Поклав у торбу хліб та цибулю, верг на плече, взяв у руки топірець і рушив у дорогу.

Ішов полями, лісами. Раз у густій хащі почув крик:

— Допоможіть мені, люди добрі!

Пішов Іван — так звали того хлопця — на голос і бачить: у колючому терню заплівся бородою маленький чоловічок. Борода в нього в три рази більша, як він сам. Прорубав Іван терня, висвободив карлика й виніс його на дорогу. Тоді карлик каже (се був цар карликів):

— Дякую тобі, добрий хлопче, що ти мене врятував від смерті. Без тебе я би помер у терню. Проси від мене, що хочеш, все тобі дам.

Дивиться Іван на карлика: дорога одежа на ньому порвалася у дрантя. Думає собі: «Що він мені може дати, як сам обірваний. Хіба попросити в нього сопілку, що висить у нього на шиї. Може, придасться». І попросив пищалку.

— Дам тобі золота, скільки понесеш, лише лиши мені сопілку, — почав просити карлик.

«Ба що ото за сопілка?» — думає собі Іван і каже:

— Ану заграй трохи на ній...

Карлик не хотів грати, але Іван дуже просив його. А коли заграв, то все довкола них почало танцювати. Іван також пустився в танець. Доти тан-

цював, що більше не міг. Та сопілка так грала, що мусив підскакувати. Як не міг уже танцювати, попросив карлика, аби перестав грати.

— Слухай, карлику, я нічого не хочу від тебе, лише оту пищалку. Ніколи тебе не забуду за твою доброту.

Карлик шкодував сопілку, але подумав собі, що хлопець врятував йому життя, і подарував. Узяв Іван сопілку і пішов собі.

Іде полями, лісами. Та й зустрів у хащі велета, який пік на рожні цілого вола. Поклонився Іван, і велет запросив його присісти й поїсти м'яса. Хлопець був голодний і подумав собі: «М'ясо ліпше, ніж цибуля». Сів Іван і дивиться, як віл на рожні печеться. Як спікся, почали їсти. Іван відрізав собі маленький шматок, а велет посмакував цілого вола.

— А тепер, — каже велет, — з'їм тебе, бо мені мало одного вола.

— Я тебе насичу, — засміявся Іван, витяг сопілку і почав грати.

Велет пустився в танець. Так підскакував, що земля під ним тряслася. Як змучився, почав Івана просити:

— Перестань грати, бо більше я не можу танцювати.

А хлопець прикинувся, що не чує. Грає ще сильніше. Тепер велет почав просити-молити:

— Іване, пошкодуй мене. Ніколи тебе пальцем не торкну.

Іван перестав грати. Велет каже йому:

— Мене звуть Всепоїдайлом. Буду твоїм братом. Коли попадеш у біду, поклич мене, і я тобі поможу.

Відклонився Іван і пішов далі. Ніч його застала у густій хащі. Зібрався спочивати під величезним дубом і розклав вогонь. Чує голос:

— Йой, як я змерз! Йой, як я ззяб!

Оглядається Іван довкола, ба хто ото так йойка! І побачив на дубі чоловіка — весь трясеться. Видно, що дуже йому холодно.

— Злізай та погрійся.

Той зліз. Та як почав дихати — загасив вогонь. Настав такий мороз, що дерева, трава — все замерзло. Змерз й Іван.

— Чекай, зараз я тебе зігрію, — каже Іван.

Вийняв Іван сопілку й почав грати. Почав гість танцювати. Так підскакував, що вода з нього потекла. Почав Івана просити, аби перестав грати, бо вже йому тепло, вже розігрівся. Та Іван грає, не перестає. Той просить-молить, аби Іван пожалів його, то більше ніколи на нього морозом не дихне. Перестав Іван грати, і тоді той чоловік каже:

— Мене звуть Вседрижайлом. Я буду твоїм братом. Коли попадеш у біду, поклич мене на поміч.

Бачить Іван: дерева, трава — все розмерзлося. Переночував там, а вранці пішов далі.

Іде, іде... Побачив озеро. А з озера чоловік воду п'є. Доки Іван дійшов, чоловік випив усю воду й каже:

— Йой, пити хочеться! Йой, пити хочеться!

Запитав Іван чоловіка, що він за один.

— Іди собі дорогою. Мені не до тебе. Я пити хочу.

— Чекай, зараз я тебе напою! — витяг Іван пищалку й почав грати. Чоловік почав підскакувати. Так підскакував, що вода із нього текла, як із дірявого відра. Уморився і почав просити:

— Хлопче, прошу тебе, перестань грати. Буду тобі в пригоді.

Іван перестав грати, а той каже:

— Мене звуть Всевипивайлом. Коли попадеш у біду, поклич мене на поміч.

Подорожує Іван далі. Бачить на одному полі: чоловік скаче на одній нозі.

— Що робиш? — питає Іван.

Та чоловік не відповідає. «Чекай, я тебе научу ввічливості», — подумав Іван, витяг сопілку і почав грати. Той на одній нозі підскакує, а друга у нього прив'язана до плеча. Танцював, танцював, а як уморився, почав просити:

— Перестань грати, бо не маю сили танцювати.

Іван перестав, і чоловік каже:

— Звуть мене Побігайлом. Я поле сторожу від усякої звірини. Одну ногу я прив'язав, бо на двох би бігав, як вихор, і не міг би поле стерегти. Візьми мене за брата. Як попадеш у біду, то буду тобі помагати.

Іде Іван далі. Сів біля дороги обідати. Раз хтось йому наступив на цибулину. Розсердився Іван, дивиться вверх за ногою: стоїть над ним височенний чоловік.

— Гей ти! — загукав Іван. — Не бачиш, куди ступаєш?

— Я під ногами нічого не бачу. Ти мені як блоха.

— Зараз ти будеш бачити, — сказав Іван і почав грати на сопілці.

Танцює велет, аж земля колишеться. Підскакує велет, аж головою в небо б'є. Як уморився, почав просити:

— Перестань грати, бо вже не можу танцювати.

Іван перестав, і велет каже:

— Звуть мене Далекоглядом. Я буду твоїм братом. Коли попадеш у біду, поклич мене, і я тобі поможу.

Пішов Іван далі. Побачив на березі річки чоловіка, що дивився у небо.

— Що тут робиш?

— Не заважай мені! Вже тиждень минув, як кинув я каменем у небо. Сьогодні мав би упасти.

— Сядь, трохи поговоримо.

— Кажу тобі: не мішайся в мою роботу!

«Чекай, зараз я тебе провчу», — подумав Іван і витяг сопілку.

Танцював той чоловік, доки не втомився, а як змучився, почав просити Івана:

— Перестань грати, бо я вже не можу танцювати.

Іван перестав. Тоді чоловік почав казати:

— Звуть мене Далекометайлом. Я буду твоїм братом. Як будеш потребувати помочі, поклич мене.

Так Іван познайомився з Всепоїдайлом, Вседрижайлом, Всевипивайлом, Побігайлом, Далекоглядом і Далекометайлом. Всі шість стали його братами.

Довго Іван ходив по світу. Свистав на сопілці, веселив людей, за що йому давали їсти, пити, ночувати, а багатші давали й гроші. У біду не попадав і не мусив кликати названих братів.

Та раз попав Іван у велике місто і бачить: на будинках, на хатах чорні прапори. Люди ходять зажурені, смутні, всі в чорній одежі. «Ба, що сталося в цьому місті? Мабуть, же хтось із знатних людей помер?» — подумав Іван і запитав чоловіка, котрий коло нього проходив:

— Чоловік добрий, чому у вас такий смуток? Чи хтось помер?

— Хіба ти не знаєш? Тут недалеко є колодязь. З нього бере воду все місто. Тим колодязем заволодів змій. За воду йому треба давати найкращу відданицю, бідну чи багату, селянську чи царську... Та сьогодні черга на царську дочку. Вранці мусять її привести до колодязя. Цар написав усюди наказ: «Хто уб'є змія й урятує цареву доньку, той стане його зятем». То тепер розумієш, чому смуток у місті?

Іван подумав і каже:

— Веди мене до царя. Я уб'ю змія.

І чоловік повів Івана до царя. Іван був бідно одягнений, і тому стража не пускала його до царя.

Та коли Іван нагадав про царський наказ, пустили його в царські палати. Цар подивився на хлопця, коли узнав від стражі, чого той прийшов, і каже:

— Запам'ятай: якщо не уб'єш змія, то відрубаю тобі голову. А уб'єш, то оженю тебе на моїй дочці і передам тобі половину царства.

Другого дня Іван пішов до колодязя. Не довго чекав він. З'явився змій і заричав:

— Ти, голодранцю, чого сюди прийшов? Замість царівни? Спочатку тобою посмакую, а потім увесь народ міста зморю без відьом!

— Не хвалися, — каже Іван. — Будеш ти нині без сніданку!

Вийняв Іван сопілку й почав грати. Змій як почав танцювати, то земля задрижала. Народ переполошився. Думали, що кінець світу. А Іван доти грав, доки змій не здох. Зразу стало тихо. Люди думали, що парубок пропав, і дуже зачудувалися, коли його побачили живим.

— Ну, люди, — сказав їм Іван, — тепер можете брати воду, хто скільки захоче. Змій убитий, і відданиці можуть жити без страху.

Прийшов Іван до царя і вимагає дочку й половину царства. Цар подивився на нього й каже:

— Нащо тобі царську дочку? Вона не для тебе. Я тобі дам золота, і кожна відданиця піде за тебе. Де то видано, аби царська донька віддавалася за голодранця?!

— Пресвітлий царю! Ви самі обіцяли мені доньку. Мені не треба вашого золота.

— А чим докажеш, що то ти убив змія?

Народ зібрався коло них і слухає їх бесіду.

— Чим докажу? — розсердився Іван. — Зараз побачите!

Витяг карликову сопілку й почав грати. Почав народ танцювати. Танцюють усі: і старі, і молоді,

і вівці, і корови, і кури, і гуси, і свині, і цар, і цариця. Танцювали доти, доки на ногах держалися. Потім почав цар просити:

— Перестань грати, бо вмираємо.

Іван перестав, і цар каже:

— Тепер вірю, що то ти убив змія. Але перед тим як оженитися на моїй доньці, мусиш зробити три речі. Зробиш — твоя царівна й половина царства. Не зробиш — то що поробиш... Перше завдання: за одну ніч маєш з'їсти дванадцять волів і дванадцять випічок хліба.

І сам цар думав, що Іванові цього досить на кілька років.

Та Іван не журився. Наказав знести хліб і м'ясо в одну кімнату й закрився там на замок. Коли залишився сам, проговорив:

— Ей, коби був тут мій брат Всепоїдайло! Він би все відразу поїв!

І в ту хвилину перед ним з'явився Всепоїдайло.

— Не журися: це мені мало на одну ніч.

Встає вранці Іван і бачить: все з'їдено, а його брат смачно спить. Розбудив його Іван, і Всепоїдайло каже:

— Брате солодкий, ще так добре я ніколи не їв!

Подякував Всепоїдайло й пішов. Прийшли царські слуги перевіряти кімнату й дуже зачудувалися: одні кості лишилися. І цар був здивований. Та мав ще надію на друге завдання: за ніч випити двадцять чотири бочки.

На другу ніч заперли Івана в підвалі з повними бочками вина. Не встиг він сказати, аби з'явився Всевипивайло, як той уже був у підвалі. Сказав йому Іван про свою біду, а той лише розсміявся:

— Лягай спати! Мені цього буде мало.

Прокинувся Іван і бачить: бочки порожні, а його брат спить. Як прокинувся, каже:

— Ще таке смачне вино я не пив ніколи!

Подякував Всевипивайло за гостину й пішов. А царські слуги як зайшли в підвал, та зачудувалися:

— Як один чоловік міг випити стільки вина?

Цар також зачудувався й сердито каже:

— Та ще третю річ мусиш зробити: за густими хащами, за високими горами, за швидкими ріками є колодязь із живущою водою; моя служниця і ти підете принести тої води: принесеш скоріше від неї — твоя донька, не принесеш — прожену тебе...

Вранці узяв Іван склянку й пішов по воду. Цар послав по воду стару служницю-відьму. Витягла вона віник, сіла на нього й полетіла. А Іван подумав:

«Ей, якби був тут мій брат Побігайло!»

Побігайло з'явився відразу. Іван розповів йому про свою біду, і той каже:

— Давай склянку!

Розв'язав другу ногу та полетів вихором. Набрав води й ліг спочити, бо баба була ще далеко. Пригріло на нього сонце, і він задрімав, і не бачив, як відьма прилетіла на вінику, набрала води й полетіла назад.

Чекає Іван брата, а той не біжить. Зажурився Іван і подумав: «Якби тут був Далекогляд! Побачив би, що сталося».

Лише сказав ці слова, а вже перед ним з'явився Далекогляд. Роздивився Далекогляд і каже:

— Відьма летить з водою, а Побігайло спить.

— Що робити? — журиться Іван. — Ех, якби тут був Далекометайло. Він би мені поміг.

Не встиг договорити, а вже Далекометайло з'явився.

— Що за біда?

— Треба Побігайла розбудити.

Вхопив Далекометайло камінець, кинув і попав Побігайлові в ніс. Той прокинувся й побіг. Обі-

гнав відьму, приніс Іванові склянку з водою. А Іван побіг до царя з тою водою. Цар сердитий, мало не вмер від злості. Та слово має бути словом.

— Ти всі три речі зробив, і моя донька буде твоєю жоною, — сказав цар Іванові, а сам подумав: «Більше ти не побачиш білий світ». — Іди і готуйся до весілля.

Царські слуги принесли Іванові панську одежу, підстригли його, побрили й відвели в залізну кімнату спати. Задрімав Іван. А слуги під тою кімнатою розіклали великий вогонь. Так зробили, як їм цар наказував. Прокинувся Іван, а його щось пече... Хоче вийти, а нікуди: двері замкнено, вікон немає. «Тут маю погибати, — подумав Іван. — Хіба би Вседрижайло з'явився, але й той би згорів».

І в цю хвилину в кімнаті з'явився Вседрижайло. І відразу в кімнаті стало прохолодно.

Вранці зайшли царські слуги й цар у кімнату, а там інший. Злякався цар, що Іван має таку силу. І віддав за нього свою доньку.

Іван покликав на весілля батька, матір і своїх названих братів. Цілий тиждень веселилися.

ДВІ ТОРБИ

Жили раз у однім селі два брати — один був багатим паном, а другий бідним Іваном. Той багатий пан мав усього добра, що йому душа бажала, а бідний Іван із жінкою й дітьми ходив коло людей, роблячи, а до багатого свого брата ніколи й не йшов, бо той соромився його і з двору свого виганяв. Раз бідному Іванові набридла людська робота, почав нарікати на свою недолю, бачить, що й діти мліють з голоду; нікому допомогти, дуже розсердився, ухопив сокиру й іде у світ долі шукати:

чому його брат такий багач, а він бідняк і ще їсти немає?

Жінка плакала, не пускала його, та він не слухав, і пішов у світ. Ідучи, зайшов у один великий ліс, із котрого за три дні не міг вийти, бо загубив дорогу. Третього дня вийшов на верх гори, де знайшов одну хату, у якій стара відьма жила, — бідний і налякався. Та й баба перелякалася його, і почали обоє трястися, але баба насмілилася й каже:

— Уже сорок років не бачила людину; а тепер ти мене тут перелякав. — А далі й каже: — Що ти шукаєш?

— Я? — каже Іван. — Я дуже бідний чоловік, уже і їсти не маю чого, а жінку й діти лишив, хай роблять, що хочуть, про мене, й хай умирають, хоч не будуть мучитися на світі, а я йду у світ долі шукати, та й заблукав. Прошу тебе, бабко, направ на дорогу.

— Та ти долі шукаєш, — каже відьма. — Ти он такий нещасний, що й діти та й жінку лишив, хай умирають? Ой, дурний чоловіче, чи не знаєш того, що кожному чоловіку доля суджена, так і ти на свою тут у мене натрапив. От, на ці дві торби! Одна дасть тобі та й твоїй родині скільки лиш треба їсти, а друга оборонить тебе від злодіїв. І так не будеш одтепер журитися й нарікати на свою недолю, будеш мати все, що тобі треба.

Узяв бідний обидві торби (вказала йому відьма ще й куди має йти, щоб не заблукав) і з великою радістю йде додому, та дуже голодний. По дорозі йдучи, думає: «Ба, чи правда, що торби можуть дати їсти?»

Попробував би, та не знає, котру торбу з двох обрати. І так сів собі на землю, торби поклав перед собою й почав казати: «Дай, торбо, їсти!» Тоді почала із торби сунутися смачна їжа й напої, й Іван із великою радістю все те їв.

Як поїв, підвівся й подякував Богу за таку добру долю, яку він знайшов. Приходить далі додому й весело заходить до хати, де знайшов жінку з дітьми голодних і плачучих, вони з голоду ледве дивилися.

— Не плачте, — каже, — уже маєте що їсти. Діти, йдіть сюди!

І одразу кладе торбу на стіл і почав казати:

— Торбо, дай нам смачно їсти, пити — скільки нам треба усім.

Як почне з торби сунутися всяка всячина, як зачнуть голодні хапати та їсти всяку смакоту!

От тепер потішився Іван і його родина, бо уже й робити не треба. Торба, скільки треба, дасть їсти, а на сам одяг легко заробити.

Тут і людям дивно стало, що Іван не йде силуватися на роботу. Багато хто думав, що, може, гроші знайшов або вкрав.

Тепер і пан-брат Івана закликав його до себе, щоб узнати, як він живе без роботи. Прийшов Іван до пана-брата, котрий і питається:

— А як ти, брате живеш, що їси, як дітей годуєш, якщо на роботу зовсім не ходиш? Може, ти почав людей обкрадати?

— О ні, — каже брат, — я ані досі не крав, та й дітей якось годував, а тепер тим більше не буду, бо я знайшов свою добру долю. То й з вами не мінявся б, пане-брате тією долею!

— А що ж сталося, — каже брат, — що ти й зі мною не мінявся б?

— Звичайно — ні! Бо в мене є така річ, що коли що захочу їсти й пити — досить дасть із себе.

Пан не хотів вірити Іванові, та й пішов сам подивитися ту річ, і коли Іван показав йому ту торбу й наказав, аби вона подала їжі, — то пан стовпом став і повірив, що Іван більший від нього пан, бо

йому й варити не треба їжу — варене, печене торба дасть.

— Знаєш що, брате Іване, — каже пан, — ти чемний, вмієш працювати, продай мені ту торбу. Я тобі дам скільки хочеш землі, худоби і готову хату гарну.

— Я, — каже Іван, — щоб торбу віддав, котра мені дає все? Нащо мені земля і худоба?

— Ні, ні, — каже пан, — я ще й грошей дам тобі, скільки хочеш, лиш продай торбу.

Іванові прийшла на гадку друга торба: «Таж одну можу продати», — думає собі й каже панові:

— Знаєте що, я ще мало користувався цим Божим даром — може, що й пораджуся та продам вам.

— Ну, прошу тебе, — каже пан, — будь такий добрий, продай її мені, бо мені не треба буде їсти варити, та й коли гості зберуться, то й тоді б можна користуватися.

— А, я знаю, — каже Іван, — то вас пече, аби від мене, бідного, готовий хліб відібрати. Коли пораджуся, то дам вам знати через три дні.

— Та добре, — каже пан, — і пішов собі додому. Дома не каже нічого про торбу пані, лиш хоче, аби чимшвидше й чимбільше панів і пань запросити в гості. На це й пані пристала, і тим часом розіслали листи до великих панів і до родини своєї, щоб на означений день на велику гостину поприходили. А про торбу пан уже міркував, що вона його буде.

Доки пан думав гостей запрошувати, а Іван думав попробувати і другу торбу, чи добра, і котру би панові продати. Як думав, так і зробив. Раз, коли треба було сідати їсти, поклав другу торбу на стіл і починає од неї їсти просити. Каже: «Дай, торбо, їсти!». Як вихватиться з торби великий кий і починає молотити по хаті кого й чого досягне, як почали діти верещати й попід стіл ховатися, а Іван

бігає по хаті, хапаючи кий, котрий то по голові, то по руках вдарить його. І доти кий не перестав молотити по хаті, доки Іванові не прийшло на гадку сказати: «Кию, лізь у торбу!» І тоді кий заховався у торбу.

— Ну тепер, — каже Іван своїй родині, — мовчіть, щоб ніхто не знав, що тут сталося!

І зараз добру торбу заховав, а ту з києм панові підготував, як прийде.

Пан не ждав, поки Іван його покличе, а третього дня сам прийшов до Івана й купив торбу за багато грошей. Як приніс торбу додому, і не став її випробувати, бо гостина буде завтра, перед усіма й випробує.

Прийшов і день гостини, пан наказав, аби нічого не варили на кухні, лиш столи застелили й посуд розклали.

Приходять і гості. Посходилося їх може й до сотні. Гості поміж собою говорять: «Як тут гостина ладиться, коли й вогня на кухні не клали?» — «Це дивна гостина!»

Тоді, як гості посідали, заносить пан порожню торбу і з великою радістю кладе її на стіл, кажучи:

— Ця торба нам дасть їсти й пити тоді, як сказати до неї: «Торбо, дай їсти, пити, скільки лиш треба усім нам!»

О Боже! Як вискочив великий кий з торби і як почне бити куди попало кожного гостя, як зчинився крик і лемент, почали утікати хто куди — через двері, через вікна... І котрі вискочили, посідали на вози й далі утікали додому.

Пан стовпом став, і сам насилу утік від кия, який так його відлупцював, що він ледве відлежався й більше ніяких гостей не запрошував.

А Іван сміявся, як перед києм усі скакали й танцювали.

КРУГЛЯЧОК

Жили недалеко від лісу дід з бабою та й мали вони двох внучат — хлопчика і дівчинку. От одного разу захотілося дітям піти в ліс по квіти та гриби. Баба з дідом кажуть:

— Ідіть, тільки не заходьте далеко, а то вас відьма-змія з'їсть.

Пішли діти та не послухали стареньких. Ідуть лісом, збирають квітки — там гарна, а там ще краща! І зайшли вони далеко-далеко в ліс. Бачать — коло пенька стоять червоні черевички. Дівчинка вступила в них — і-і-і... понесли вони її, як вітер. Побіг за нею хлопчик, та не догнав її.

Іде він та й журиться, куди занесло його сестричку і що йому скажуть дома, та коли дивиться, стоїть на галявині кругленька хатка. Підійшов він до хатки, а з неї вийшов кругленький чоловічок та й питає його, чого він такий зажурений. Хлопчик про все йому розказав, а чоловік і каже:

— От зараз підемо поїмо та й вирушимо в дорогу. Я знаю, де твоя сестричка.

Заходять до хатки, а в хатці все-все кругле: вікна круглі, стіл круглий, стільці круглі, піч кругла, ліжко кругле, скриня кругла, а чоловічок круглий зветься Круглячком.

Поїли вони, попили. Круглячок скомандував — і хатка полетіла.

Летіли вони довго чи не довго, аж зупинилися коло великого замку, де жила відьма-змія. Вийшла вона до них назустріч, а Круглячок питає її:

— Де ти поділа дівчинку? Хутко віддай!

А змія не хоче. Бачать вони, що без хитрості не виграєш у неї нічого. От і каже чоловічок:

— А купи-но у нас хатку!

Змія каже:

— Треба її обдивитись, що воно за товар.

Зайшла вона в хатку, а Круглячок скомандував, щоб хатка крутилася швидко-швидко. Коли зупинив, питає відьму-змію:

— А що? Віддаси ключі від тої хати, де дівчинка сидить?

Змія не хоче.

Тоді він знову як закрутить хаткою! Не витримала змія, викинула через віконце в'язку ключів і закричала:

— До лиха мені така хатка! Заберіть своє дівчисько, воно у підвалі!

Узяв Круглячок ключі, дав хлопчикові й каже:

— Швиденько відмикай підвал!

Відімкнув хлопчик підвал, а там сидить багатобагато неслухняних дітей. І його сестричка з ними. Усіх їх до відьми-змії принесли червоні черевички. Випустив хлопчик усіх дітей на білий світ. А Круглячок тим часом каже відьмі-змії:

— Де ти сховала червоні черевички?

— Навіщо вони тобі? — пита змія.

— Віддай їх зараз же мені, щоб ти ними дітей не заманювала!

— Не віддам!

— Швидше, швидше крутись, хатко! — скомандував Круглячок, — і хатка закрутилась, як дзиґа. Не витримала відьма-змія та як за кричить:

— Забери, забери їх собі! Вони у моїй світлиці! І хатку свою забери. Не треба мені такого товару! У мене вже голова крутиться від цієї хатки!

Побіг хлопчик до відьминого палацу, відчинив його, забіг до світлиці, дивиться, а там стоять червоні черевички, що його сестричку забрали. Забрав їх хлопчик і віддав Круглячкові.

Тут Круглячок спинив хатку, а відьма-змія звідти вилетіла, мерщій сховалася у палац, зачинилася і більше не виходила.

А діти зайшли в хатку і полетіли з Круглячком на його галявину. Звідти й додому пішли й пообіцяли Круглячкові без дозволу так далеко в ліс самим не ходити. Було у них дома втіхи чотири міхи.

А Круглячок зостався у своїй хатці. І червоні черевички, він у скриню сховав, щоб відьма-змія ними до себе дітей не заманювала.

Отакий він молодець, і нашій казочці кінець!

ОРЕЛ-БЕРКУТ

Жив собі один старий вояк. Мав уже сто літ, але ніколи не був хворий. Коли заслаб, то покликав сина і почав казати:

— Слухай сюди, сину. Я тобі передаю вояцького кріса. Як не буде на світі війни, можеш стріляти з нього всяку дичину, але беркута не руш.

— Чому? — питає син.

— Раз було таке і таке діло. Я бився з одним Шарканем. Великий був змій — мав аж шість голів. Я стинаю то одну, то другу, а Шаркань притулює до них свою шию — і знову приростають. Зморився я, але зморився й ворог. А над нами якраз летів беркут. Шаркань кличе: «Беркуте, принеси мені у дзьобі хоч краплю води, бо з жаги загину!» А я прошу собі: «Ей, беркуте, не слухай ти змія. Принеси у пазурах піску. Я посиплю відрубані голови — і вони не приростуть». Тоді беркут послухав мене. Так я убив Шарканя й лишився живим.

Син йому пообіцяв, що не буде стріляти в орла. І старий помер. Син поховав його, як треба, а сам узяв на плече гвинтівку — нянькового кріса — і помандрував.

Під одною липою, що росла на полі, застала його ніч. Стало темно-темно. І хлопець думає собі: «Тут переночую». Але далеко на горі засвітилося. Він рушив туди. Вийшов на гору, а то світло — в хатці. Хлопець заглянув крізь вікно і бачить: дванадцять розбійників сидять за столом і бавляться із золотим яблуком.

Вояків син міркує: як їм дати знати, що він не боїться? Бо інакше не зайти до хати! Коли один з розбійників тримав золоте яблуко на чорній долоні, мандрівник поцілився і вистрелив. Яблуко розсипалося в мак. А розбійники сидять, не рушаються з місця. Тоді хлопець вирішив:

«Зайду я до них! Най буде, що буде!»

Зайшов. А старший був такий силач, що взяв його на чорну долоню, обдивився й каже:

— Ти нам розбив найдорожчу річ: у золотому яблуці було наше щастя. За те маєш загинути. Але залишишся живим, якщо зі свого кріса уб'єш одного беркута.

— А що то за беркут? — запитує хлопець.

— За третьою горою є один поганин. Живе у темному палаці, без жодного вікна. Не можемо дізнатися, що він там ховає, бо на брамі сидить старий беркут — не дає підступитися. Його можна зняти тільки пострілом, а в нас немає крісів.

Вояків син подумав і каже:

— Та що його боятися! Я пройду й без пострілу!

Розбійники дуже здивувалися. Всі хотіли бачити, як то воно буде.

А що надумав собі хлопець? Він набрав у постоли землі, взув їх — і вже йде. Розбійники — за ним. Прийшли за третю гору і позупинялися біля темного палацу. А хлопець — просто до воріт. Беркут скрикнув і розпростер крила. Але хлопець каже:

— Чого ти кричиш, беркуте? Я ж стою не на твоїй, а на своїй землі. Чи, може, ти сердитий на тих, що за мною? Вони — мої слуги.

Беркут склав крила і мовчить. А син вояка наказав розбійникам:

— Ану, хлопці, похваліться силою — проламайте мура.

Коли вхід був зроблений, мандрівник шепнув:

— Чекайте мене тут. Я сам піду й розвідаю, що там у палаці.

А в поганина було так, що коли на брамі дрімав беркут, дрімала і вся варта. Ступив хлопець до перших дверей, а перед ними хропить дідо, якому з рота сапає синє полум'я. Підходить він до других дверей — там ще міцніший дідо: йому з рота б'є червоне полум'я. Підійшов до третіх, а під ними найстрашніший страж, бо йому з рота бухкає чорне полум'я.

Хлопець опинився серед великої світлиці, в яку падало світло через скляну стелю. Тут спала біла дівчина. На пальці у неї був золотий перстень, а на грудях золота хустинка. Молодому хлопцеві дуже полюбилася така красна дівчина. Він нахилився до красуні, поцілував її, і вона відразу прокинулася.

— Ой, як я довго спала! — легко зітхнула дівчина і запитала хлопця: — Хто ти? Що тут робиш?

— Я прийшов, принцесо, тебе розбудити і вивести з темного палацу, — відповідає хлопець.

Дівчина зраділа:

— Тоді я — твоя суджена. Тікаймо, бо вже скоро має прийти поганин.

Вояків син каже:

— Та куди втікати? Звідси єдиний вихід — крізь пролом у мурі, а там стоять дванадцять розбійників.

— Клич їх на подвір'я.

Розбійники один перед другим полізли у пролом, але коли стали на подвір'ї, то всі поприлипа-

ли до товстелезної стіни: палац поганина був із самого каменю.

Хлопець і дівчина тікають, але в дорозі й веселяться, граються. Поганин тим часом вернувся в палац і застав розбійників. Усіх пожер і йде до світлиці. Дівчини нема! Накинувся на стражів і повбивав їх, вийняв саблю й на старого беркута. Але той вдарив крилами і полетів услід за молодятами.

А вони якраз прийшли до широкої води і журяться, як їм перейти. Видять — летить беркут. Подумали, що старого беркута пустив на них поганин. Чекати тут ніколи, бо він, раз-два, схопить у пазурі дівчину і понесе назад. Хлопець вистрелив. Беркут упав мертвим.

Не встигли отямитися — їх наздогнав поганин. На місці води вчинилася величезна яма, і поганин з дівчиною зник у темній глибині. Хлопець закрив очі й кинувся за ними. Коли зсунувся у яму, перед ним відкрився цілий підземний світ. Там у хатах жили тільки відьми, але хлопець розумно зробив, що ступав погаииновим слідом: відьми його боялися. Зайшов у першу хату, а відьма йому каже:

— Я — твоя сестра.

І пригостила склянкою міцного вина — з волячої крові.

Хлопець дійшов до другої хати. І там стара ґаздиня назвалася сестрою: прийшов погаииновим слідом, і відьма собі думала, що він — нечиста сила. Випив дві повні склянки міцного вина — з волячої крові. Третя сестра дала йому випити три склянки вина, від якого хлопець не сп'янів, але відчув неймовірну силу. Він почав питати:

— Сестро, а де поганин? Украв у мене дівчину і десь тут сховався!

— Тяжке твоє діло, — відповіла відьма. — Поганин володіє усім підземним світом, ще й на землі має один темний палац.

— Я там уже був.

— Тоді йди його слідом і дійдеш до брами. Брама буде закривати вхід до середини гори, але вона не замкнута. Тут ніхто не стереже поганина, бо царство під землею належить йому. А від нашого вина ти маєш стільки сили, щоб відхилити тяжку браму.

Хлопець сховався під горою і вислідив, коли поганин вийшов. Сам забіг до дівчини. Дівчина зраділа, обняла його. І почала просити:

— Втікай, бо в цьому домі не сміє бути більше одної душі.

— Я не боюся — в мене кріс.

— Поганин — бездушник, такого куля не бере!

— А в чому його сила?

— Я не знаю.

— Ти дізнайся. Я буду чекати...

Хлопець пішов, а дівчина думає, як вивідати в поганина його таємницю?

Коли дідо вернувся додому, вона запитала:

— Скажи, у чому твоя сила?

— У вінику! — зареготав поганин. — Як у старої відьми.

Другого дня дівчина обклала віник золотом. Поганин здивувався:

— Що то, принцесо?

— Твоя сила.

Поганин так зареготав, що аж гора затряслася.

— Моя сила схована в печі.

Коли він пішов з дому, дівчина все золото висипала в жар. Поганин вернувся, а вона показує у піч.

— Що ти наробила! — розсердився дідо.

— Я твою силу так честую.

— Ти дурна! Моя сила таїться у тому, що я маю серце бугая!

Так у гніві він не спам'ятався, як виказав свою таємницю. А тоді вчинився бугаєм. Нараз люто за-

ревів і вибіг за браму. Син вояка нічого не знав, що то є поганин, і не ховався перед ним. Бугай накинувся на хлопця. Той вистрелив. Бугай упав мертвим.

А дівчина вибігла з гори:

— Ой, то був поганин. Він може ожити. Треба його швидко порубати.

Бугая порубали, м'ясо склали у залізну бочку і аж так пустилися в дорогу.

Але куди вихід з підземного царства? Дорогою хлопець зайшов до тих відьом, що перед тим назвалися сестрами. І вони порадили:

— Звідси можна вийти через широку воду. Там побачиш човен, на якому плаває один старий беркут.

— А що то за беркут? — налякався хлопець.

— Той, котрого вбили в наземному світі. Тепер живе в підземному царстві, але літати тут не може. Возиться в човні.

— Як же мені з беркутом домовитися? — зажурився хлопець.

— А ти не журися, — сказали йому відьми. — Коли в того беркута стріляли, то він бачив двох. Тому не смій сідати у човен разом з дівкою, бо він вас потопить. Пусти наперед дівчину, а сам почекай.

Так воно й було. Вояків син переправив дівчину, а потому сів у човна сам. Але беркут, як побачив кріса, нараз кинувся убік. Човен перевернувся, хлопець почав тонути. А його кріс уже пішов на дно. В ту ж хвилину беркут відчув крила. Він схопив у пазурі того, що потопав, і вилетів у наземний світ...

Там леґеня вже чекала дівчина.

Та надійшла дуже темна хмара, полив огняний дощ. Беркут злетів і простер над ними свої широкі крила. Захоронив молодят від смерті, але сам згорів.

І нараз роз'яснилося. Тоді дівчина згадала, що вона з такого і такого царства — її з царського двору поніс лихий вітер. Дібралися вони до царя, а там дуже зраділи і дівчині, і хлопцеві. Справили їм велике весілля. Син старого вояка почав царювати, і всім жилося добре. А ще кажуть, що молодий цар заборонив у цілій країні стріляти в орлів-беркутів.

ПОБРАТИМ ВАТАГА ЗЕЛЕНИХ ГІР

Дьорка називали в селі каліцуном, бо в дідичевім лісі на нього впала підтята смерека і поламала йому ноги. Вкалічів неборака. Якось приповз до пана і каже:

— Ади, паночку, моя біда без дощу росте — ноги стали як чужі. Дай мені якусь іншу службу, аби міг навсидячки робити.

Та милосердя в пана, як у лисого волосся.

— У мене є кому пір'я дерти. Шукай собі іншого ґазду.

— Де мені шукати? Хоч їх дідько усюди насіяв, але я не годен до них доповзти. До мужикової біди доріг багато, а від біди — і стежки не видно.

Помахав Дьорко головою, зціпив зуби й подався додому. Вдома п'ятеро дітей, а хліба — ні кусня. Жити стало тяжко: каменя не вгризеш і дітей не виженеш із хати за ворота. А голод — псові рідний брат.

Дьорко покликав старшого сина.

— Назбирай, Василько, яблук і понеси до пана — може, щось нам за них дасть. Злидні встиду не знають.

Василько назбирав яблук й — до панського двору. Дідич шпацірував з гістьми перед будинком. Хлопчик поклонився.

— Ади, ненько послали вам, пане, подарунок.

Дідич узяв яблука, почастував гостей і промовив згорда:

— О, видите, видите, як мене люблять сільські мужики? Щоднини мені дарунки приносять!

— Ви їх теж дуже любите?

— Го-го, ще й як! Як ся має твій ненько, хлопче? — спитав Василька.

— Як розбитий горнець. Лежать на печі...

— Спочивають?

— Ні. Не можуть ходити, бо тоді, як ще робили в лісі, то смерека їм ноги поламала. Сидимо тепер голодні, а мама сердяться й кричать: «Що вам зварю? Нате, їжте мене...»

Пан почервонів. Він такий скупий, що не дав би чоловікові соломи на перевесло, але перед гістьми дістав з кишені крейцера і простягнув хлопцеві:

— Йди собі, малий брехуне, — промовив невдоволено.

Василько поніс крейцера додому. Мати купила кукурудзяної муки й зварила чиру. Смачно повечеряли.

Та невдовзі голод припік знову. Дьорко сказав:

— Назбирай, Васильку, грушок і понеси панові. Може, за них щось дасть.

Хлопчак назбирав грушок і поніс до дідича. Той сидів з гістьми на ґанку. Василько дав панові грушки.

— Ненько сказали, щоб я вам поніс оцей подарунок.

Дідич посміхнувся, почастував грушками гостей і почав хвалитися:

— Мужики про мене пам'ятають. Щоднини — дарунки...

— Ви для них, як рідний тато.

— Аякже, го-го... А як ся має ненько? — спитав хлопця.

— Лежить на печі, бо ваша смерека їм ноги поламала. Сказали, що вже будуть умирати, бо пухнуть від голоду.

Дідича аж пересіпнуло.

У пса легше випросити кістку, ніж у нього крейцера. Але й цього разу засунув руку в кишеню і дав хлопчакові мідного гроша.

— Ну й сміхованець ти, Васильку! Йди вже, йди...

Хлопчик побіг. За того гроша мати знов купила кукурудзяної муки, наварила чиру.

Минали ще дні. Голод визирав усім з очей. Дьорко сказав синові:

— Піди, Васильку, до Пруту, налови риби та й понеси панові. Може, ще дасть крейцера.

Син півднини вистояв у холодній воді і наловив повний кошик риби. Пішов з нею до панського двору. Дідич з порогу позирав, як працюють слуги.

Василько поклонився:

— Ненько сказали...

Пан почервонів.

— Якого дідька швендяєш тут? Нащо мені ваших грушок та яблук? Шуруй, жебраче, звідси, щоб і запаху твого тут не було, бо випущу пса.

Як почув Василько про панського пса, то так тікав, аж п'яти губив. Далеко став, відхекався й пішов плачучи додому.

Коло високої гори, ніби з-під землі, виринув старезний дід. Взяв його на руки.

— Чого сумний, леґеню? — спитав.

— Та як не сумувати, коли я поніс дідичеві риби, а він так мене досяг гарапником, що я аж підскочив.

— А ти чий?

— Дьорків, що йому смерека ноги поламала.

— Не дав би ти мені тієї рибки?

— Беріть, дідусю. Ще одна лишилась, решту-м загубив, коли тікав від пана.

Дід зварив рибу, з'їв і похвалив:

— Ще-м не їв такої рибки, відколи живу. Рости великий, хлопчику! Тепер дай мені свій кошик.

Дід зайшов до печери і незадовго вийшов звідти з кошиком, повним золота.

— Понеси це ненькові, аби не вмирав з голоду, — сказав.

Виявилося, той дід був побратимом Довбуша. По смерті ватага пантрує печеру, де сховані Довбушеві скарби. Дає потрохи золота всім тим, у кого серце чисте і кого нужда припала. Він не умре доти, поки біда буде ходити між людьми.

Василько прийшов додому.

— Не схотів пан риби, ще й гарапником мене оперезав. Йому тільки хвоста і рогів бракує, — сказав хлопчик і простягнув кошик.

— А це звідки? — просяяла мати.

— Це дідусь насипав, — і Василько розповів про Довбушевого побратима, що стереже ватагові скарби.

У хаті було втіхи штири міхи. Мати купила хліба і до хліба. Потім придбали корівчину і стали легше дихати. Ненькові привели дохтора, той йому ноги вилікував. Люди здивувалися, що Дьорко-каліцун знову зелену топче.

Пан не повірив, сам прийшов до наймита.

— Звідки маєш добро, Дьорку?

— В печері є дід. Мій Василько дав йому рибку, а дідусь насипав повний кошик золота.

Пан подумав: «Ади, за якусь здохлу рибу дав бахурові цілий кошик золота. Як я йому повезу

кілька фір подарунків, то старий віддасть мені всі Довбушеві скарби...»

Дідич наклав п'ять возів всілякого добра: калачів, меду, яєць, шовкової одежі. І все тото повіз до гори.

Дід вийшов до нього. Забрав добро до комори, а пана завів до печери. Вона вся виблискувала в коштовному камінні, сріблі, золоті й алмазах. Очі засвітилися у пана, як у вовка.

Дідусь сказав:

— У тебе є все, бракує тільки цього, — і припасував йому до голови якісь цапині роги.

— І цього тобі ще треба... — й припасував хвіст.

Роги і хвіст вмить приросли так, що ніяка сила їх не відірвала б. Пан щось хотів сказати, але з його рота виходило тільки бекання і мекання. Він перетворився на потворного відьмака.

ТАЄМНИЦЯ СКЛЯНОЇ ГОРИ

Десь далеко, аж за сьомим морем, було одне царство. Там жив один цар, котрий мав трьох доньок. А дівчата були такі гарні, що людському окові дивитися на них і не дивуватися — було неможливо. Не вірю, що на світі могла би знайтися хоч одна гарна дівчина, яка була би їм до пари.

Гей, приходили до тих дівиць-відданиць молоді принци й герцоги, графи й барони. Приходили не просто задивлятися і чудуватися з краси трьох сестер, а й свататися їх. Але цар так дорожив красою своїх доньок, що все вигадував причину, хитро і розумно відмовляв женихам, аби лише відкласти віддавання. Словом, ніяк не хотів розлучатися зі своїми красними дівицями.

А недалеко від столиці була скляна гора, і така височезна, що верхом сягала до самого неба. А на тому верху мали пристановище змії. Один шестиголовий, другий — восьмиголовий, а третій мав цілих дванадцять голів! Якоїсь ночі всі три змії прилетіли в царський палац, украли прекрасних трьох царівен та й понесли на скляну гору, де в кожного змія був дуже красний замок.

Другого дня рано цар і цариця повставали й за звичкою зайшли у світлицю подивитися на доньок. Але, розумієте, не знайшли нікого, бо світлиця була вже порожня. Гей, що тут чинити — царівни пропали! Де вони, куди могли подітися? Ніхто не міг на те відповісти. І цар відразу оголосив, що котрі витязі знайдуть його красних доньок, за тих віддасть їх заміж!

Можете подумати собі, як було гірко старому цареві, раз пристав повіддавати доньок — аби лише знайшлися. Та й мати так тяжко-претяжко зажурилася, що пошкодував би її й поганин.

Коли по всій державі розлетілося царське оголошення, одразу знайшлися три бідні брати, які прийшли до царя й сказали, що вони знайдуть його принцес. Цар дуже зрадів, бо й ті троє були дуже красні, й пообіцяв їм, що не візьме назад свого слова: якщо знайдуть царівен, то й поженяться на них! Якби лише вдалося їх знайти!

А троє юнаків, хоч і з бідної родини, були не прості люди: старший літав, як птах, наймолодший так обертав шаблею, що всіх обеззброював, а третій, середущий, мав нюх, як у пса.

Середущий брат раз-два обнюхав поріг царського палацу і завітрив дівочі сліди. Нюх привів його аж під скляну гору, а там сліди пропали. Троє братів одразу здогадалися, що принцеси мають бути там, на скляній горі. Тоді старший, брат-літун, каже до молодшого, брата-вояка:

— Ну, братику, сідай мені на плечі, я понесу тебе на гору, а далі — твоє діло. А ти, — наказав середущому братові, — залишайся тут, доки ми про себе не подамо звістку.

Так і було. Двоє хлопців вилетіли на верх скляної гори і знайшли три замки, де жили змії.

Спершу рушили в палац до шестиголового. Молодший брат зайшов, а старший залишився під дверима. Коли брат-вояк вступив у світлицю, то відразу побачив старшу цареву доньку. Вона дуже зраділа йому, як дізналася, що такий красний хлопець прийшов сюди за нею. Але бідолаха боялася й розтулити рота, бо на дивані, пополуднувавши, спав її господар. Очі дівчини від сліз аж почервоніли, але тепер з радістю дивилися на молодого юнака. А той сміливо підійшов до змія, схопив шаблю й одним махом одрубав йому усі шість голів. Потому сказав:

— Ну, принцесо, ви вільні від змія, тепер ходіть зі мною. Під дверима чекає мій брат, і він знесе вас із гори на землю. А мені треба іти далі, до другого замку.

Почувши ці слова, царська донька ще більше зраділа і відразу вийшла зі світлиці. Там сіла на плечі брата-літуна, і він спустився з нею вниз, передав її середущому братові, а сам спішно полетів назад, на вершину скляної гори.

Тепер двоє братів подалися до восьмиголового змія. Молодший брат, котрий був при шаблі, зайшов до палацу й одразу побачив середущу доньку із заплаканим лицем. Вона теж зраділа красному юнакові, та боялася так само вимовити слово, лише показувала вбік, що там, на дивані, після смачного полуденку спить її господар.

Парубкові й не треба було нічого казати. Він вихопив шаблю, одним махом відтяв тому змієві

всі вісім голів, а тоді обернувся до царської доньки і заговорив:

— Ну, принцесо, ви вільні від змія. Тепер ходіть зі мною. Під дверима чекає мій брат, він знесе вас із гори на землю.

Гей, як зраділа середуща донька! З великої радості й не знала, куди обернутися та куди ступити. Хлопець узяв її за руку й вивів до брата. Той посадив дівчину на плечі й спустився на землю, де двоє вже чекали на них.

По сьому старший брат полетів назад, на вершину скляної гори, і брати одразу поспішили до палацу третього, дванадцятиголового змія. І тут брат-літун лишився під дверима, а брат-вояк рушив до світлиці. Молодша принцеса плакала й тоді, коли він увійшов. Та ніхто з них не посмів сказати ні одного слова, бо змій на дивані спав солодким сном після смачного полуденку. Юнак вихопив шаблю і так розмахнувся, що за одним разом дванадцять змієвих голів повідлітали геть. Потому взяв дівчину за руку, вивів із палацу і передав її братові-літунові. Той посадив принцесу на плечі та й спустився із нею на землю.

Тепер старшому братові захотілося трохи відпочити, і він присів перед тим, як полетіти знову на скляну гору за молодшим братом.

Та що сталося! Диявольська душа дванадцятиголового змія узяла на себе подобу того хлопця, котрий залишився на скляній горі, й перестріла брата-літуна:

— Дорогий брате, не журися за мною, бо я вже спустився на змієвому птахові — якраз тепер злетів із гори.

Двоє братів чисто повірили в те, що з ними говорить наймолодший брат. А тому вже не гаяли часу, зібралися в дорогу і — просто до царя.

Треба було вам, добрі люди, там бути і бачити, як раділи донькам цар і цариця, коли вони зустрілися. З великої радості й не знали, що робити, лише цілувалися, обнімалися і плакали, як діти. Так, мали честь юнаки, бо не зламали свого слова, знайшли й повернули усіх трьох принцес!

Та що сталося з молодшим братом, котрий залишився на скляній горі? Самі розумієте — про нього в палаці ніхто й не подумав, бо гадали, що той, котрий ходить у його подобі, — і справді наймолодший із братів. А то, як ви знаєте, був зовсім не він! Нещасний хлопець довго чекав брата-літуна. Минали дні за днями, а на гору ніхто не приходив.

«Що мені робити? — міркував собі хлопець. — Доведеться тут з голоду вмерти!»

І вже не міг чекати, зайшов у палац шестиголового змія. Там йому потрапила на очі відьма, яка була матір'ю змія. І каже їй хлопець:

— Слухай сюди, стара відьмо, знеси мене одразу з гори, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо це зробила, але бачиш, я така вже стара, що не маю сили нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, такі ножиці, що ти й пальцем не кивнеш — самі будуть кроїти.

Узяв хлопець ножиці, подякував старій і рушив просто до палацу восьмиголового змія. Заходить, а там знову чалапає назустріч якась відьма. Ото була мати убитого змія. І каже їй юнак:

— Слухай сюди, стара відьмо! Тепер одразу знеси мене звідси, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо це зробила, але бачиш, я така стара, що не маю сили

нести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, одну таку голку, що й пальцем не кивнеш — сама буде шити.

— Добре, голку я візьму й життя тобі залишу.

Молодший брат узяв собі голку та й поспішив до замку дванадцятиголового змія. І там йому назустріч вийшла стара відьма, котра була матір'ю убитого змія. І каже їй хлопець:

— Слухай сюди, стара відьмо! Знеси мене одразу на землю, бо інакше і оком не кліпнеш, як тебе зарубаю!

— Синку мій солодкий, я би тобі радо це зробила, але бачиш, яка я стара, — вже не маю сили знести тебе на землю. Замість того дам тобі, як хочеш, золоту вуздечку. Потрясеш нею раз — і перед тобою з'явиться одразу золотогривий кінь, а потрясеш другий раз — дістанеш одяг, як у витязя!

Узяв хлопець чарівну вуздечку, подякував відьмі, а підняти руку на її життя уже не хотів. Вийшов брат-вояк із замку і перше його діло було потрясти вуздечкою. І справді, як тільки потряс вуздечкою — перед ним з'явився золотогривий кінь. Юнак не думав, не гадав, а сів на коня й поскакав по скляній горі, шукаючи якоїсь дороги, аби спуститися на землю. Раптом дивиться — назустріч скаче птах, та такий великий, як кінь. І каже парубкові:

— Чуєш, чоловіче! Знайди мені на горі води, бо як не знайдеш, то з'їм тебе разом із конем!

Гей, тепер уже і справді хлопець налякався, що аж кров у жилах застигла! Хіба криниця може бути тут, на скляній горі? Подумав-подумав, і щось-таки й прийшло йому на гадку. Та й каже він птахові:

— Добре, добре, пташатко солодке, та коли знайду тобі води, знесеш мене на землю?

— Знесу, хлопче, лиш знайди воду, бо як не знайдеш, одразу тобі кінець!

Молодший брат скаче і скаче на коні, оглядає усю скляну гору — і раптом дивиться, а з-під скла росте якась вільшина.

«Чекай, чекай, — розміркував хлопець. — Вільшина полюбляє водянисте місце, ану спробую своє щастя тут!»

Зійшов з коня, вийняв шаблю і почав копати під вільшиною. Копав, копав — і справді, з-під скла забулькала вода! Коли яма вже була велика, як порядна бочка, перестав копати — нехай натече води. Тоді прилетів птах і випив усю воду.

— Ну, синку мій, тепер сідай на мене, і я знесу тебе на землю!

Юнакові не треба було двічі одне казати. Сів собі на птаха і невдовзі вже був на землі. Одразу не подався до царського двору, а завернув до одного кравця. Попросив їсти-пити і залишився в нього за помічника.

Одного вечора прийшла до пана майстра найстарша принцеса й принесла дуже дорогу і гарну тканину. Вона попросила:

— Пане майстре, будьте такі добрі, зшийте мені з цього шовку плаття, якого ще ніхто й ніде не мав. Та й мусить бути зшите до завтрашнього ранку — завтра моє весілля.

Кравець відмовлявся, пояснював їй, що за такий малий час не можна зшити плаття. Та його слова не помагали, і мусив прийняти роботу. Наймолодший брат, що став за кравчука, побачив царську доньку, а вона його не помітила. Принцеса пішла, а кравець почав ламати собі голову, як за такий короткий час пошити красне плаття. Та хлопець сказав:

— Ей, не журіться, пане майстре, я все приготую, а ви собі лягайте й спіть!

Як сказав, так і зробив. Узяв принцесину тканину й розстелив її на столі, а потім вийняв ножиці, котрі йому дала стара відьма, і лише примовив:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із цього шовку плаття, але таке гарне, щоб ніхто на білому світі кращого не мав! Ну а ти, самотня дівице-іглице, поший плаття так, аби не було видно жодного рубця!

Гей-гей, то раз треба було бачити, як кроють тканину сестрички-ножички та як шиє дівиця-іглиця! Ножиці одразу розкроїли шовк, а голка ще скоріше пошила з нього плаття. Все було готове, і кравчук ліг спати. Опівночі пан майстер прокинувся й почав будити хлопця:

— Синку дорогий, та час братися до діла, бо плаття не буде до ранку готове!

— Не майте з того жури, пане майстре, — заспокоїв хлопець, — плаття вже готове, я його ще ввечері пошив.

Кравець пішов глянути. І так здивувався, що не міг заговорити. Таке гарне плаття він не тільки ніколи не шив своїми руками, але ще й не бачив своїми очима! Аж потім озвався:

— Дорогий мій синку, та я не можу тобі бути не те що паном майстром, а й помічником!

Кравець заспокоївся й знову ліг спати.

Уранці принцеса прийшла подивитися на готове плаття. Одягла його, і так їй полюбилося, що й не знала, як хвалити майстра. І покликала старого на весілля.

Кравець почав звати із собою й помічника, але хлопець не хотів іти, й майстер пішов сам. Коли повернувся, то розповів йому про весілля.

А царські доньки забажали, аби їх весілля були одне за одним. Першого дня віддалася старша, другого дня мали вже справляти весілля середущої, а третього — молодшої.

Увечері середуща донька принесла кравцеві шовкову тканину й попросила зшити з неї плаття, але ще гарніше, як у старшої сестри. Пан майстер покладався на чудесні руки свого помічника й радо погодився зшити царівні плаття. Дівчина задоволена пішла собі додому.

Кравець почав просити хлопця, щоб він показав, як можна так чудесно й швиденько шити. Та хлопець не хотів виказувати своєї таємниці. Він сказав, що майстер може йти і спокійно спати, усе буде в повному порядку. І кравець пішов. Хлопець узяв шовкову тканину, розстелив на столі та й лише промовив:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички! Викройте із цього шовку плаття, аби було в сім раз гарніше, як те, котре викроїли вчора! Ну, а ти, самотня дівице-іглице, поший плаття так, аби ніде не видно було жодного рубця!

Сестрички-ножички все викроїли, дівиця-іглиця одразу пошила, і під якусь хвилину плаття було готове та ще й у сім разів гарніше, як для старшої царівни.

Уранці царська донька одягла те плаття, і воно їй дуже полюбилося. Вона теж покликала кравця на весілля. Пан майстер радо прийняв запрошення царівни. Кликав із собою й парубка, а той не хотів. І кравець пішов сам.

Лишалося ще третє весілля — молодшої принцеси, над котрою тяжіла диявольська душа дванадцятиголового змія. Чужодушник навіть сказав дівчині, хто він, та попередив: коли викаже його цареві й цариці, то він потрощить дівчину на дріб-

ні шматочки. І молодша донька боялася сказати, що вона заручена не з тим парубком, який її визволив, а з самим чортом. Тільки весь час плакала.

Стихло в царському дворі й друге весілля, а ввечері й молодша царівна прийшла до кравця, аби на ранок їй пошили плаття. Але вона почала просити, щоб її плаття не було таке гарне, як у двох сестер. І раптом заплакала, почала жалітися, що вона виходить за такого, котрого не любить і з котрим вічно буде нещаслива.

Пан майстер прийняв од дівчини шовк і заспокоїв, що пошиють плаття за її бажанням. Та й віддав тканину парубкові, щоб той чимскоріше виконав замовлення. Хай і далі шиє сам, якщо боїться передати іншому своє ремесло. Хлопець спокійно вичекав, доки пан майстер ляже спати. А коли той захропів, розстелив тканину на столі й промовив своє:

— Чуйте, нерозлучні сестрички-ножички, так викройте із цього шовку плаття, а ти, самотня дівице-іглице, так його поший, аби було у сто разів краще, чим те, що ви досі кроїли і шили, бо це буде плаття моєї жони!

Ножиці та голка взялися до роботи, і за якусь хвилину плаття було готове.

Другого дня вранці молодша принцеса з виплаканими очима прийшла, аби приміряти плаття. Одягла його і бачить, що воно у сто разів гарніше, як ті, що пошиті для її сестер. Здивувався кравець, бо такого плаття ще не бачив, відколи живе. Та молоду царівну залили рясні сльози, і вона стала нарікати:

— Бачите, пане майстре, я вас так просила, аби ви мені зшили сяке-таке плаття, а ви не послухали. Сміється з моєї біди.

По тих словах заплакала ще гірше. Але своєї таємниці не виказала, бо дуже боялася змія-диявола. Плаття взяла додому: що зшите — то готове, а що готове — то треба носити. І вона так само покликала кравця на весілля.

Пан майстер убрався, кликав із собою і помічника, але той усяко викручувався, а потім сказав, що він прийде пізніше.

Ледве кравець вийшов за поріг, хлопець узяв у руки вуздечку, котру дістав од старої відьми — матері дванадцятиголового змія. Вийшов надвір, потряс вуздечкою — і відразу перед ним з'явився золотогривий кінь. Потряс вуздечкою другий раз — і перед ним одразу заблищала вояцька одежа із золотою прикрасою. Хлопець одягнувся, сів у сідло й поскакав просто до палацу. Там кінь зачав іржати, ставати на дибки й бити землю копитами, — словом, зчинилося таке, що цар і цариця вийшли подивитися, що то за гість приїхав до них. Вийшли й бачать витязя, у котрого лице таке саме, як у жениха молодшої доньки. Попросили гостя зайти до палацу. Юнак зіскочив з коня, і цар супроводив його у світлицю молодшої доньки. Ой, як зраділа дівчина, що з'явився правдивий наречений!

Коли диявольська душа дванадцятиголового змія побачила молодого витязя, то нічого доброго для себе не чекала, а воліла нараз провалитися. А хлопець, котрий визволив усіх трьох принцес, сміливо сказав:

— Люди добрі, перед вами той, хто врятував життя трьом красним царівнам і відрубав голови трьом зміям. А той нелюд, що узяв на себе мою людську подобу, то — диявольська душа, яку випустив, здихаючи, дванадцятиголовий змій. Вдарте ту потвору лівою рукою, і вона розсиплеться на порох!

Молодша царська донька в одну мить прискочила до того чужодушника й лівою рукою та з лівого боку так ударила його, що тільки закурилося. Аж тепер дізналися, чому найменша донька весь час плакала.

Гей, таке їй справили весілля, якого світ не знав! Гості співали й танцювали, доки сили мали. Молодший син бідняка побрався з молодшою донькою царя.

Потім усі три брати й три сестри жили собі в царському палаці, жили в щасті й гаразді, а може, й нині ще живуть — бо чи не шкода би було, аби добрі люди повмирали?

ПРО БІЛУ РУЖУ

Жив собі господар, у якого було три доньки. Він дуже-дуже їх любив. Одного дня зібрався їхати на ярмарок. Доньки його обступили й почали просити, аби купив їм подарунки.

— Я хочу, тату, намиста, — попросила старша.

— А мені привезіть перстень, — сказала середуща.

Найменша мовчала.

— А тобі що, донечко? — спитав.

— Куліть білу ружу.

Поїхав господар на ярмарок. Дещо продав, дещо купив. Не пошкодував грошей на намисто й перстень. Але для найменшої не міг купити подарунок, бо білих руж ніхто не продавав. Вертався невдоволений додому.

Сидить на возі, журиться, підійшла до нього якась бабка.

— Чому ти, господарю, такий сумний?

— Як не сумувати, коли найменша донечка просила, щоб я купив їй білу ружу, а таких квіток на ярмарку нема.

Бабка сказала:

— Злізай з воза й ходи зі мною...

Повела його до брами й щезла. Брама в нього прийняла батіг і розчинилася нарозтвір. Він пройшов до другої. Та зняла із нього капелюх і теж розчинилася. За третьою брамою господар опинився перед чарівним квітником, якого ще не бачив. Там цвіли білі ружі.

«Бач, яка краса! Ото втішиться моя донечка», — сказав собі господар. Нахилився й зірвав одну квітку. Але його схопило щось за руку й не пускає. Придивився добре, а то — якесь страховисько.

— Пусти руку!

— Не кричи, то не допоможе, — відповіло страховисько.

— Чого ти причепилося, як п'яний до плота.

— Будь розумний, — мовило страховисько. — Поклянись, що дівчина, для якої зірвав білу ружу, прийде завтра до мене. Інакше я не відпущу: буду вічно тримати тебе, а твоя донька через три дні вмре.

На тобі, чоловіче, два лиха! Господар мусив погодитися:

— Клянуся, що прийде...

Страховисько відпустило руку. Газда поїхав додому, пороздавав дівчатам подарунки, а сам ходить ні живий ні мертвий. Як віддавати чудовиську найдорожчу донечку?

— Чого ви, тату, зажурилися? — питають доньки.

— Як мені не журитися, коли я поклявся, що найменша піде до страховиська, яке дало цю білу ружу.

— Я не боюся його, тату. Їдьмо завтра ж, — сказала найменша.

Вранці господар повіз свою донечку до страшної брами. Вона сама розчинилася нарозтвір. Дівчина пішла до другої брами, а батько лишився на вулиці.

Квітника вже не було, а лише сходи, що вели до прибраної кімнати. На середині був стіл з усякими стравами. Дівчина, хоча і зголодніла, не торкнулась ні до чого. Сіла собі на стільця і чекає.

Раптом поріг переступив бородатий дід із закрученим носом. Страшний, гидкий, аж тяжко дивитися. Став перед дівчиною й спитав:

— Ти можеш мене покохати?

Дівчина відвернулася й відповіла:

— Ні, не можу.

Дід похнюпився й вийшов. А другого вечора пришкандибав знову. Ще страшніший.

— Ти можеш мене покохати?

— Ні, — відповіла дівчина.

Сльоза покотилася по довгій бороді. Він не сказав більше ні слова й покинув світлицю.

І третього вечора старий не спізнився. Став на порозі, як три нещастя, і почав просити:

— Покохай мене, вродлива дівчино...

Вона мовчала. Дід чекав. Сльоза за сльозою котилася по довгій бороді.

Дівчина повернулася до нього й вимовила тихо:

— Я можу тебе покохати...

В ту ж хвилину, як це сказала, дід став білим голубом.

Злетів і сів на її плече. Він умів розмовляти людською мовою. Розповідав про своє щастя і дякував, що дівчина його покохала, їй весело було з отим голубом.

Якось вона сказала йому:

— Хочу бачити своїх сестер і тата. Пусти мене, голубе, до них.

Голуб відповів:

— Я тебе пускаю, але маєш вернутися рівно в ту хвилину, коли сонце буде на одну п'ядь від заходу. Як не прийдеш, то мені буде велика біда. Я дам тобі квітку, — як вона зів'яне, то знай, що я вмер.

— Я прийду, голубе, — обіцяла дівчина.

Голуб ще сказав:

— Може статися й таке, що застанеш мене неживим. Не бійся й не плач. Проколи голкою свій мізинець і впусти цяточку крові на моє чоло, над праве око.

Дівчина погладила голуба, взяла квітку й пішла до тата.

Сестри втішились, що вона жива й весела, і дуже здивувалися, що її чоловік — голуб. Наймолодша набулася зі своїми рідними й почала збиратися в дорогу. А сестри не пускали, просили ще побути.

Чорні хмари покрили все небо й сховали сонце. Дівчина не знала, котра вже година й коли треба йти. Уже звечоріло, а вона була в дорозі. Квітка в руках зів'яла. Дерева шелестіли:

— Нащо обманула голуба? Він умер від туги за тобою.

Ластівки літали над головою й щебетали:

— Голуб умер від туги за тобою!

І потічок журно дзюрчав:

— Умер... умер...

Дівчина побігла до світлиці. Голуб не сідав їй на плече. Він лежав мертвий на вікні.

— Визирав мене, — сказала. — Чекав і не дочекався.

Дівчина взяла голку й проколола собі мізинець. Цяточка крові впала голубові на чоло, коло право-

го ока. В ту ж мить перед нею виріс із землі дуже гарний парубок. Стояв перед нею, як молодий явір, веселий, як сонечко. Пригорнув її до грудей і каже:

— Ти перемогла чари злої чарівниці й урятувала мене від смерті. Будь мені за жінку.

Дівчина дала йому руку й сказала:

— Ходім до мого тата, най він нас благословить.

Пішли. Батько й сестри тішилися, як малі діти. Зробили таке весілля, що в селі зроду-віку подібного не бачили.

І молоді потім собі жили, як двоє голуб'ят, у любові й злагоді. Ніякої гризоти не знали. Може, й тепер живуть, як не померли.

ЧАРІВНИЙ ПЕРСТЕНЬ

Один солдат, прослуживши у царя десять років, повертався додому. Дорога була дуже далека. До домівки вже було недалеко. От закінчиться ліс, а там і село його. Йде він лісом, коли бачить — назустріч йому вовчиця. Стала попереду і жде його. Злякався він цієї небажаної зустрічі. Крім палиці, в руках нема більше нічого. Став і він, жде, що буде далі. А вовчиця сидить собі і пильно дивиться на нього. Куди ж йому тікать від неї? Бачить — недалеко дерево, гілля низько на ньому. Кинувся він мерщій до дерева і виліз на нього. Вовчиця підійшла до дерева і лягла під ним. Сидів, сидів солдат на дереві, а потім і говорить вголос:

— Скільки ж це мені доведеться сидіти на цьому дереві? Коли вовчиця піде звідси?

Коли чує, вовчиця каже:

— Дай слово, що ти одружишся зі мною, тоді все буде добре.

— Як же це я можу женитись на вовчиці? Яка ж ти мені жінка будеш?

— А ти не бійся, все буде добре, дай тільки слово, що ти одружишся зі мною.

«Ну, що ж, — думає він, — це, мабуть, якась відьма, я від неї не відчеплюсь. Вона, що захоче, те зі мною зробить. Мушу обіцяти, а там буде видно».

— Згоден, — каже він.

— Ну, то злазь тоді і підемо до тебе.

Прийшов він додому з вовчицею. Хата стоїть забита. Дах завалився. Люди сказали, що батьки його давно вже померли. Журиться він, як далі жити. Ще й жінку таку взяв. А вовчиця говорить йому:

— Лягаймо спати, а рано щось придумаємо.

Послав він постіль із соломи і полягали спать. Не спиться йому, все думає, аж під ранок заснув. Проснувся, вже було видно. Бачить він: ходить по хаті гарна-гарна дівчина.

— Хто ти? — питає її.

— Я твоя жінка, — каже. — Це мене зла відьма зачарувала, зробила вовчицею і сказала, що коли хтось жениться на мені, то тоді всі чари зійдуть. І от бачиш, як ти мене врятував! Тепер нам треба повінчатись.

Коли повінчались, десь узявся великий вітер, підхопив дівчину і поніс.

— Прощай, Марку! — закричала Яринка (так її було звати).

Кинувся Марко бігти в той бік, та вже не видно нічого.

«Що ж тепер далі робить?» — думає він. Коли бачить — біля ніг лежить перстень. Взяв його він, одягнув на палець, а тоді вирішив йти шукати свою жінку. Дуже полюбив він її. Трохи грошей у нього було. От і пішов він у той бік, куди жінку вітер поніс.

Йде, коли бачить — два чоловіки сперечаються за щось. Питає він їх, чого не помирились вони.

— Та от знайшли чоботи і не поділимо, кожний хоче собі.

— Продайте мені, — каже Марко, — а гроші поділите.

Згодились вони. Зв'язав Марко чоботи, закинув на плечі та й пішов далі. Знову зустрічає три чоловіки. Теж сперечаються. Питає він і цих, чого сваряться.

— Та знайшли шапку, і не поділимо.

— Продайте мені, — каже він, — а гроші поділите.

Ще трохи було в нього грошей, віддав він усі їм гроші, узяв шапку і пішов далі. Відійшов трохи, а потім одягнув шапку, вирішив приміряти її. Якраз шапка на нього. Коли бачить — біжать ці троє, що шапку у них купив, і кажуть:

— Де він подівся, дурні ми, що не вбили його, були б нам і гроші, і шапка. Та й чоботи в його є.

Думає він: «Що це таке, що вони мене не бачать?» Коли дивиться, а він і сам себе не бачить. Догадався, що на ньому шапка-невидимка. Ішов, поки стомився. Сів відпочити. Став персня розглядати того, що знайшов. Зняв з пальця, а потім одягнув на другий. Коли бачить — перед ним з'явилися якісь люди і питають його:

— Навіщо ти кликав нас?

— А я нікого не кликав, — каже він.

— Ми, — кажуть вони, — твої слуги. В тебе чарівний перстень на пальці, а ми служим тому, в кого цей перстень.

— Це я його знайшов, — каже він, — і не знав, що він чарівний.

Розказали йому слуги, що цей перстень був у чарівника, якому вони служать.

— Він дуже злий, і нам у нього тяжко служить. Він вимагає з нас тяжку роботу, не жаліє, карає. Один із слуг загубив чоботи-скороходи, а другий — шапку-невидимку, так він їх укинув у глибоку яму, а нас послав шукати чоботи і шапку. Де ми не шукали, нема ніде.

— А це не вони? — питає Марко. — Це я по дорозі купив.

— Так, це вони.

— То забирайте їх, нехай чарівник випустить ваших товаришів з неволі.

— Тепер ти наш хазяїн і ми тобі будемо служити. Кажи, що тобі треба, ми все зробимо для тебе.

— Я, — каже він, — шукаю свою жінку, Яринку. Хтось украв її в мене. Ми повінчались і тільки вийшли з церкви, як вітер підхопив її і поніс.

— То, — кажуть слуги, — ми були. Це нам хазяїн наказав її украсти. Він теж був з нами, тримав дівчину на руках, а ми їх несли. Ми були в шапках-невидимках, тому нас не видно було. Це тоді він і персня загубив, — кажуть вони. — Ми тебе заведемо до жінки, а з чарівником самі розправимось.

Натягнув Марко чоботи-скороходи, шапку-невидимку і разом із слугами швидко залетіли аж до Яринки. Бачать — ходить його жінка сумна, він її бачить, а вона його — ні. Став кликать він жінку. Розглядає вона кругом. Скинув тоді він шапку, і вона побачила його. Зраділа, каже:

— Я вже не думала, що ми зустрінемось.

Розказав він їй про все, про персня, як знайшов його.

— То, — говорить вона, — я вирівалась від нього, схопила за пальця і зірвала персня. Він аж дома оглянувся, що нема персня. Засмутився дуже, йому вже не до мене.

— Тепер ми маємо персня і слуг.

Поки вони говорили, слуги розправились із старим хазяїном і знову з'явились до Марка.

— Що тобі треба, кажи, ми все зробимо.

— Допоможіть нам дістатись додому, — попросила Яринка.

Яринка була з багатої сім'ї, батьки її померли, а відьма зачарувала Яринку, і сама жила в її господі.

Повернулась Яринка додому з Марком. Відьма ледве втекла, як побачила Яринку.

Тоді Марко сказав слугам, що відпускає їх на волю.

— Не треба нам слуг, — говорить він їм. — Я і персня віддам вам, щоб ви знали, що ви вільні.

— Ні, — кажуть вони, — нехай перстень буде у вас, в житті все може трапитись, тоді покличете нас.

Попрощались вони та й полетіли, а Марко з Яринкою зажили щасливо. Народився у них синок. Радіють вони йому. Вже було йому п'ять років, і десь він подівся. Де не шукали вони його, нема ніде. І от вони згадали про перстень. Покликали слуг. Її з радістю з'явилися до них. Їм було приємно зробить добро для людей хороших. Швидко знайшли вони Іванка і принесли до батьків. Батьки були дуже раді і вдячні. Полетіли ті знову десь собі, а Марко з Яринкою з тих пір жили собі щасливо.

ЩАСТЯ САМЕ НЕ ПРИХОДИТЬ

Жили два сусіди. У одного був син Роман, а в другого дочка Зіна. Дуже дружно жили вони між собою. Діти разом росли, були дружними між собою, а коли виросли, то покохались по-справж-

ньому. Уже і весілля малось бути, та трапилось велике горе. Зіна раптово осліпла. Ніхто не знав, звідки це воно взялося таке лихо. Яке вже тут весілля, коли і світ не милий. Батьки Зіни від горя скоро померли. Залишилася Зіна круглою сиротою та ще й сліпою. Якби не Роман та його батьки, покінчила б із таким життям. Поховали вони батьків і Зіну доглядають як рідну. Але ж Зіна все одно не живе, а мучиться. Став Роман їй говорити, що дарма, що вона не бачить, а він її любить і хоче взять за жінку. Але Зіна і слухати не хотіла про це.

— Яка з мене буде жінка?

От надумав Роман піти до ворожки, порадитись, може, вона щось допоможе. Ворожка жила в їхньому селі. Пішов він до неї. З відкритого вікна почув гомін. Зрозумів, що в неї гості.

«Як невчасно я прийшов», — подумав він. Хотів іти назад, та почув такі слова, що змусили його послухати. Ворожка розказувала про Романа і Зіну. Радісно сміючись, вона розповідала, як зробила Зіну сліпою. Аж остовпів Роман під хатою, коли таке почув. Зрозумів, що це зібрались всі відьми та ворожки і хвастаються, хто кому що зробив. Чує, один питає:

— А як далі буде з нею, колись буде вона бачить чи ні?

А ворожка каже:

— Тільки одна фея з підземного царства може допомогти їй, а більше ніхто. А до підземного царства дуже далеко. Пішки йти десять років. Ще ніхто ніколи туди не доходив!

Почув це Роман і з тим пішов додому. Нікому не розказував він про те, що почув від ворожки.

Каже він батькам, що йде у світ шукати того, хто зможе допомогти Зіні. Попросив батьків, щоб Зіну забрали до себе. Може, він не скоро повер-

неться. Взяв харчів у торбу, а в пазуху взяв маленький вузлик з пшеницею і другий з рідною землею. Попрощався та й пішов, куди передом стояв.

Вже цілий рік Романа нема. Журяться вони за ним, ждуть. Зіна так змучилася, що зовсім злягла, бідна. Бачать батьки, що скоро і її не стане.

А Роман не одну пару постолів стоптав, ходячи. Десь трохи підробить на харчі, а то і так добрі люди давали. У лісі з лука якогось звірка заб'є, викреше кресалом вогонь, спече на огні. Одного разу йшов він лісом і натрапив на людей. Сиділи вони купою, тісно тулячись одне до одного. Розбалакався він з ними. Виявилось, що це лісові люди, все життя живуть у лісі. Вони можуть з однієї пшеничини наробити багато всякої їжі і напоїв. Зимою вони мучаться від холоду, буває, замерзають на смерть, але вони вміють оживляти один одного. Так і живуть.

Каже їм Роман:

— Я навчу вас вогонь добувати, а ви мене навчіть того, що вмієте.

Розпалив їм вогнище. Вони подивувались, а нагрілись біля вогнища — повеселіли. Навчили вони Романа і їжу з однієї пшеничини готувати, і мертвих оживляти.

Віддав їм за це Роман кресало, а вони йому чарівного камінця дали.

Пішов Роман далі.

Йшов, йшов, стомився, сів трохи відпочити. Наробив їжі з пшениці (половину її він оддав лісовикам). Сів, обідає. Коли бачить — прилетіли дві голубки, посідали недалеко та й дивляться на нього. Хотів він кинути голубкам щось поїсти, коли де не взявся орел і теж сів недалеко. Зрозумів Роман, що орел полює за голубками, взяв лук, щоб убить орла.

Вмить орел кинувся на голубку, вхопив її, але не злетів, бо Роман вчасно вистрілив і попав йому в голову. Орел мертво повалився на землю, не випускаючи голубку з кігтів.

Визволив Роман голубку, але вона була мертва. Оглянувся Роман і побачив біля себе молоду красиву дівчину. Взяла вона голубку, поцілувала і гірко заплакала. Коли трохи заспокоїлась, каже йому:

— Це моя сестра. Ми дочки заморського царя. Лютий чарівник давно полює за нами. Ми втекли від нього і залетіли аж сюди, дуже далеко від дому. І от таке горе зробилося.

Тоді Роман згадав, як його лісові люди вчили оживляти мертвих. Взяв він чарівний камінець, поводив ним по голубці, сказав чарівні слова, і голубка відкрила очі. Потім стрепенулась і зробилась дівчиною. Такою ж, як і перша. Пораділи вони. Стали дівчата дякувати Роману. Розповів він їм і про себе, куди і чого йде. Кажуть дівчата:

— Треба тобі до нашого батька, він тобі допоможе. Щоб йти пішки — це п'ять років треба, а ми тебе зробимо голубом і полетимо разом.

Стали його перетворювать, а нічого не виходить. Питають:

— Що в тебе є таке з речей?

Показав він їм вузлики з пшеницею і з рідною землею.

— Треба це викинути, — кажуть вони.

— Ні, я не викину це ніколи!

Тоді порадились вони і зробили його птахом, а вузлики прив'язали йому на спину. Самі теж зробились голубками і полетіли.

День і ніч вони летіли, не спочиваючи, нарешті прилетіли додому. Цар-батько дуже дякував Романові за дочок. Розказав йому, як дійти в підземне царство.

— Пішки, — каже, — три роки йти, а птахом і за день долетиш. Чуть сонце зійде, ти вилітай і лети прямо до сонця. Увесь час до сонця, а якщо воно сховається, то знай, що ти в підземному царстві. Сядеш на землю, підскочиш три рази і станеш знову таким, як був.

Подякував Роман за все. Зробили його птахом, з вузликами своїми полетів він у свою дорогу.

Все сталося так, як казав йому заморський цар. Сів він у підземному царстві, зробився Романом, так із своїми вузликами на спині пішов шукати царицю підземного царства. Не довго й шукав, бо вона сама йшла йому назустріч. Поклонився він їй низенько і розповів про своє горе.

— А скільки років ти йшов до мене? — питає цариця.

Розповів Роман про голуба і як прилетів сюди птахом.

— А що то за вузлики у тебе на спині? — питає цариця.

І про це розповів їй Роман.

— Неси ж, — каже вона, — ці вузлики назад додому і обсиплеш свою кохану цією пшеницею і землею. Тоді вона знову буде здоровою. Тільки поспішай, бо вона ледве жива.

Роман зажурився. Тут підійшли до нього два молодих хлопці. Такі гарні, як намальовані.

— Це, — каже вона, — мої сини. Хочу, щоб вони за морських сестер за себе взяли. Поведи їх до сестер.

Поробились усі хлопці орлами і полетіли. Як зустрілись підземні царевичі з сестрами-голубками, відразу ж покохались. Стали відразу весілля гулять, а Роман додому поспішає.

Так орлом і прилетів у двір. Зайшов у хату, а його кохана уже мертва. Збиралися вже поряджа-

ти її. Взяв Роман камінця, оживив Зіну, а коли ще й обсипав її пшеницею та землею, вона відразу ж стала здоровою. Побачила Романа і заплакала від радості.

— А мені, — каже, — ворожка сказала, що тебе вже нема живого. Я теж не могла так жити.

Тоді розказав Роман усе про ворожку, що це вона їм такого горя наробила. Розказав про все, що було з ним у дорозі і де він бував. Тоді люди пішли до ворожки-відьми і прогнали її геть із села.

А Роман із Зіною жили щасливо. Своїм дітям наказували, щоб любили святий хліб і рідну землю, бо дорожчого нема нічого у житті, вони і сліпого роблять зрячим.

ПРОКЛЯТЕ БОЛОТО

Народні приповідки

БАБА-ВІДЬМА

В одній баби в нашому селі були в хаті чорти. Це, кажуть, якщо знесе курка зноска і носити його під пахвою дев'ять днів, а потім закопати в гній, то вилупиться чорт. То ця баба їх виносила, і вони її завжди слухали. Вночі вони жили на горі, а вдень в хаті. Хтось-там був прийшов до неї та й побачив, що під столом була викопана глибока-глибока яма. Вони заглянули та й питають:

— Бабо, що це в вас там за яма?

А вона каже:

— Туди вам, діточки, діла нема!

То це в тій ямі вдень сиділи чорти. Люди бачили — як виглянуть, часом, на хату, то вона на них насвариться і вони знов сховаються. Вона їм туди ставила їсти під стіл — несолоне.

Чоловік її не прийшов з війни. А в 47-му році в неї народився син. І от цей хлопчик якось забувся і поставив тим чортам солону їжу — як баби не було вдома. То вони заволокли його на гору й там замучили. А як баба прийшла додому, то скинули з гори.

А дуже страшно було, як та баба вмирала.

Вона вже лежала при смерті, але до неї ще покликали лікаря. Він заходить в сіни, а йому під ноги гадюка виповзає: сичить. Він злякався і ойкнув! А баба з хати:

— Йди-йди, синку, не бійся!

Він заходить, а вона сидить, ноги в попіл встромила і вже вмирає. Куди її лікувати — бабі вже дев'яносто років! Він махнув рукою і вийшов.

А та баба скоро померла. А як її ховали, то зірвався такий страшний вітер, що все село боялося йти. Перед тим, як мали опустити гріб, вітер зломив здоровенну гіляку з вершка і кинув коло гроба, на неї, що був би людей побив. А з лісу до неї на подвір'я привалило величезного дуба з коренем. Отака страшна відьма була.

ВІДЬМА ДОПОМАГАЄ СИНАМ-МИСЛИВЦЯМ

Було собі три брати і жили полюванням та рибальством. І так же то їм щастило, що тільки націлиться — заєць є; закине невод — риба так і лізе. Спершу були й раді, а потім узяли їх думки да гадки. А про їх матір говорено, що вона відьма. От вони і кажуть:

— Попробуєм же, чи правда сему.

Збираються раз на охоту, а вона й питає:

— Куди ви, синки, йдете?

— Підемо, мамо, рибу ловить.

Да забравши крадькома рушниці, тенета, собак, і пішли за зайцями. Розкинули тенета, загавкали собаки, коли ж і летять у тенета карасі, окуні, щуки, — так із дубника і сиплють. Вони тоді, покидавши все, — додому.

— Мамо, голубко, не помогай нам! Нехай тобі все добре.

Так мати вже й перестала їм наворожувать.

ВІДЬМА КОРОВИ ДОЇЛА

Були, діти, відьми. А тепер уже вони полишилися! Вони повмирали. А мій батько рідний колись з рушницями вартували. Ну та й дали йому рушницю — йди вартуй, позмінно. Ну, він і пішов. А там ми спризьби такі робили хорошії, що можна й лягти, такі койочки. Він лежить на тій койочці. А там в одніх сиріт та була корова, на днях, наче, мала телятко привести. А як вони сироти, три хлопці, а одна дівчина, так як оце ти, а мати й батько померли, а вони самі були. А коровку держали. Ну, тоді та коровка реве: «Му! Му-у!» Тричі заревла вона. Ну, мій батько покойний каже: «Це ще як раз зареве, то піду я їх побуджу». Ну, тоді, каже, не реве та корова. А це біжить через перелаз собака. Тако наче перелаз там, і він перестрибнув й прямо сюди до мене біжить, на шлях. Ну, біжить і біжить. А тут в нас одна була куркуляка Мишиха, сліпа вона була на одне око, жила на тій вулиці. Біжить. Ну, каже, я вистрелив би. То це ж я знаю, що це ж відьма, я вб'ю — та жінку вб'ю! Не відьму, а жінку! Побігла вона. Побігла, а там у неї були корови. То вона прийде, корову подоїть і помаже ту корову. А що їй помагало, чи їй так треба, я не знаю. Там мій чоловік вартував. І, каже, прийде і доїть. Ось так...

ВІДЬМА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА СОБАКУ

Це було дійсно. Розповідала моя мати. А потім я на зимових канікулах був у рідному селі моєї матері. Цікаво було, що в тому селі багато різних колдунів, шаманів.

І вони вміють багато щось із звірами робить, напускати змій, щось робити тваринам, зупиняти молоко, так що бідна та корова кричить не своїм голосом. Можуть виводити тараканів. Взяти і вивести. Щось пошептять — вони всі підуть. І навпаки, завести, якщо захочуть. Можуть щось погане зробити з людиною, зурочити. І звичайно, в це не вірили люди, і я. І мені розповідали такий випадок декілька людей, які були свідками цього. Їх двох нема, а один ще є. Це було ще в 1959 році, коли мені розказували.

Було це до війни, десь в 30-х роках. Була в тому селі одна жінка. Так ось вона якраз і портила. Якщо вона за тиждень не зробить щось погане комусь, то вона ходить хвора.

У її сусідки корова прийшла із стада і не стала давати молока. Кричить, повне вим'я молока, а вона не дає. Хазяйка побігла до другого жителя цього села, Голубєва. А той, ніби, ветлікар, хоч і не мав освіти — лікував корів і т. ін. Прийшла до нього і каже про свою біду. А він пішов до неї, подивився і каже:

— До тебе хтось заходив у двір?

Вона сказала:

— Тільки Варвара, сусідка. Якраз корова прийшла і вона зайшла.

Він каже:

— Це вона зробила.

І щось там корові зробив. Корова перестала кричать, дала молока. Тут прийшли ще сусіди. І він каже:

— Це Варвара все робить, вона чаклунка.

І всі стали говорить, що знають, що вона може зглазити, але що вона може перетворитися в якусь тварину, не вірили.

Десь півтора десятка людей зібралось в двір, слухають цього Голубєва. А він же розпалився, коли йому сказали, що це брехня і вирішив доказати.

Я не знаю, на який день він сказав, щоб всі ввечері прийшли до її амбару (засіки, де зерно зберігають). І умова була, щоб мовчки дивились у щілини, ніхто не шепотів, не кричав — мовчали і дивились.

Через деякий час в амбар зайшла Варвара. Озирнулася, зачинила двері. Я вже не пам'ятаю, скільки це в неї ножів було, забув. А підлога була дерев'яна. Вона ввіткнула ножі ці в підлогу. І між ними прокотилася. І моментально замість Варвари перетворилася на собаку.

У цей момент Голубєв зайшов в амбар, взяв дрючок, оглоблю якусь, і почав лупити цього собаку. Побив дуже сильно. А потім вийшов.

Деякий час собака цей лежав, до свідомості приходив. Собака цей ледве-ледве десь вийшов, походив по двору, а потім знов зайшов в амбар, прокотився між ножів і знов став Варварою і зайшов додому.

Коли люди зайшли до жінки зранку, бо вона зразу закрилася, в той вечір не відкривала, то побачили її аж чорну від синців і побоїв, і в кровотьоках. І вона ледве пересувала ноги.

Але коли вона на собаку перетворилася і Голубєв там її бив, то дехто хотів туди забігти. То він сказав, що ніхто не повинен доторкнутися до ножа або вирвати його. Бо тоді вона не зможе назад перетворитися. І з нею тоді боялися всі лаятися.

ВІДЬМА ТА ЇЇ ДІТИ

Один чоловік женився і взяв собі жінку із іншого села. А в його хаті жив іще батько, мати і молодші брати. От як його жінка завагітніла, то теща й каже йому:

— Привези ж її до мене рожать, бо я сама собі живу в хаті.

Він так і зробив. От як настало вже жіноче діло, він вийшов із хати та тільки дивиться у вікно. Що ж би ви думали? Теща взяла да й переснувала мотузочкою навхрест хату, із кутка в куток. А дитина вже лежить у запечку да кувакає. Вона як свисне, дитина як вискочить із запечка да по тій мотузочці побігло сюди-туди да знов у запечок. Чоловік бачить, що тут чортячі якісь химороди, увійшов у хату, розсердившись:

— Ану, жінко, одягайся да поїдем додому!

Теща вже тут і те, й се. Ні, поїдем да й поїдем.

Поїхали. А на дорозі їм річка. Він зупинивсь:

— Уставай, жінко, з воза!

Жінка встала.

— Розповий да положи дитину!

Вона не слухає. Він її нагайкою. Мусила вона положить на землю розповиту дитину. Він тоді переїхав разом із жінкою через річку.

— Тепер свищи!

Вона як свисне! Дитина схопилась, да через воду, так і вродилась коло воза. Чоловік тоді і руки попустив.

— Що ж се таке є? — почав розпитувати у жінки.

— А що ж? — каже. Оце те, що я з матір'ю прирождені відьми. Так у нас усе так заправляють дітей. Тільки не бійся: прирождена відьма не така злюща, як учена. Вона тільки обороняється від нечистої сили, а сама нікому зла не діє.

ВІДЬМА-КОЛЕСО

Там, де дорога з Губчі на Зеленці, був величезний горбок і цегельня. А ще раніше жили люди, жив там один дядько. В нього було господарство.

І це дуже давно, років дванадцять тому, чула я таку байку — баби розказували.

Що одного разу ввечері, чи там рано — вже не доберу толку — вийшов той дядько рано до хлівів. Як він дивиться, то котиться до його хазяйства колесо. Велике, чи з воза, чи яке, мабуть, що з воза, бо ж ніяких тоді коліс і не було. Котиться само, без вітру, під горбок і з горбочка... Дядько тут догадався, що то відьма, а вже старий був, то не злякався. Десь взяв в руки палицю чи кілка, дожав і тріснув по тому колесі! Воно тоді — килить, килить! — і покотилося десь поміж хліви. А дядько пішов до хати.

Як на другий день чось треба було йому до сусідки... А, може, то люди переказали... Ну, як би там не було, а прийшов він до одної жінки. Сидить вона на печі, дуже, дуже слаба, каже, що корова рогом штурхнула, та й голову розбила. А він прийшов та й побачив, що вона сидить з перев'язаною головою. То він догадався, що то її він так вчора влупив, то це вона була відьмою.

ВІДЬМА-СВИНЯ

Колись була зима, десь перед Різдвом так, мороз і сніг. Сиджу я ввечері на печі, погашено вже було, бо пізно, дитина спить, а я ще не сплю, а Михалка нема, десь не було його, не знаю. Але було дуже місячно, так місячно й дуже видко, як вдень. А вікно в мене було якраз напроти печі, і на город, всенький город з печі бачу. Як дивлюсь, то йде по городі свиня. Така велика, біла! Така велика, як лоша! Йде через город. А в мене собака був. Добрий собачка був! Він за нею погнався. Біжить і гавкає! І тільки він до неї підбіжить, то вона оглянеться на нього, а як оглянеться, то він одскочить

і стане, й перестане гавкати. А вона іде собі. А тоді знов доганяє її й гавкає. А вона знов оглянеться — й він відскочить, перестане. І так і він їй нічого не зробив. Вона пішла собі й пішла.

То відьма була, бо собачка їй нічого не зробив. Він не боїться, а знає.

ДІВЧИНА-ВІДЬМА

Межі жінками трапляються декотрі відьми або опириці. Коли який батько має сім дочок, то сама наймолодша буде відьма. Отже, один чоловік мав дочку-відьму. Коли прийшло свято Юрія, вона взяла дійницю, намастилася так, що її ніхто не видів, сіла на коцюбу і поїхала через димар на поле між селами. Разом з відьмами вона вибрала росу і молоко від кожної звірини і зайшла до свого села до сусіди, щоби відібрати молоко його дуже молокодайної корові.

Сусід цей не спав цілу ніч, а по браму стайні прибив борону з зубцями, котру робив потрошки цілий рік. Відьма, прийшовши до стайні, злапалася. Чоловік розпутав її з борони, і вона перекинулася в красного коня. Тоді сусід казав закликати коваля і підкувати її. Потім запряг її до воза, наладованого мішками збіжжя, і вона мусіла тягнути догори до млина. Кілька разів ставала, тільки він бив її немилосердно, аж падала під буками. Нарешті привів її додому і прив'язав до жолоба в стайні.

На другий день приходить, а при жолобі стоїть дівка, сусідова донька. Він узяв і запровадив її до хати. Страшно було дивитися, як та дівка виглядала. Вся в синцях та шрамах, а руки і ноги попідбивані підковами. Він змилосердився над нею, повідривав підкови і пустив її, кажучи:

— Абись більше не приходила по молоко! Се маєш за то, щось хотіла мене, бідного, ущербити.

Відьма пішла додому і заснула. Зі збитків один чоловік обернув її ногами так, де лежала голова, і вона спала чотири дні, не прободжуючись, як мертва. Аж коли її знов обернули, то встала і сказала:

— Як же я довго спала!

Від того часу, коли рани вилічила, не хотіла вже йти за молоком.

ДІВЧИНА-ЧАРІВНИЦЯ

Одного разу, коли одна дівчина вийшла заміж, чоловік не міг балакати. Не пройшло і одного дня, як він почав говорити.

От пішла жінка до однієї ворожки і розказала їй усе це. А баба та питає:

— В тебе є дома коло хати бузок?

Вона відповідає:

— Є.

— Вночі, опівночі, вийди на вулицю і відрахуй од того бузка три кроки і починай копати. Те, що найдеш там розкопане, спали. І потім побачиш, що з цього вийде.

Жінка так і зробила. І коли вона спалила те, що було загорнуте в бумазі — а там був якийсь порошок, — то як зайшла до хати, то почула, що чоловік її гукає. Він почав знову балакати.

У цього хлопця була ще одна дівчина, яка його любила. А коли він найшов цю другу, на якій оженився, то та перша почала йому мстити. І взяла й насипала порошку такого. А цей бузок вона посадила, як вони ще дружили. І тепер вона підсипала, і він став гавкати.

ОЦЕ ТАКА ВІДЬМА

Свиня чия-небудь вирвалась, лісу прокусила, дівчат налякала, то вони кажуть, що відьма зробилась свинею.

Були панські ожереди соломи. І як вже не хватало прогодувать скотину, іде до панського ожереда, насмикає соломи, кладе на себе, соломою обвішається (бо в'язка розтруситься), аж до землі висить, людини не видно. А хлопці й дівчата стрічають. Кажуть, бачили відьму, копицею зробилася відьма. Копиця соломи суне.

Бували в пана корови, а в бідного не було корови. Хотілося молока. Панська жінка бере відро і йде перед ранком, як вже корова напрягла молока. Видоює корову. Для цього, щоб корова добре молоко віддавала живенько, вона бере з дому буханку хліба, розкришує корові, корова поїдає, добре молоко припускає. І вона надоїла відро молока і пішла додому.

Хазяйка приходе вранці доїти корову — корова видоєна, молока нема. І корова звикає до «відьми», бо «відьма» підкидає під морду буханку хліба. А хазяйка не дасть хліба, і корова псується, хазяйці не дає молока ні в обід, ні ввечері.

ПРО ВІДЬМУ

І

Один чоловік прокинувся вночі та й почув, що собака гавкає. Дай, думає, подивлюся. Як він виходить, то бачить, що від хліба качається солом'яна коробка на дорогу. Він взяв ту коробку та й настромив на пліт, а сам пішов до хати.

На другий день переказують йому люди, що кума дуже слаба. Приходить він до куми, а та відразу:

— Ой що ж ви, куме, наробили, нащо ж ви мені бока прохромили?

А кум тоді каже:

— Та нащо ж ви, кумо, приходили до моєї корови?

То була не коробка, а відьма.

II

Якось в одного хазяїна була корова на стелінні. Вийшов він вночі до хліва. Коли бачить — коло корови сидить чужа кицька. Він зачинив двері та й хотів її зловити. Як став ловити, а та кицька перекинулась жабою! Він тоді зрозумів, що то відьма. Зловив ту жабу, відрубав їй ногу та й випустив.

На другий день приходить його сусідка з перев'язаною рукою до криниці по воду. Побачила його та й каже:

— Нащо ж ви мені, сусідо, пальці відрубали?!

— То треба ж було до моєї корови не приходити! — одказав чоловік.

III

Мати розказувала, що в материного батька була корова. Ну й усе її, наче, видоюють. Ну і прислідив той дід. Прислідив і якось він піймав, і на лапі прибив ремінця.

— А що він піймав?

— А сусіду піймав. Ну, собаку. І на лапі ремінця прибив. Як пішов до сусіди, то каже: «Що це в тебе таке?» — «Та це я зав'язала».

ПРО СВЕКРУХУ-ЧАКЛУНКУ

А одні теж — поженилися, і спочатку було все дуже добре, а потім чогось стали дуже погано жити. Постійні сварки, бійки — вже та жінка й не стямилась від цього всього, вирішила піти до знахара. Вислухав її той дід та й каже:

— Візьми-но ту подушку, на якій ти спиш, і принеси мені.

От вона й принесла.

Дід розірвав та й витягнув з того пір'я клубок всякої нечисті — ганчір'я, коси, чорт-зна що...

— Бачиш? — питає. — Ото знай, що це твоя свекруха так тобі робить, щоб ти не жила з її сином!

ПРО ЧАКЛУВАННЯ

I

Були собі дві подружки. Дуже гарно вони ходили, завсіди вдвох. І до одної ходив хлопець. Вони любились, і дівчина та не знала, що її подружка теж його любить і завидує.

От одного разу пішли дівчата вдвох на город рвати цибулю. Тоді подружка вириває одну стрілку і каже шуткуючи до тої дівчини, що ходила з хлопцем:

— Не віриш, що ти цього листка не вковтнеш?

— Чом не ковтну? — засміялась дівчина.

А та ще її піддражнює:

— Закладаюсь, що ні!

От вона взяла й проковтнула ту стрілку. А не бачила, що всередині було маленьке ящіренятко.

От стала вона там рости, та ящірка, і стала з неї кров ссати. Почала та дівчина сохнути на очах, що день, то все більше сохне, вже і їсти нічого не може.

Той хлопець вже хотів женитись на ній, а тепер вона йому каже: «Буду вмирати, не ходи вже до мене. Нащо я тобі потрібна?» Але він все одно ходить до неї, не кидає. Ні до клуба, нікуди не йдуть, тільки сядуть під хатою та й говорять собі.

От одного разу захотілось хлопцеві піти з нею в ліс. Весна така була гарна, тепло, і просить він її — ходімо! Мати відмовляла їх обох: «Подивись, яка вона слаба, куди ж ти її поведеш!» А він каже: «Я на руках занесу, тільки пустіть!» Мати й пустила. Пішли вони в ліс. Ходили, збирали квітки. Але дівчина каже:

— Так щось мені недобре, я так хочу спати! Постели мені ряденце, та й я ляжу на сонці!

Постелив він, дівчина лягла й заснула. А хлопець одійшов. Коли він вернувся, то перелякався, як побачив. Дівчина спала з одкритим ротом. А з рота велика ящірка висунула голову і очі витріщила, прямо на нього. З переляку хлопець не мог навіть поворухнутись. А ящірка подумала, вискочила з рота та й побігла в кущаки.

Скоро й дівчина прокинулась та й каже:

— Такий мені страшний сон приснився! Ніби за мною гадюка чи ящірка бігла, а я втікала.

— То справді ти втікала, — каже хлопець, сам не свій.

— Ходім додому, — каже дівчина, — я так хочу їсти.

Прийшли вони додому. І дівчина відтоді стала їсти і поправлятися. А хлопець на другий день заслав до неї старостів. Всі дивувалися, і батько його просив:

— Що ж ти робиш, нащо ти береш, диви-но, яка вона, вона ж скоро помре.

А він нікому не розказав, тільки її матері.

Поженились вони, дівчина та поправилась і ще й досі живуть вони гарно.

В моєї свекрухи закладали фундамент хати. А прийшла сусідка. Вона була стара й знала всякі чаклунства. Тільки робила людям добро. От вона глянула в той рівчак і каже до свекрухи:

— Піди-но подивись, там в тебе на дні щось є.

Та каже:

— Я боюся! Що там може бути?

А сусідка:

— Не бійся! Оце хтось робив, щоб ви не могли на цьому місці жити. Піди витягни.

Свекруха полізла й винесла його. То був якийсь клубок. А сусідка й каже:

— Ото візьми цей клубок, піди на перехресну дорогу, розірви, і все, що там буде, запали. Тоді той, хто зробив все це, прийде, бо його буде пекти!

Свекруха каже:

— Куди, я боюся!

— Ну, ходімо разом.

Взяли вони те лихо і понесли на перехресну дорогу. Як розірвала та сусідка, а там — шкарлупи з яєць, волосся, ганчірки, всяка гидота — вісімнадцять найменувань нарахували цеї нечисті. Тоді сусідка каже:

— Ну, а тепер запалюй.

Свекруха знов каже:

— Я боюсь.

Бере вона сама, запалює. Як стало воно горіти, коли дивляться, іде на цю дорогу баба, з нашого села, теж відьма, і прямо до них:

— Що це ви робите?!

Тоді свекруха кинулась на неї та й стала лаятись:

— Що я вам поганого зробила, нащо ви мені таке робите!

На тому й кінчилось.

Ото, кажуть, як маєш закладати нову хату, то спочатку треба перевірити місце. Взяти чистої пшениці і посипати там ввечері на куточку. А рано прийти й подивитись. Якщо пшениця буде так і на купочці, то добре місце, а якщо буде розгорнута, то там ставити хату не можна.

ПРОКЛЯТЕ БОЛОТО

Недалеко від річки Єзуч є в Конотопі болото, яке старожили ще й досі звуть «проклятим». Раніше вела до нього вузенька вуличка, яка з'єднувала околицю міста — Загребелля з її центральною частиною. Щоб попасти в місто із Загребелля і навпаки, треба було обійти болото, про яке ходили недобрі чутки. Боялись загребельці ввечері ходити цією дорогою. Навіть парубка з міста не часто можна було побачити біля дому загребельської дівчини. Але парубки ходили.

І якось одного разу йшов парубок з побачення. Тільки-но завернув у вуличку, бачить — посеред дороги щось лежить. Підійшов ближче. Хотів обійти з лівого боку — воно піднімає голову, з правого хотів обійти — задирає ногу. І надумав він перескочити це чудовище. Тільки-но заніс одну ногу, як раптом те, що лежало посеред дороги, схопилось на ноги і понеслось вуличкою прямо до болота. Тут вже й парубок злякався. Сидить на спині, міцно вхопившись у волохату шию і боїться ворушитись. А тут і вуличка кінчається. Напружився тоді хлопець, випростав руки і ледве встиг вхопитись за останній тин, як раптом з-під нього вискочила відьма, несамовито гикнула, крутонула хвостом і зникла у болоті. З того часу й нарекли болото відьмацьким, або «проклятим».

СПОСОБИ ВПІЗНАННЯ ВІДЬОМ

Як відьма доїть корову, то її побачиш тільки крізь таку борону, щоб почав уранці робить та до захода сонця і зробив.

Ще можна пізнати відьму по тому, що, як топить її, то не тоне. Раз у якімсь-то селі, за Дніпром, тижнів зо три не було дощу. От і почали топить баб, про яких говорено, що відьми. Так троє не потонуло, хоч і руки і ноги були позв'язувані. Стали їх допитувати, так одна і призналась:

— Що ж, — каже, — панове громадо, лазила я догори ногами на фігуру та наскільки забачила світу, стільки й вкинула голову.

А друга теж призналася, що лазила так, як і ся, та скільки забачила світу, стільки відібрала молока. А третя призналася, що сиділа в болоті на чаплиних яйцях, та вже що вона через те заподіяла миру, того не впало мені в пам'ятку.

Відьма не ходить туди, де є домовик; він її зараз укладе. Ще вона боїться собак-ярчуків; тимто, як народяться ярчуки-цуценята, так вона їх знайде да й позадавлює волосом. Хіба накриєш осиковою бороною, або осиковими трісками, то будуть живі, то вона того дерева боїться.

Ще коли хочеш позвати відьму, то стережи купального попелу. Вони купальний попел варять у воді, як треба летіти на Лису гору, та як побризкає себе тією водою, то й полетить у комен.

Один чоловік побачив крізь борону, що відьма доїть корову, та до неї з дубиною. А вона:

— Сядь, Гордію!

І він сів.

— Сиджу.

— Ну і сиди ж.

Сидить той Гордій до півночі, сидить і за північ. Уже і світ, а він сидить; уже й опівдні, а він сидить. Доти сидів на одному місці, поки не прийшла відьма й не звеліла йому встати.

ЯК ВІДЬМА ВМИРАЛА

Стара Харитина була дуже страшною відьмою. Вона ходила вночі на середохресну дорогу, де збиралися всі відьмарі і відьми, і танцювали, розпустивши коси. Це було так перед великими святами — Різдвом, або Великоднем. Сідає відьма на лопату або коцюбу і в комін — і летить на середохресну дорогу. А звідти вже йде пішки.

От така була Харитина. Але прийшов її час вмирати. А відьма, коли вмирає, то дуже мучиться, не може сконати, бо дуже велика грішниця. Мучилась і Харитина, стогнала, ніяк не могла померти.

— Ой, не помру я, — каже, — зірвіть наді мною стелю!

Зірвали над нею три стелини, а вона ще не вмирає, мучиться.

— Підіть, — каже, — зірвіть містка, того, що коло середохресної дороги, тоді я, може, вмру!

Пішли люди, розвалили містка, а як пішли додому, то побачили, що стара Харитина вже вмерла.

ЯК ВІДЬМА МОЛОКО ЗАБИРАЄ

Прийшов дядько рано на тік до хліва. Чує, щось молоко дзюрчить. Як він заходить, то під коровою сидить жінка гола з розпущеними косима. Як він до неї, то вона дійницю на голову — і покарабкалась по дилях вверх, як кіт, і втікла.

То теж була відьма.

Кажуть, вона як корову видоїть, то забере молоко і масло, що корова і молока не дасть, а як і дасть, то сметани не буде. А як і не видоїть, то і так, на очі забере сметану і молоко. Подивиться на корову, як будеш гнати, і молока не буде, або буде таке, як вода. А ще є такі відьми, що як подивиться на корову, то й не видоїна буде битися і нікого не підпустить.

А ще як відьма на котру жінку лиха, то й од неї молоко забере, що дитині не буде...

ЯК ВІДЬМА ЧАКЛУВАЛА

Колись подруга мені розказувала, як вона була малою. Одного дня сиділи вони в новій хаті, зразу же, як побудували. І була сусідка в гостях. Говорили собі, а та сусідка чогось раптом вискочила й побігла додому. І через хвилину прибігла в хату, вся синя й скорчена, з рота піна летить! Ми, як побачили її, то поніміли зі страху. А вона схватила кварту, набрала води і схватила ножа й давай ту кварту хрестити ножем і щось таке говорити. І така вода в її руках закипіла! І тоді вона почала тою водою бризкати на нас, на стіни, на двері, всю хату скропила і вибігла сама надвір. І десь відтоді мати з батьком почали дуже погано жити, батько став пити...

ЯК ВІДЬМА КЕРУЄ БДЖОЛАМИ

Був собі пасічник, і була в нього пасіка пополам із небожем. Тільки небіж дивиться, що на дядьковій половині ульні завжди понабивані медом, а в нього

так собі. От дядько, помірковавши, що небіж заздриться на його бджоли, каже:

— Слухай, небоже, може, ти думаєш, що я відібрав собі кращі ульні, то коли хоч, бери на ту весну мою половину, а я візьму твою.

— Добре, — каже небіж.

От і помінялись. «Ну, — думає собі, — тепер же й я наберу меду!» Тільки на Спас там, чи що, довідується до меду, аж йому бджоли наносили ще менше, ніж у тому році. Що за біда така?

Якось раз він проходить увечері повз дядькову пасіку. Слухає, аж у одному ульні щось наче розмовляє. Він приклав вуха, аж то матка говорить із бджолами.

— Де ви, — каже, — попали сю кобилу?

— Да там, — кажуть, — лежала за байраком, та вже собаки половину з'їли, а нам зоставили тільки зад.

— Що ж, ви увесь уже сюди втягли?

— Ні, хвіст не помістивсь, так висить ізнадвору.

Небожа наче хтось снігом по спині потер. Гляне, аж із очка так і тече густа, патока, так наче кінський хвіст. Він тоді й догадавсь, що його дядько відьмач, да й годі вже йому завидувать.

ЯК ЖІНКА ВІДЬМУ ВИКЛИКАЛА

В одної жінки відьма поробила щось корові і та перестала давати молоко. А жінка та була не дурна, знала, що треба робити. Розпалила вона піч рано і береться пекти хліб. А як виліпила найпершу паляницю, то всадила її не в піч, а посадила між челюстями. Та паляниця там печеться, а вона бере на лопату другі хлібини, пересаджує через ту паляницю — і в піч. А кажуть, коли так робити, то

та, що зробила щось корові, обов'язково прийде сюди, бо їй всередині так пече, як тому хлібові.

І правда, тільки жінка почала це робити, як тут через поріг — сусідка, баба Ярина:

— Чи бачиш господиню?! Вона хліб пече! — І до печі, і голими руками вихватила ту паляницю, що сиділа в челюстях.

— Нащо це ти робиш?

Хазяйка стала лаятися, мовляв, якась відьма зіпсувала корову.

— То ти більше так не роби, — насварилась на неї баба Ярина, — і нікому нічого не кажи, а йди дій корову, буде молоко.

Після того й справді корова очуняла.

А ще, кажуть, в такому випадку треба натикати голок в цідилок і варити, аж поки відьма не прийде. В інших повір'ях — беруть молоко, на сковороді жарять.

А ще — не можна після заходу сонця носити молоко відкритим, щоб відьми не вкрали.

ЯК ЖІНКА ВІДЬМУ ПІДСЛІДИЛА

Якось одна жінка помітила, що її корова стала давати менше молока. Вона подумала, що, певно, до корови ходить відьма, але схотіла перевірити, чи це таки правда. Щоб підслідити, вона зарилася в копицю сіна і лягла буцім спати. Коли чує — молоко дзюрчить в дійницю. Вона схопилась, думає, зараз пізнаю. Вона підкралася до хліва і побачила, що звідти вийшла жінка, в сорочці, з розпущеними косима і з дійницею в руках. Пішла і коли дійшла до воріт, то жінка їй крикнула:

— Коли ще прийдеш?!

А відьма покрутила головою на два боки — у-у-у! — і пішла, більше нічого не сказала. А та жінка дуже злякалась.

ЯК ЖІНКА ХОТІЛА ВІДЬМОЮ СТАТИ

Хтіла одна жінка стати відьмою. От прийшла вона до куми та й просить:

— Навчіть мене, кумасю!

— А ти не будеш боятись? — питає її кума.

— Ні, не буду.

— То добре, навчу, — згодилась кума, і каже до неї:

— Візьми кусок масла та й прийди завтра до мене. Треба до схода сонця піти за село, до тої криниці на березі, де три дороги вкупі сходяться. Там побачиш, що буде.

От взяла вона кусок масла та й прийшла рано до куми.

Кума ще її питає:

— Не будеш боятись?

— Не буду!

— То ходім.

Прийшли вони до кринички, а кума каже:

— Кидай масло і дивись що буде. Тільки не бійся.

От кинула вона масло, та й стоїть, дивиться.

Тут як почали в ту криницю злазити всякі чорти, вужі та гадюки, ящірки, кузки — всяке гаддя. І кожне до себе те масло рве.

— Оце так на тому світі будуть твою душу рвати, як навчишся відьмувати, — каже кума.

— Не хочу, не хочу! — крикнула перелякана жінка і більше нічого в куми не питала.

ЯК ІШЛИ ВІДЬМИ

Так, на великі свята ходять. Якийсь дядько бачив, він слідив їх... Каже, йдуть... То вісім душ налічив. Каже, голі і стільці на голові несуть, якісь табуретки. На плечах стільці несуть... Певне, то на них сидять, як корови доять. Дійшли до пшениці й в пшеницю одна за другою пішли, й хто їх знає, куди вони пішли.

ЯК ПІЗНАТИ ВІДЬМУ

Відьми бувають рожденні й роблені. Від них велика шкода людям: то корів доять, то псують, то закрутки крутять у хлібові. Хто закрутку скосить, у того буде руки й ноги крутить або нападе різачка, живіт болітиме.

Пізнати відьму можна у Великдень: в заутрені вона цілує замка в церкві. Можна ще пізнать, як скотину виганяєш у череду. Розговівшись паскою, не бери ціпка, а вигонь скотину мечиком із терниці, якою копалі труть. Візьме, тоді забіжить перед тебе й спитає:

— Хіба в тебе ціпка нема?

Це буде відьма.

Відьми бояться собак-ярчуків, а малих щенят душать. Як хочеш вигодувати ярчука, викопай яму, посади собаку і накрий осиновою бороною. Годуй до року: тоді відьма не задушить.

ЯК ЧОЛОВІК ВІДЬМУ ЛОВИВ

І

А один чоловік розказував, сусід наш. Він сам був з другого села. Та казав, що його корова як отелиться, а молока нема. І він сів прослідить, хто

до неї прийде. Ну й каже, що того, що прослідив, приходить... А він, каже, до його. Воно, каже, перекрутнулося й зробилося не чоловік, а хто й зна що... Він знов до його таке, став бить... Воно вже ж на все — і на кота, й на собаку — перероблялося. А тоді переробилось на отой обруч залізний, що діжку набивають. А він каже: «Ну ладно, я його втягну в хату, покладу, каже, і я його все одно розрубаю». Утягнув у хату й каже: «Такий важкий, що неможна втягти!» Утягнув у хату, те колесо перекрутнулось, і вийшов кум його рідний. І проситься вже, стає навколішки, то я більш не буду...

II

А то раз моєї матері та ходило корову доїть у повітку. Він що не ставив — і борону, і все, щоб вона не йшла. Кажуть, що борона одгонить відьму... І от вона ходить, видоїть, і нема молока. Той чоловік засів, так. А це вона входить. Той чоловік піймав її. І що він робить? Одрубав ракотичку її. Одрубав він. Так. Тоді посилають (а то сусідка), посилають там дитину: «Біжи побачиш, що бабка робить». Вона вже на печі стогне, її ж руку одрубали. Не ногу, а руку. Ракотичку, тілько рука вийшла одрубана. Так і було...

СЛОВНИЧОК
РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

Банувати — сумувати, журитися

Гайдук — панський слуга

Гибіти — нездужати, хворіти

Звір — яр

Іжужбаба (чеський і словацький образ) — в українському фольклорі — баба-яга, відьма

Кріс — рушниця

Ракотичка — ратиця

Ретязь — ланцюг

Ружа — троянда

Слуп — стовп

Сяг — сажень

Цівун — панський прикажчик

Чира — страва з кукурудзяної або вівсяної муки

Шпацірувати — прогулюватися

ЗМІСТ

ЧАРІВНА КАПУСТА

Золотоголовий хлопчик 5
Золоті яблука 9
Зачарований хлопець 12
Про сестричку Оленку та її брата Івасика 16
Казка про Бову Королевича 19
Царевичі Васильки 34
Чарівна дудка 40
Чарівна капуста 43
Чарівна ліхтарня 48
Чарівна скрипка 56
Чарівний чобіток 61
Чарівні люстро, килим і яблучко 63
Вилупок і його брати 65
Дідусь і Мати води 76
Добрий дроворуб 77
Баба Метелиця 83
Іван Мисливець 88
Кінь найменшого брата 97
Німа цариця 106
Лісовий цар Ох 110
Про Оха-чудотвора 120
Протопей-прапорщик 124
Синя свита навиворіт пошита 130
Ситий голодного не розуміє 134
Три бажання 135
Як розбійник помстився панові 137
Щастя 139
Про кам'яну державу 142

ВІДЬОМСЬКЕ КОДЛО

Дівчина-тростинка 159
Зноско 167
Казка про Івашечка і про відьму 175
Про бідного Івана і Премудру Дуляну 179
Про богатиря Димка та його зятя Андрушка 188
Про сімох братів-гайворонів та їх сестру 196
Про трьох братів-гайворонів 206
Про хлопця, який повернув людям сонце, місяць і зорі 213
Про солдата Івана 220
Марійка и баба-відьма 223
Третій син Іван 228
Петро Млинар 233
Карликова сопілка 239
Дві торби 247
Круглячок 252
Орел-беркут 254
Побратим ватага зелених гір 260
Таємниця скляної гори 264
Про білу ружу 275
Чарівний перстень 279
Щастя саме не приходить 283

ПРОКЛЯТЕ БОЛОТО

Народні приповідки

Баба-відьма 291
Відьма допомагає синам-мисливцям 292
Відьма корови доїла 293
Відьма перетворюється на собаку 293
Відьма та її діти 295
Відьма-колесо 296
Відьма-свиня 297
Дівчина-відьма 298
Дівчина-чарівниця 299
Оце така відьма 300
Про відьму 300
Про свекруху-чаклунку 302
Про чаклування 302

Прокляте болото 305
Способи впізнання відьом 306
Як відьма вмирала 307
Як відьма молоко забирає 307
Як відьма чаклувала 308
Як відьма керує бджолами 308
Як жінка відьму викликала 309
Як жінка відьму підслідила 310
Як жінка хотіла відьмою стати 311
Як ішли відьми 312
Як пізнати відьму 312
Як чоловік відьму ловив 312

Словничок рідковживаних слів 314